مەولانا خالیدی نەقشبەندی

مەولانا و بن و بنەچەی

ناوونیشان و ڕشتەی باوك و باپیر و تیرەی ئەم ذاتە بەم جۆرەیە: مەولانا ناوی خالید و کوڕی حوسەینە و لە تیرەی جافی مکایەڵییە. دایکی مەولانا ناوی فاطمەیە و لە ساداتی پیر خدرییە. مکایەڵی تیرەیەکن لە جافی کۆچەری لە نەتەوەی پیر میکائیلن کە مەشهوورە بەپیر میکائیلی شەش ئەنگووس (شەش پەنجە)، کۆزی زستانەیان لە ناحیەی قەرەداخی سەر بەشارستانی سولەیمانیی ئێستا بووە. بەهاوینانیش چوون بۆ کوێستانە تایبەتییەکانی خۆیان لە کوردستانی ئێران، بەڵام ئێستا خانەنشین بوون و گەرمیان و کوێستان ناکەن. (پیر میکائیل) یەکێك بووە لە ئەولیا و صاڵحانی ڕۆژگار. ئەم ذاتە لە نەوەی خەلیفەی سێهەم حەزرەتی عوثمانی کوڕی عەفانە و لە ٧٣٨ی هیجریدا کۆچی کردووە بۆ ناوچەی (جوانڕۆ)ی سەر بەشارستانی(سنە) لە کوردستانی ئێران و بۆ ڕێنموونیکردنی موسوڵمانان لە دێی (دەودان) کە دێییەکە لە نزیك چەمی سیروان لە ناوچەی جوانڕۆ دانیشتووە و لەوێ کۆچی دواییی کردووە و قەبری لەوێیە. پاش خۆی بە ماوەیەك نەوەکەی هاتوون بۆ ناوچەی قەرەداغ و سەنگاو و لەوێ نیشتەجێ بوون.

سەردەمی منداڵی و تازە پێگەیشتنی مەولانا

مەولانا لە **١١٩٣**ی هیجری[(١)] لە شاری قەرەداغ لە دایك بووە. لە باوەشی باوکی و لە کۆشی دایکیا پەروەردە بووە. لە تەمەنی شەش حەوت ساڵیدا ناویانەتە بەرخوێندن و هەر لە قەرەداغ قورئانی خەتم کردووە و کتێبە وردەکانی وەك تەصریفی زەنجانی و عەوامیلی جورجانی و کتێبی تریشی تا ئەگاتە (المحرر)ی فیقهی شافیعی خوێندووە. پاشان کە بە تەواوی پێ گەیشتووە و وای لی هاتووە بتوانێ دوور لە باوك و دایکی بژی، ناردوویانە بۆ سولەیمانی و بە ئوسووڵی ئەو سەردەمە و تا ئەم دواییەش، لە یەکێك لە مزگەوتەکانا بووە بە فەقێ و خەریکی خوێندن بووە. ئەم ذاتە هەر بە منداڵی نیشانەی گەورەیی و بەختەوەری و هوشیاری و هەڵکەوتوویی بە ناوچاوانیەوە دیار بووە. زیرەك و بە ئەدەب و دەم پاراو و ڕەفتار و گوفتار جوان بووە و چەشی شیعر و

(١) لە کتێبەی شێخ ئەسعد صاحێبدا نووسراوە ڕاستەکەی ئەوەیە مەولانا لە ١١٩٠دا لەدایك بووە.

ئـەدەبـی بـووە. لـەنـاو مـیـرەکـانـی بـابـاندا کـە لـەو سەردەمـەدا حـوکـمڕانـی نـاوچـەی سولـەیمانی بوون بەحورمەت و قەدرەوە تەماشای کراوە و چ لـەبەر بەهرەی خۆی و چ لەبەر ڕێ و شوێنی باوك و باپیر و هۆزەکەی بە خۆشەویستی ژیاوە. پاشانیش نامەی زۆر لە نێوان ئەو و ئەو میرانەدا هاتووە و چووە کە لـەجێی خۆیدا ئەو نامانە بڵاو ئەکەینەوە.

خوێندنی مەولانا

جاران فەقێکانی کوردستان بە ئازادی و بە ئارەزووی خۆیان بۆ هەرکوێ حەزیان بکردایە ئەچوون بۆ خوێندن و لای هەر مەلایەك بە دڵیان بوایە ئەیانخوێند. بەم جۆرە بـە هـەمـوولایـەکی کوردستـانـا ئـەگـەڕان و تـا خـوێندیـان تـەواو ئـەکرد و ئـیـجـازەیـان وەرئەگرت ئەم شارە و شار و ئەم دێ و دێیان ئەکرد. ئیجازە نامەکەیان ڕشتەی ناوی ئەو مـامۆستـایانەی تیابوو کە زنجیرەی ئیجازەکەیانی ئەچووەوە سەر تا ئەگەیشتەوە سەر حەرزەتی پێغەمبەر دروودی خوای لێ بێ. ئیجازەنامە بە بەڵگەیەکی بایەخدار دائـەنـرا بـۆ دەرخستـنـی پـایـەی مـەلا ئـیـجـازە دراوەکـە. مـەولانـا خـالـیدیش، وەك هـەر فەقێیەکی سەردەمی خۆی، بەم دەستوورە لە سەردەمی فەقێیەتیدا گەلێ مەدرەسەی دیـوە و لای گـەلـێ لـە زانـا پـایـە بـڵـنـدەکـانـی سەردەمـی خـۆی خـوێندوویـەتی. ئـەو مامۆستایانەی کە بۆمان دەرکەوتووە مەولانا لای خوێندوون، وەك لە کتێبی (المجد التـالد في منـاقب الشيـخ خـالد)ی (ابراهـيم فصيح الحيدري) و(التـعريف بمساجد السليمانية ومدارسها)ی شێخ موحەممەدی قزڵجی و (الشيخ معروف النودهي)ی شێخ موحەممەدی خالدا نووسراوە، ئەمانەن:

سەید عـەبدولکەریمی بـەرزنجی مـامۆستـای مـزگـەوتـی عـەبدولڕەحمـان پـاشا لە گەڕەکی(سەرچیمەن) لە سولەیمانی. سەید عەبدولڕەحیمی برای سەیید عەبدولکەریم. شێخ عەبدوڵڵای خەرپانی. مەلا ئیبراهیمی بیارەیی. مەلا جەلالەدینی خورماڵی. مەلا مەحموودی غەزایی. مەلا صاڵحی تەڕەماری(١). مەلا عەبدولڕەحیمی زیاری(٢). مەلا موحەمەدی باڵەکی کە مشهوورە بەئیبنو ئادەم. شێخ موحەمەد قەسیمی سنەیی کە ئیجازەشی لە خزمەتدا وەرگرتووە.

---

(١) تەڕەمار: دێیەکە لە ناوچەی (سورداش) لە شارستانی سولەیمانی.

(٢) زیارەت: دێیەکە لە نزیك (شەقڵاوە) مەلاکانی بە (مەلازادە) ناویان دەرکردووە.

ئەوەی کە زانراوە ئەوەیە مەولانا (شرح شمسي) و(مطوّل) و(حكمة) و(كلام)ی لە سولەیمانی و دەوروبەری سولەیمانی خوێندووە. حاشیەی (جلال الديني دوّاني) لەسەر (تهذيب المنطق)یشی لای مەلا عەبدولڕەحیمی زیارەتی خوێندووە. عیلمی حیساب و هەندسە و ئوستورلاب و فەلەکیاتیشی لای شێخ قەسیم خوێندووە[٣]. شەرحی (مختصر المنتهى)ی (أصول الفقه)یشی لە بەغدا خوێندووە[٤].

بەهەر جۆر مەولانا لە هەموو عیلمە عەقڵی و نەقڵییەکانی ئەو سەردەمەی خوێندنگا ئیسلامییەکاندا، وەك صەرف و نحو و مەعانی و بەیان و بەدیع و وەضع و مەنطیق و ئادابی بەحث و موناظەرە و حیکمەت و هەیئەت و حیساب و هەندەسە و عەرووض و قافیە و ئەدەب و لوغەت و شەرع و ئوصوولی فیقهـ و ئوصوولی دین و حەدیث و تەفسیر و تەصەوف، زۆر بەرز و هەڵکەوتوو و خاوەن پایە بووە، بەچەشنێ کە هەر ئیشکال و ئاڵۆزی یەك پەیدا بووبێ لە ناوچەکەدا لای ئەو چارەی دۆزراوەتەوە و زانایانی سەردەم دانیان بە بەرزیی پایەیدا ناوە. ئیبراهیم فەصیحی حەیدەری نووسیویە هەر شوێنێکی گران و موشکیل لە تەفسیری بەیضاوی یا توحفەی ئیبنو حەجەر یا شەرح مەواقیف یا شەرح تەجرید یا شەرح مەقاصید یا شەرح مەطالیع و حاشیەکانی سەید شەریف لەسەر شەرح مەطالیع یا حاشیەکانی عەبدولحەکیم لەسەر شەرح شەمسی یا شەرح مەواقیف یا حاشیەکانی شەرحی موختەصەری مونتەها یا موحاکەماتی ئەحمەدی کوڕی حەیدەر لەسەر شەرحی جەلالی دەووانی لەسەر عەقایدی عەضودییە یا شورووحی ئیشارات یا شورووحی تەذکیرە لە عیلمی هەیئەتدا یا لە غەیری ئەم کتێبانەدا بوایە و پرسیار لە مەولانا بکرایە لەبارەیەوە، بە ئاسانی ڕوونی ئەکردنەوە و ئیشکالی پرسیارکەرەکانی نەئەهێشت بە جۆری کە زانایانی سەردەم لەو جۆرە تەقریر و ڕوونکردنەوەیە سەرسام ئەبوون. بەهۆی ئەم زانستە زۆرەیەوە لە هەمووولایەکی کوردستانا لەناو ئەهلی عیلم و مەعریفەتدا شۆرەت و ناوبانگی پەیدا کردبوو. کە ئیجازەی مەلایەتیی لە مامۆستای گەورەی خۆی شێخ قەسیمی مەردۆخیی سنەیی وەرگرت و هاتەوە بۆ خاکی بابان و گەیشتەوە شاری سولەیمانی، لەناو مەلایانی وڵاتەکەدا پەنجەیان بۆ ڕائەکێشا. عەبدولڕەحمان پاشای

(٣) الفيض الوارد على روضة مرثية مولانا خالد، تأليف أبي الثناء محمود الآلوسي.
(٤) المجد التالد في مناقب الشيخ خالد، تأليف ابراهيم فصيح الحيدري.

بابان داوای لێ کرد بە وەزیفەی دەرزوتنەوە لە مزگەوتێ لە مزگەوتەکانی سولەیمانی دامەزرێ، بەڵام ئەو قوبووڵی نەکرد و بیانووی بەوە هێنایەوە کەوا شایستەی پایەی دەرزوتنەوەی فەقێیان نییە[٥]، تا سەید عەبدولکەریمی بەرزنجی ماموستای خۆی لەساڵی **١٢١٣**دا بەدەردی تاعوون کۆچی دوایی[٦] ئەکا ئەوسا مەولانا بە فەرمانی پاشا لە شوێنی ماموستایدا بە وەزیفەی دەرز وتنەوە دادەمەزرێ و لە هەموولایەکەوە فەقێی لە دەور کۆ ئەبنەوە و دەست ئەکا بە دەرزوتنەوە پێیان، بە جۆرێ کە لە هەموولایەکی وڵاتدا ناوبانگ دەر ئەکا، بە تایبەتی لە زانستی حیکمەت و کەلامدا. کاتێکیش کە کاری دەرزوتنەوەی نابێ، خەریکی کتێب دانان ئەبێ و گەلێ حاشیەی بە قیمەت لەسەر گەلێ کتێبی بایەخدار ئەنووسێ وەك لەمەولا لە باسی تەئلیفاتەکانیدا باسی ئەکەین. مەولانا لەوماوەیەدا کە خەریکی دەرزوتنەوە بووە، گەلێ بەعیزەتی نەفس و ئیستیغنا لە خەڵکەوە ژیاوە و گەلێ لە دنیا و ئەهلی دنیا دوور بووە و بە شێوەی ئینسانێکی قانیع و واریع ژیانی خۆی ڕابردووە. هەمیشە وەکو کەسێك کە شتێکی زۆر بە نرخی ون کردبێ و بگەڕێ بیدۆزێتەوە، موشتاق بووە بەختی یار بێ بگات بە مورشیدێکی ڕۆحیی خاوەن تەصەڕوف و هێز عیلمی تەصەوفی لێ وەربگرێ و لە چاڵی مادە و دنیا خواهییەوە بگات بە پایەی بەرزی مەعنەوی و بە کەمالاتی ئینسانی و لە پێوەندییە نەفسانییەکان ئازاد ببێ.

کورتەیەك لەبارەی ماموستاکانی مەولانا و ڕشتەی سەنەدی ئیجازەیانەوە

یەکەم: سەید عەبدولکەریمی بەرزنجی کە زانایەکی بەرزی وڵاتی سولەیمانی بووە و ماموستای چەند عالمی گەورە بووە وەکو مەلا ئیبراهیمی بیارەیی کە هەڵکەوتووی سەردەمی خۆی بووە. ئەم ذاتە خۆی و سەید عەبدولڕەحیمی برای سەنەدی

(٥) وا دیارە مەولانا زۆر مەلاچاك بووە و عیزەتی نەفسیشی زۆر بووە، بۆیە لە شوێنی بێ ناو دەرزی نەوتوەتەوە و تا ماوەیەکیش شوێنی گەورە و ناوداری دەست نەکەوتووە. لە سەید ئەحمەدی کوڕی شێخ عەبدولڕەحمانی عازەبانیم بیست وتی: مەولانا بەرلەوەی بڕواتە مزگەوتی عەبدولڕەحمان پاشا کە ئێستا بەمزگەوتی شێخ بابەعەلی بەناوبانگە، لە مزگەوتی ناوبازارا دەرزی وتوەتەوە کە عەزیز ئاغای مەسرەف لە سەردەمی ئەحمەد پاشادا تەعمیری کردووەتەوە.

(٦) مەولانا بە پارچە شیعرێکی فارسی ئەم ماموستایەی خۆی لاواندووەتەوە و ڕستەی (کفاکم خالداً داری النعیم)ی بۆ کردووە بە مێژووی کۆچکردنی.

ئیجازەنامەیان ئەچێتەوە سەر سەید موحەممەدی کوڕی خضری حەیدەری. دووهەم: شێخ عەبدوڵلای خەرپانی کوڕی سەید ئیسماعیلی کوڕی سەید موحەممەدی مەشهوور بە شێخ موحەمەدە کۆسە لە سەیدەکانی تەکیەی قەرەداغ کە لە نەوەی ئیمام حەمزەی کوڕی ئیمام مووسای کاظم بووە. ئەم شێخ عەبدوڵلایە سەنەدی ئیجازەی ئەچێتەوە سەر سەید موحەمەدی کوڕی خضری حەیدەری. ئەم ذاتە لە عولوومی دینیدا لە سەرامەدانی ڕۆژگار بووە و عومرێکی زۆری بەدەرزوتنەوەوە بردووەتە سەر. مەشهوورە یەکێ لە فەقێکانی مەدرەسەی ئەو پاش خوێندنی کتێبی موطەوەلی مەلا سەعدی تەفتازانی و ئیجازە وەرگرتن ڕۆیشتووە و لەسەر دەرزوتنەوە دامەزراوە و ژنی هێناوە. کوڕی ئەم فەقێیەیش هەروا لە خزمەتی شێخ عەبدوڵلادا موطەووەلی خوێندووە و ئیجازەی وەرگرتووە و چووە بووە بە مودەڕیس و ژنی هێناوە و کوڕی ئەویش پێ گەیشتووە و هاتووەتە خزمەتی شێخ عەبدوڵلا موطەوەلی خوێندووە و ئیجازەی وەر گرتووە. شێخ عەبدوڵلای خەرپانی لای میرەکانی بابان زۆر بە قەدر و حورمەت بووە و بەروبوومی دێی خەرپانی و گەلێ لە باخەکانی چەمی تەوێڵەی بۆ دیاری کراوە بۆ مەسرەفی خۆی و فەقێکانی مەدرەسەکەی و زۆر بە خۆشی و فەرەحی ڕای بواردووە. مەشهوورە یەکێ لە سانەکانی (لهۆن) لەو سەردەمەدا ویستوویەتی بە گەڕ و بیانووی ئیجارە یا چاودێریکردنەوە خەرپانی و باخەکانی چەمی تەوێڵە لە دەستی شێخ عەبدوڵلا دەربکا. بەم بۆنەیەوە مەلا جەلالی خورماڵی کە برادەری شێخ عەبدوڵلای خەرپانی بووە و یەکێ بووە لە زانا گەورەکان ئەم بەیتە فارسییەی بۆ نووسیوە:

از بهر تست مخصوص خرپانی و طویله

آگاه باش نستانندت بــه مکــر و حــیله

شێخ عەبدوڵلا بە زستان لە مزگەوتی ناودێی خەرپانی و بە هاوین لەسەر ئاو و باخی(هۆبە) لە سەرڕووی دێی خەرپانییەوە دەرزی وتوەتەوە. ناودێی خەرپانی هاوینان گەرمە، بۆیە فەقیەکان لە گەرمای ناودێ وەڕز بوون. یەکێ لە فەقیکان قەسیدەیەکی لە زەمی خەرپانیدا وتووە ئەمە بەیتێکیەتی:

گر جهنم بود چو خرپانی

و قنا ربنا عــذاب النـــار

شێخ عەبدوڵلا لەشی ساغ بووە و هێزی لەش و چاوی زۆر باش بووە. ئەگێڕنەوە

چەند جار هەندێ لە فەقێکانی چوون کتێبی دەرزیان لەبەر حوجرەی باڵاخانەکەیدا کردووەتەوە و بۆیان ڕاگرتووە، ئەویش لەسەرەوە لە پەنجەرەی حوجرەکەیەوە کتێبەکەی خوێندووەتەوە.

سێهەم: مەلا جەلالی خورماڵی. ئەمیش یەکێ بووە لە زانا گەورەکانی هاوچەرخی شێخ عەبدوڵڵا و نێوانیان زۆر خۆش بووە و گەلێ نامەی پڕ لە نوکتەیان لە نێواندا هاتووە و چووە. مەلا جەلال لەناو بابانەکاندا زۆر بەقەدر و حورمەت تەماشای کراوە و گەلێ باخات و زەویوزاری لە خورماڵ و دێی زەڵم و چەمی بیارە دراوەتێ بۆ نانداني فەقێکانی و تا ئێستاش باخێك لە چەمی بیارە هەیە پێی ئەڵێن (کۆگای مزگەوت) وەقفی مزگەوتی خورماڵ بووە. مەلا جەلال گەلێ جار هاوینان لە چەمی بیارە ڕای بواردووە و فەقێکانی لەگەڵ خۆی بردووەتە ئەوێ. هەرچەند لە کتێبەکەی ئیبراهیم فەصیح و شێخ موحەمەدی خاڵدا باسی ئەوە نییە کە مەولانا لای مەلا جەلالی خورماڵی خوێندبێتی، بەڵام لە بناری هەورامان لەناو مەلاکاندا باوە کە مەولانا لە خزمەتی مەلا جەلالدا خوێندوویەتی. تەنانەت کاتێ کە مەولانا لە خورماڵ بووە، مەلا جەلال نەخۆش بووە و چەند ڕۆژێ نەهاتووەتە دەرەوە بۆ مەدرەسە. مەولانا چەند شیعرێکی بۆ نووسیوە و تکای لێ کردووە تەشریف بێنێ بۆ لایان. ئەمە چەند بەیتێکە لەو شیعرانە کە بە نازناوی (نووری) نووسیونی چونکە لەو سەردەمەدا نازناوی شیعریی(نووری) بووە:

میرزام وەفاتەن.. میرزام وەفاتەن

قەدەم ڕەنجە کەر، وادەی وەفاتەن(۱)

شەهەنشای شادیم مات ناماتەن

بت پەرسا ئاسا ئەروام جە لاتەن(۲)

جە حوجرەی سەراو کەی مبی ڕاهی

---

(۱) واتە: گەورەم ! وادەی وەفاکردنتە بە گفتەکەی خۆت کە بێیت بۆ لامان، یا خود وادەی مردنمانە لەبەر دووریی تۆ، دەسا فەرموو ئازاری پێی خۆت بدە و وەفا بە گفتەکەی خۆت بکە و بێ بۆ لامان.

(۲) واتە: شاهەنشای شادمانیی من ماتی نەهاتنی تۆیە، منیش وەك بت پەرست گیانم لای تۆیە و یادت ئەکەمەوە.

هـێنـد مـەمـدرۆ مـاهـ جـە بـورج مـاهـی(٣)
قـەدەم ڕەنـجـە کـەر ئـامـان صەد ئـامـان
تـۆز ئــامــانـت شیـفــان پــەی زامــان(٤)
وەرنــە هــا تــەمــام نــائــیــرەی دووری
وەکۆی نوورە کەرد سەرتاپای (نووری)(٥)

بەڵام من خۆم لە مەکتووباتی مەولاناوە بۆم دەرکەوتووە کەوا مەولانا لە خزمەتی مەلا موحەمەدی کوڕی مەلا جەلالدا خوێندوویەتی. لەمەوە و لەوەوە کە مەولانا لە سەردەمی مەلا جەلالدا لە خورماڵ بووە، دەرئەکەوێ ئەگەر هەر بۆ تەبەڕوکیش بووبێ ئەبێ هیچ نەبێ چەند دەرزێکی لای خۆیشی خوێندبێ. ئێستاش لە مزگەوتی خورماڵدا حوجرەیەك هەیە مەشهوورە بە حوجرەی مەولانا و ئەڵێن مەولانا لەو حوجرەیەدا ژیاوە. بەڵام من لام وایە ئەم حوجرەیە هیی ئەو سەردەمەیەتی کە بۆ ئیرشاد چووە بۆ هەورامان و لە خورماڵ دانیشتووە، نەك هیی سەردەمی فەقێیەتی، چونکە کەم وائەبێ فەقێ یەك حوجرەی تایبەتیی خۆی هەبێ بۆ خوێندن و بە جیا لە فەقێکانی تر بژی. ئەم مەلا جەلالە چەند کوڕێکی بووە، لەناو ئەم کوڕانەیدا ناوی مەلا موحەمەد و مەلا مصطەفا و مەلا موحەمەد ئەمینیان دیارە. پاشان کە مەولانا دەستی کردووە بە ئیرشاد، ئەم مەلا مصطەفایە و کوڕەکانی تری مەلا جەلال و هەروەها مەلا مصطەفای بـرای مـەلا جـەلالـیش لـەسەر دەستـی مـەولانـادا تـەریـقـەتـیـان وەرگـرتـووە. وەك لـە مەکتووباتی مەولانا خۆیەوە دەرئەکەوێ مەلا جەلال لە ١٢٣١ی هیجریدا کۆچی دوایی کردووە. لە خوالێخۆش بوو شێخ عەلائەدینی عوثمانیم بیستووە ئەیفەرموو مـەلا جـەلال لـە چـەمـی بـیـارە بـوونـە نـەخۆش کـەوتـووە و کۆچی دوایی کردووە و

(٣) واتە: کەی لە ژوورەکەی خۆتەوە کە کەوتووەتە سەر سەرچاوەی ئاوەکە، ئەکەویتە ڕێ و دێی بۆ لامان؟ من سەرم سوڕ ماوە تۆ ئەوەندە لە جێی خۆتدا نەجووڵێی.. هەرگیز مانگ ئەوەندە لە برجی ماسیدا خۆی ڕاناگرێ. (سەرنجی پێوەندیی [سەراو] و [ماسی] بدە).

(٤) واتە: ئازاری پێی خۆت بدە و بێ بۆ لامان، چونکە تۆزی بەری پێت کە دێی بۆ لامان ئەبێ بەمایەی چاکبوونەوەی زامەکانی دڵمان.

(٥) واتە: ئەگینا ئەگەر نەیەیت، ها ئەوەندەت زانی ئاگری دووری سەرتاپای (نووری)ی سووتاند و کردی بە کۆی نوورە..

جەنازەکەیان بردووەتەوە بۆ خورماڵ و لە گۆڕستانی خورماڵدا ناشتوویانە.

چوارەم: شێخ موحەمەد قەسیمی کوڕی شێخ ئەحمەدی مەردۆخەیی، مامۆستای مزگەوتی دارولئیحسانی سنە کە زانایەکی گەورەی کوردستانی سەردەمی خۆی بووە. ئەم ذاتە برای شێخ موحەمەد سەعیدی باوکی شیخ قادرە کە شەرحی لەسەر کتێبی(تهذیب الکلام) نووسیوە. کاتێ کە مەولانا لە هیندستان ئیجازەی ئیرشادی ئەدرێتێ و ئەگەڕێتەوە بۆ کوردستان و ئەگاتە شاری سنە، شێخ موحەمەد قەسیمی مامۆستای تەمەسسوکی پێ ئەکا و ئەبێ بە خەلیفەی و ئاخری عومری لە تەصەوف و ئیرشاددا صەرف ئەکا تا لە ١٢٣٦ی هیجرەتدا کۆچی دوایی ئەکا.

پێنجەم: مەلا ئیبراهیمی بیارەیی کە ئەویش ئیجازەدراوی سەید عەبدولکەریمی بەرزنجی بووە و عالمێکی گەورەی سەردەمی خۆی بووە و لە دەوروبەری ١٢٥٠ی هیجرەتدا لە بیارە کۆچی دوایی کردووە.

شەشەم: مەلا موحەمەدی باڵەکی کە مەشهوورە بەئیبنو ئادەم. ئەم ذاتە عالمێکی زۆر گەورە و هەڵکەوتوو و موئەللیفێکی خاوەن قەڵەم بووە. وا مەشهوورە لە هەموو عیلمێکی عەقڵی و نەقڵیدا تەئلیفی هەیە. بەداخەوە ئەو کتێبانەی لەچاپ نەدراون و نازانم ئاخۆ چەندیان لای نەوەکانی و لای مەلایانی ناوچەی باڵەکایەتی ماون و چەندیان فەوتاون. ئەم ذاتە ئیجازەی لە خزمەتی مەلا عەبدوڵڵای بایەزیددا وەرگرتووە، ئەویش لە خزمەتی صیبغەتوڵا ئەفەندیی حەیدەریدا ئیجازەی وەرگرتووە و وەك خوالێخۆشبوو شێخ موحەممەدی قزڵجی نووسیویە لە دەوروبەری ١٢٣٠ی هیجرەتدا کۆچی دوایی کردووە. ئەم مەلا موحەمەدی ئیبنو ئادەمە مامۆستای مەلا موحەمەدی خەتێ بووە. ئەمیش مامۆستای حاجی مەلا ئەحمەدی نۆتشەیی و مەلا عومەری خەیلانی بووە کە لە ڕەواندز مەدرەسەی بووە. مەلا عومەریش مامۆستای حاجی عومەر ئەفەندیی باوکی مەلا ئەفەندیی هەولێر بووە. ئەمانە هەموو لە کەڵە مەلاکانی کوردستان بوون لە سەردەمی خۆیاندا ڕەحمەتی خوایان لێ بێ.

حەوتەم: مەلا صاڵحی تەڕەماری کە ئیجازەی مەلایەتیی لە صاڵح ئەفەندیی حەیدەری وەر گرتووە کە ئەویش ئیجازەی لە ئیسماعیل ئەفەندیی حەیدەری و ئەویش لە صیبغەتوڵڵا ئەفەندیی حەیدەری وەرگرتووە.

هەشتەم: مەلا عەبدولڕەحیمی زیارەتی کە ئەویش ئیجازەی هەر لە صیبغەتوڵڵا

ئەفەندی وەر گرتووە. سەنەدی ئیجازەنامەی عالمانی بنەماڵەی حەیدەری ئەچێتەوە سەر باپیرە گەورەی خۆیان، زانای بەناوبانگ حەیدەریی یەکەم. ئەم زاتە گەلێ تەئلیفاتی بەنرخی هەیە وەکو حاشیەی لەسەر (اثبات الواجب)ی جەلالەدینی دەووانی و لەسەر شەرح عەقایدی جەلال لەسەر عەقایدی عەضودییە و گەلێ تەئلیفی نایابی تر. ئەم زاتە لە نەوەی شێخ صەفیەدینی ئەردەبیلییە کە باپیرەی پادشاهانی صەفەویی ئێرانە. پاش ئەوەی کە صەفەوییەکان بە ڕەسمی ئیعلانی مەذهەبی شیعەیان کرد، بنەماڵەکەیان کۆچیان کرد بۆ کوردستانی عوسمانی. حەیدەریی یەکەم کە هاتە کوردستانی عوسمانی ئیجازەی مەلایەتیی لای شێخ عومەری باڵەکی وەرگرت کە قەبری لە دێی (زینوێ شێخ)ە. بنەماڵەی حەیدەری کە هاتنە کوردستانی عوسمانی لە بەشی باکوری شارستانی هەولێری ئێستا نیشتەجێ بوون و دەستیان کرد بە بڵاو کردنەوەی زانست و خزمەتی موسوڵمانان و ڕێگا پیشاندانیان. حەیدەری یەکەم لە ١٠٧٠ی هیجرەتدا لە هەولێر کۆچی دوایی کردووە. ئەم بنەماڵەیە نزیکەی ٣٠٠ ساڵ لە کوردستانا خزمەتی عیلم و دینیان کردووە. دەیان زانای گەورە و هەڵکەوتوویان تیا پەیدا بووە و فەقێ لە هەموولایەکی کوردستان و وڵاتانی دەوروپشتەوە لە تورك و عەرەب هاتوونە لایان خوێندوویانە و ئیجازەی مەلایەتییان لا وەرگرتوون. ئەم بنەماڵەیە دەیان تەئلیفی بایەخداریان نووسیوە. مێژووی ئەم بنەماڵەیە و خزمەتی بەزانست و ئاین لە کوردستانا پێویستی بە تەئلیفێکی تایبەتی هەیە. بچینەوە سەر باسی ئیبنو ئادەمی مامۆستای مەولانا.

شێخ موحەمەدی خاڵ لە کتێبەکەیدا کە لەبارەی شێخ مارفی نۆدێوە نووسیویە ئەڵێ: ئەم زاتە موحەمەدی کوڕی ئادەمی کوڕی عەبدوڵڵایە لە دەوروبەری ١٧٤٧ی میلادیدا لە دێی(ڕۆستێ) لە ناحیەی(باڵەك) لەدایك بووە و لە خزمەتی باوکیدا خوێندوویەتی کە ئەویش زانایەکی پایەبەرز بووە و وردە حاشیەی لەسەر هەندێ کتێب نووسیوە. ئەنجا چووەتە خزمەتی مەلا عەبدوڵڵای بایەزید بۆ خوێندن و لای ئەو ئیجازەی وەرگرتووە و وەك پێشتر باسمان کرد ئەم مەلا عەبدوڵڵایەش فەقێی صیبغەتوڵڵا ئەفەندی بووە. ئیبنو ئادەم سەفەری ئەم لا و ئەولای زۆر بووە. لە ١١٩٢ی هیجرەتدا چووە بۆ سابڵاخ بۆ فێربوونی فارسی. ئەمەش پاش چەند ساڵ مەلایەتی بووە. کە گەڕاوەتەوە چووەتە ڕەواندز و لە سەردەمی موحەممەد پاشادا لەوێ بووە بە مەلا و دەستی بە دەرزوتنەوە و کتێب دانان کردووە. موحەمەد پاشایش زۆر

بەحورمەت لەگەڵی جووڵاوەتەوە. پاشان لەبەر ئەوە کە ناکۆکی کەوتووەتە نێوان ئەو و موحەمەد پاشاوە، ڕەواندزی بە جێ هێشتووە و چووەتە دێی (دێڵزە) و لەوێ ماوەتەوە تا لە ١٢٥٢ی هیجرەتدا کۆچی دواییی کردووە و لە (کەونە خانووان) نێژراوە. ئیبنو ئادەم لە ڕەواندز فەقێی زۆر چاکی هەبووە و لە هەموو لایەکی کوردستانەوە ڕوویان تێ کردووە کە مەولانا و مەلای خەتێ و مەلا عەلیی وەسانی لەمانە بوون. ئیبنو ئادەم یەکێك بووە لە مەلا هەرە بەناوبانگەکانی سەردەمی خۆی. ئیبراهیم فەصیح حەیدەری لە کتێبی(عنوان المجد)دا نووسیویە ئەڵێ: یەکێك لە گەورەترینی ئەو عالمانە کە لە سەردەمی منالّیی خۆمدا بەخزمەتیان گەیشتووم لای باپیرم، هەرە زانای زەمان (على الاطلاق)، پایەبەرز بەسەر هەموو زانایانی عێراقدا، خاوەنی تەئلیفاتی هەڵژمێراو و تەقریراتی سوودبەخش، مامۆستای هەموان لە هەموو شتێکدا، مەولانا موحەمەدی کوڕی ئادەمی کوردە، گۆڕی پڕ بێ لە نوور، کە مەولانا خالید لە خزمەتیا خوێندوویە و زۆر لە زانایانی عێراق لای خوێندوویانە و باپیری زانام سەید ئەسعەد صەدرەدینی حەیدەری و مەولانا مەلا یەحیای مزووری و مەولانا شێخ عەبدولڕەحمانی ڕۆژبەیانی کە لە مەلا گەورەکانی عێراقن، دانیان بە عیلم و فەضڵیدا ئەنا و لە پایەی فەخرەدینی ڕازیدا بوو و زیاتر لە صەد کتێبی لە عولوومی عەقڵی و نەقڵیدا نووسیبوو و شەرحی لەسەر (اثبات الواجب)ی جەلالی دەووانی کردبوو کە لە وردترین کتێبەکانی کەلامە و تەنیا پشت بە زانستی خۆی شەرحی کردبوو بێ ئەوەی تەماشای هیچ کتێبێکی تری عیلمی کەلامی بۆ بکا. ئەم ذاتە بەشی زۆری کتێبەکانی لە دێی (ڕۆستێ) تەئلیف کردووە. ئەمەش لیستەی ناوی ئەو کتێبانە:

١- مشكاة المنقول في أربعة فنون: النحو والصرف والعروض والمنطق. لە ساڵی ١٢٠٥دا دایناوە، نوسخەی بە خەتی خۆی ماوە.

٢- مصباح الخافية في شرح نظم الكافية في النحو.

٣- تعليقات على شرح السيوطي على ألفية ابن مالك في النحو.

٤- تعليقات على حواشي الفوائد الضيائية لعصام الدين الأسفرايني.

٥- تعليقات على حواشي الفوائد الضيائية لعبدالغفور اللاري.

٦- تعليقات على الچاربردی على شرح الشافية في الصرف.

٧- كتاب في الوضع والبيان والآداب.

٨- تحرير البلاغة.

٩- شرح تحرير البلاغة.

١٠- تعليقات على المطول للتفتازانى وعلى حواشيه للسيد الجرجاني وحسن چلبي وعبدالحكيم.

١١- حاشية على شرح مقدمة التلخيص.

١٢- مرآة المأمول في المنطق.

١٣- ميقات المعقول في شرح مرآة المأمول في المنطق.

١٤- مرآة المعقول المشتمل على الميزان في المنطق والهندسة والحساب والهيئة والحكمة الطبيعية والإلهيات والكلام، ثم شرح الميزان والهندسة والهيئة والحساب.

١٥- شرح رسالة الحساب لبهاءالدين العاملي.

١٦- شرح أشكال التأسيس في الهندسة.

١٧- مفتاح المغيب في العمل بالربع المجيب.

١٨- تذكرة الأحباب في العمل بالاسطرلاب.

١٩- تعليقات على الچغمينى للقاضي زادة الرومي في الفلك.

٢٠- شرح على زيج الغ بيگ.

٢١- روزنامة (التقويم).

٢٢-مفتاح التنجيم في شرح التقويم.

٢٣- تشريح السيارات في الفلك.

٢٤- تعليقات على شرح الروزنامة الجديدة والقديمة.

٢٥- شرح فرائض المنهج في الفقه.

٢٦- مجالس النواميس في الوعظ.

٢٧- سلسلة الذهب.

ئەم کتێبەی دوایی مێژووی ژیانی خۆیەتی لە ساڵی ١٢٣٤ی هیجرەتدا داینـاوە،

باسی خۆی و ئەو دەرد و مەینەتەی تیایە کە بەهۆی کێشەی نێوان خۆی و میری گەورەی ڕەواندزەوە چەشتوویەتی. ئەم کتێبە کتێبێکی بایەخدارە، دانەیەکی لە کتێبخانەی جارانی عەبباس عەززاویدا هەیە کە ئێستا کەوتووەتە دەست کتێبخانەی ئاسار. کتێبەکانی تریشی هەندێکیان لای نەوەکانی ماون لە ناوچەی ڕەواندز. ئیبنو ئادەم دەوازدە کوڕی بووە، هەندێکیشیان لە زانستدا سەرامەد بوون و کتێبیشیان داناوە. ئێستاش نەوەی لە دێی ڕۆستێ هەن. ئیبنو ئادەم ئارەزووی شیعر وتنیشی بووە و نازناوی شیعریشی(واجم)ە. لە مەلا عوسمانی شەقڵاوەم بیستووە کە لە وەختی خۆی لای مەلا عەبدوڵڵای کوڕەزای ئیبنو ئادەم خوێندوویەتی ئەیوت لەناو بنەماڵەی ئیبنو ئادەمدا مەشهوورە کاتێ کە مەولانا فەقێ بووە و لای ئیبنو ئادەم خوێندوویە، ئیبنو ئادەم هەموو جارێ پێی وتووە: خالید تۆ فەقێیەکی تێگەیشتوویت و ئەبی بە مەلایەکی چاک، هەرچەند لە سیمات وادەر ئەکەوێ ئارەزووی تەریقەت و شێخیەتیشت هەبێ و لام وایە ئەبێ بە شێخی ئیرشاد. بەڵام من ئێستا پیت ئەڵێم نەوەك لەوکاتەدا تەرجیحی شێخایەتییەکەت بدەی بەسەر مەلایەتی و دەرزوتنەوەکەتدا، چونکە لە دنیادا لە فەضیلەتی زانست بەرزتر نییە. بگەڕێنەوە سەر باسی مەولانا:

هۆزی مکایلی هاوینان ڕۆیشتوون بۆ کوێستانی هەورامانی بەشی ئێران و لە (قەڵاخانی) و دەوروبەری (کانیی حەوش و بارانی) هاوێنەکەیان بەسەر بردووە. مەولانا کە بە منالی ئولفەتی لەگەڵ ئەو ناوچەیە گرتووە، لەسەردەمی فەقێیەتیشدا چووە بۆ ئەو ناوە و لەوێ خوێندوویەتی، بەڵام نازانین لای چ مەلایەك لەو ناوە خوێندوویەتی. هەروا پاش ئەوەش کە دەستی کردووە بەئیرشاد چووەتەوە بۆ هەورامان و لە حەوش و بارانی ژیاوە. بە زوبانی مەولاناوە ئەگێڕنەوە کە فەرموویەتی: « لە هەواری کەراویە دۆڵەوە تا بەندەنی قەڵاخانی بەهەشتی سەرزەوەییە». دایکی مەولانایش لە یەکێ لەو هاوێنە گەشتانەی هۆزی مکایەڵیدا مردووە و قەبری لە قەبرستانی (داری بەرمەڕان)ە لە نزیکی بیارەوە.

باسی سەفەری مەولانا
بۆ حەج و زیارەتی ئارامگای پێغەمبەر دروودی خوای لێ بێ

وەکو لە کەسانی خاوەن مەعریفەت و شارەزا و خەبەردارەوە بە ئێمە گەیشتووە مەولانا هەر لەو کاتەوە کە فامی پەیدا کردووە و ئاوزاویەتی، نیشانەی بلیمەتی و هەڵکەوتوویی و دووری لە دنیا پەرستی و حەز لە هیمەتی بەرز و پایەی بڵندیی پێوە دیار بووە. بەدڵ پێوەندی لەگەڵ پیاوانی خوا بووە و ئارەزووی لێ بووە تووشیان ببێ و لەگەڵیاندا هەڵسێ و دانیشێ و لە بەرەکەتیان بەهرەمەند ببێ. بە تایبەتی پاش تەواوکردنی خوێندن و دەستکردنی بە دەرزوتنەوە ئەم سۆزە زیاتر لە دڵیدا پەرەی سەندووە. لەسەر ئەم بناغەیە ئارەزووی بەجێهێنانی فەرزی حەج و زیارەتی ئارامگای پێغەمبەر(د) لە دڵیدا جێ گیر ئەبێ و بڕیاری سەفەر ئەدا. لە ساڵی ١٢٢٠ دا ئەکەوێتە ڕێ بۆ زیارەتی مەکە و مەدینە و لە ڕێگەی مووسڵەوە ئەڕوا تا ئەگاتە دیمەشقی شام. پاش حەسانەوە ئەچێتە خزمەتی مامۆستای عیلمی حەدیث شێخ موحەمەدی کەزبەری و بۆ بەرەکەت ئیجازەی ڕیوایەتی ئەحادیثی شەریفەی لێ وەرئەگرێ. هەروا بۆ زیارەتی شێخ موصطەفای کوردی کە ئەویش هەر لە دیمەشق بووە و ئیجازەی ڕیوایەتی حەدیث لەویش وەر ئەگرێ و ئیجازەی تەریقەتی قادریشی پێ ئەدا. لە پاش ئەمە ئەکەوێتە ڕێ بۆ مەدینەی مونەوەرە. لەڕێگادا بەدەم سۆز و شەوقەوە چەند قەسیدەیەکی فارسی دائەنێ. وا لێرەدا یەکەم بەیتی ئەو قەسیدانە ئەنووسمەوە:

(١) ســـاربـــانا رحـــم كـــن بـــــر آرزومندان زار
وعـــــده شد نزديك، نبود بعد از اين جـــــاى قـــرار

(٢) چـــون منش بيخود كن از ذوق خودى بهر خـداى
دل ز جـــــا شد تا بكى محمل نمى جنبد ز جـــــاى

(٣) اين نه بس يثرب كه وصفش چشم شخص عالم است
مـــــردمش فخر جهـــان ســـالار آل آدم اســـت

(٤) الســــــلام اى چهرەات شـــمع شبستان وجـــــود
الســــــلام اى قامتت ســـــرو بهارســــتان جود

(٥) ای پنـــــاه عـــاصـــیان ســـویت پناه آوردهام
کـــــــردهام بی حـــــد خطا و التجــــا آوردهام

(٦) ســـــرور عـــــالم مـــن دل داده حیـــران تـــوام
والـــــــه و ســــرگـــــشتهء ســــــودای هجران توام

(٧) حـــــق آنـــــانی که تــــا در قید هستی بــــــودهاند
دم بـــدم در جـــــستوجوی خــــواهشت افزودهاند

کـه لـه مـهدینـهش نـزیك ئـهكـهوێتـهوه و كێوهكـانـی دهوری شاری لێ دهر ئـهكـهوێ قـهسیدهیهكی تر ئـهڵێت كه ئـهم بـهیتـه سـهرهتـاكـهیـهتی:

عجایب نشئه ای زین دامن کهسار می آید
تو گویی بـا نسیم صبح بوی یار می آید

لهپاش ئهم قهسیدهیهش چهند قهسیدهیهكی تری له مهدحی پێغهمبهردا وتووه، ئهنجا قهسیدهیهكیشی بۆ مهدحی خولهفای ڕاشیدین و ئهصحابهی موهاجیرین و ئهنصار وتووه كه ئهمه یهكهم بهیتیهتی:

به بزم قدسیان چون نکته از فضل بشر رانم
نخستین از مـــهاجر وانگه از انصـــار میآید

هـهروا بـهم سۆز و شهوقـهوه ئـهگـاتـه مـهدینـهی مـونـهوهره و زیـارهتـی ئـارامگـای پێغهمبهر (دخ) ئهكا و پاشان ئهكهوێته گهڕان بۆ دۆزینهوهی یهكێ له ئهولیا بهڵكو له بـهرهكـهتـی ئـهو وهلـییـهوه بگـاتـه ئـهو مـهبـهستـهی خۆی. لـهم گـهڕانـهیدا بـه خزمـهتـی پیاوچاكێكی یهمهنی ئهگات. پاش سهلام و دهست ماچكردن داوای ڕێ پیشاندان و دڵ ڕوونكردنهوهی لێ ئهكات. ئهگێڕنهوه ئهڵێن ئهم پیاوچاكه به مهولانای وتووه بچۆ بۆ مهكه. ئهگهر كهسێكت دی له دهوری كهعبه كردهوهیهكی ناپهسهندی لێ دهر كهوت پهلهپهل مهكه بۆ ئینكاركردنی كردهوهكهی و دهربڕینی ناڕهزایی لێی، بهڵكو ئهمه خوایه بهمهبهستی خۆت بگهیت. كه مهولانا ئهگاته مهكه سبهینێیهكی ڕۆژی جومعه ئهچێ بۆ بهیت. لهپاش بهجێهێنانی ئادابی زیارهت له بهرابهری كهعبهدا دائهنیشێ و دهست ئهكا بهخوێندنی قورئانی پیرۆز و (دلائل الخیرات). لهو كاتهدا چاو هـهڵئهبڕێ كابرایهك ئهبینێ پشتی داوه به دیواری كهعبهوه و ڕووی كردووهته ئهم، ئهكهوێته

دڵیەوە کەوا ئەو پیاوە کابرایەکی بێ ئەدەبە چونکی پشتی لە کەعبە کردووە و ڕووی کردووەتە ئەم. لەم خەیاڵەتەدا ئەبێ کابرا بانگی لێ ئەکا ئەڵێ: تۆ نازانی کەوا حورمەتی ئینسان لای خوا لە حورمەتی کەعبە زۆرترە، ئیتر بۆچی ڕەخنە لەوە ئەگری کەوا من پشتم لە کەعبە و ڕووم لە تۆیە؟ ئاخۆ لە مەدینەی مونەوەرە ئامۆژگارییان نەکردی؟ مەولانا بە بیستنی ئەم قسانە گومانی لەوەدا نامێنێ کە ئەم پیاوە یەکێکە لە دۆستانی خۆی بەم جۆرە کردەوانە ئەشارێتەوە. ئەڕوا دەستی زیارەت ئەکا و داوای لێبووردن و بەخشینی لێ ئەکا و تکای لێ ئەکا کە ڕێگای پیشان بدا و دڵی ڕووناك بکاتەوە. ئەویش لەوەڵامدا پێی ئەڵێ: فوتوحاتی تۆ لەم وڵاتەدا نییە و بە ئیشارە تێی ئەگەیەنێ کەوا لە هیندستانەوە ئیشارەتێکی بۆ دێ و فوتووحاتی ئەو لەوێیە. مەولانا دڵنیا ئەبێ لەوە کە کاری ئەو لە حیجاز نییە. لەپاش بە جێهێنانی ئاداب و مەناسیکی حەج(١) ئەگەڕێتەوە بۆ مەدینە(٢) و لەوێوە بۆ شام و بۆ عێراق و لە سولەیمانی لەسەر شێوەی جارانی دەست ئەکاتەوە بە دەرس وتنەوە لەگەڵ خواپەرەستییەکی زیاتر لە جاراندا. بەڵام هەر چاوەڕوانی ئیشارەتەکە ئەبێ کە لەسەر فەرموودەی پیاوچاکەکەی مەکە لە هیندستانەوە بۆی بێت. لەودەمەدا ڕۆژێ دەروێشێك خۆی ئەکا بەمزگەوتی عەبدولڕەحمان پاشادا کە مەولانا لەوێ دەرزی وتووەتەوە. ئەم دەروێشە خەڵکی هیندستان و لە مریدەکانی قوطبی زەمانە شاه عەبدوڵڵای دیهلەوی (قدس سره) ئەبێ، ناوی دەروێش موحەمەد و لەقەبی میرزا ڕەحیموڵڵا ئەبێ. لەگەڵ مەولانا ئەبێ بە ئاشنا و دۆستی و هەموو ڕۆژێ گفتوگۆی لەگەڵ ئەکا. هانی ئەدا کە بەیەکەوە بڕۆن بۆ هیندستان بۆ خزمەتی شاه عەبدوڵڵای دیهلەوی بۆ تەریقەت وەرگرتن لەسەر دەستیدا. مەولانا دێتە سەر قسەی و بڕیار ئەدا بکەوێتە ڕێ بۆ هیندستان.

---

(١) مەولانا کە مەکە بەجێ دێڵێ قەسیدەیەکی مەڵاوایی بۆ ئەڵێ ئەمە سەرەتاکەیەتی:

وا حسرتا جـــدا شدم از خانهء خدا
از غصه وقت گشته شود دل ز هم جدا

(٢) کاتێکیش کە مەدینە بە جێ دێڵێ ماڵاوایی لە پێغەمبەریش ئەکا بە قەسیدەیەك کە ئەمە سەرەتاکەیەتی:

ای جلوەگاه ایزد دادار، الـــوداع
وی قدوەگاه احمد مختار، الوداع

چوونی مەولانا لەگەڵ دەروێش موحەمەددا بۆ دیهلی

مەولانا هەواڵی نیازی سەفەری خۆی بۆ هیندستان لەناو فەقێکانی و لەناو دۆستان و برادەرانیا بڵاو ئەکاتەوە. هەرچەندە بەسەریا دێن و هەوڵ ئەدەن پەشیمانی بکەنەوە سوودی نابێ. مەولانا ڕۆژی لە ڕۆژان ئەکەوێتە ڕێ و سولەیمانی بەجێ ئەهێڵێ و بە ئێرانا لە ڕێگای موکریانەوە ئەڕوا تا ئەگاتە تاران. لەوێ چەند جار لەگەڵ موجتەهیدە بەناوبانگەکانی شیعە کۆ ئەبێتەوە و ئەکەوێتە گفتوگۆ. بەتایبەتی لەگەڵ موجتەهیدێکی ناوداریان کە ناوی میرزا ئیسماعیلی کاشی بووە و لە هەموو عولوومی عەقڵی و نەقڵیی ئیسلامی شارەزا بووە ئەکەوێتە موناظەرەوە. مەولانا میرزا ئیسماعیل بۆڕ ئەدا و پاشانیش بە شێوەی موجامەلە هەندێ موغالەطەی لەگەڵ ئەکا، لەوانە ئەوە بووە کە پێی ئەڵێ لەبارەی عیصمەت و بێ گوناهیی پێغەمبەرانەوە ئەڵێی چی؟ میرزا ئەڵێ پێغەمبەران هەموو مەعصووم و بێ گوناهن. مەولانا ئەڵێ مادەم وایە ئەی بۆ چی خوا ئەفەرموێت: «عَفَا اللّهُ عنكَ لِمَ أذِنتَ لَهم» واتە: خوا لێت خۆش بێ، بۆ ڕێگات دان؟ خۆ تۆ ئەزانی عەفو وائەگەیەنێ کە لە پێش عەفوەکەدا تاوانێك کرابێ؟ موجتەهیدەکەیش وەڵام ئەداتەوە ئەڵێت: ئەو ئایەتە قسە لەگەڵ پێغەمبەر ناکات بەڵکو لەگەڵ ئەبووبەکریەتی. مەولانایش ئەڵێ: جا مادەم خوا خەبەری داوە کەوا ئەبووبەکری عەفو کردووە، ئەی ئێوە، کۆمەڵی شیعە، بۆ عەفوی ناکەن؟ لێرەدا میرزا ئیسماعیل شەرم دایئەگرێ و بێدەنگ ئەبێ. مەولانا ئەم باسەی خستووەتە ناو ئەو قەسیدە عەرەبییەیەوە کە پاش گەیشتنی بەدیهلی دایناوە و سەرەتاکەی ئەم بەیتەیە:

كَمُلَتْ مَسافَةُ كَعبة الآمالِ

حمداً لَمِن قدْ مَنَّ بالاكمالِ

پاش ماوەیەك مەولانا تاران بە جێ دێڵێ و ئەچێ بۆ شاری (بەسطام و خەرقان و سەمنان و نیشاپوور) و زیارەتی قەبری شێخ بایەزیدی بەسطامی ئەکا و بەقەسیدەیەکی فارسی مەدحی ئەکا کە ئەمە سەرەتاکەیەتی:

یارب بحق تربت سلطان بایزید

یارب بقاطعیت برهان بایزید

پاشان ئەڕوا بۆ شاری (طووس) لە خوراسان بۆ زیارەتی ئارامگای ئیمام عەلی

ڕەضای کوڕی ئیمام مووسای کاظم و بە قەسیدەیەك کە سەرەتاکەی ئەم بەیتەیە تەعریفی ئەویش ئەکات:

این بارگاه کیست که از عرش برتر است

وز نور گنبدش هـــمه عالم منور اســت

هــەروا لــە مــاڵاوایـیشدا لــە ئـیـمـام عـەلـی ڕەضا قـەسیدەیـەکی تر ئـەڵێت کـە ئـەمـە سەرەتاکەیەتی:

(خالد) بیا و عزم سفر زین مــقام کــن

بر روضهء (رضا) بدل و جان سلام کن

لەوێیشەوە ڕوو ئەکاتە (جام) و زیارەتی ئارامگای شێخ ئەحمەدی نامیقی جامییش ئەکات. ئەنجا ئەچێ بۆ شاری (هەرات) لە وڵاتی ئەفغان و چاوی بە زانایانی ئەو شارە ئەکەوێ کە یەکێکیان شێخ عەبدوڵڵای هەراتی بووە کە پاش گەڕانەوەی مەولانا بووە بە مرید و بە خەلیفەیشی وەکو لەمەولا باسی ئەکەین. لە هەراتیشەوە ئەڕوا بۆ (قەندەهار و کابول) و دارولیعلمی (پیشاوەر) و چاوی بەمەلا و زاناکانی ئەم شارەی دوایی ئەکەوێ، ئەوانیش پرسیاری گەلێ موشکیلات و گیروگرفتی لێ ئەکەن، ئەمیش وەڵامی هەمووی ئەداتەوە. ئەوە ئەبێ بە مایەی ڕێز و قەدر لێگرتنێکی زۆری. لە پیشاوەرەوە ئەڕوا بۆ(لاهوور) و لەوێوە ئەچێ بۆ شارۆچکەیەك کە خواناسی گەورە شێخ ثەنائوڵڵای دیهلەوی هاوڕێی شاه عەبدوڵڵای دیهلەوی لەوێ نیشتەجێ بووە. مەولانا خۆی نووسیویە ئەڵێ: شەو لە میوانخانەی شێخ ثەنائوڵڵادا خەوم دی، لە خەوما شێخ ثەنائوڵڵا گازێکی لە ڕوومەتم گرت و ویستی بەدان ڕامکێشێ بۆ لای خۆی، بەڵام بۆی ڕانەکێشرام. کە سبەینێ چوومە خزمەتی شێخ ثەنائوڵڵا بێ ئەوەی من هیچم وتبێ فەرمووی خالید ! بڕۆ بۆ لای برام شاه عەبدوڵڵای دیهلەوی. بەجۆرێکیش تێی گەیاندم کەوا فوتووحی من لە خزمەتی ئەودا ئەبێ. لەم قسانەی شێخ ثەنائوڵڵاوە تێ گەیشتم کەوا هیمەتی خۆی بەکار هێناوە بۆ ئەوەی بمکا بەمریدی خۆی، بەڵام بۆی ڕێ نەکەوتووە چونکە هیمەت و جاذیبەی شێخ عەبدوڵڵا بەهێزتر بووە. هەروەها مەولانا خۆی نووسیویە: جا لەو شارۆچکەیە دەر چووم و ڕووم کردە دیهلی. بە ماوەی ساڵێك گەیشتمە ئەوێ. چل ڕۆژ بەر لەوەی بگەمە بەرەوە نیسبەت و نەشئەی بەرەکەتی شێخ عەبدوڵڵام بۆ ئەهات. شێخ عەبدوڵڵا خەبەری دابوو بە هاوڕێ تایبەتییەکانی خۆی کەوا من بەڕێوەم بۆلای و بۆ خزمەتی ئەو ئەڕۆم. بەم

جۆرە مەولانا ئەڕوا تا ئەگاتە دیهلی و قەسیدەیەکی عەرەبی لە باسی سەفەرەکەی و لە مەدحی شاە عەبدوڵڵادا دائەنێ کە ئەمە سەرەتاکەیەتی:

کَملَت مسافةُ کعَبة الامالِ

حمداً لِمَن قد مَنَّ بالاکمالِ

پاش حەسانەوە مەولانا بۆ سبەینێی ئەو شەوە کە ئەگاتە(جیهان ئاباد)، کە ڕێکەوتی ڕۆژی جومعەی کردووە بە خزمەتی شێخ عەبدوڵڵا ئەگات و شێخ ئادابی تەریقەتی نەقشبەندیی پێ فێر ئەکات. مەولانا دەست ئەکات بە سولووك و بەجێهێنانی ئادابی تەریقەت و هەندێ خزمەتی زاویەیش ئەگرێتە ئەستۆی خۆی. وا مەشهوورە ئەم خزمەتە بریتی بووە لە سەقاییکردن و ئاودان بە هەژارانی ئەو شوێنە. بەم چشنە مەولانا ڕۆژبەڕۆژ ئەبێ بەجێگای تەوەججوهاتی شێخ عەبدوڵڵا، بەجۆری کە لە ماوەی پێنج مانگدا مەقامی حوضوور و موشاهەدەی بۆ پەیدا ئەبێ و سینەی ئەبێ بەطووری تەجەللییات و ئەنواری حەق بەجۆرێ کە مورشیدی گەورە مژدەی ئەداتێ بە گەلێ مژدەی کەشفی و ئەوەندە لە حوزووری شێخ عەبدوڵڵادا خۆشەویست ئەبێ وەك لە پێشترین خۆشەویستێکی لە دڵیدا جێ ئەگرێ. بەم شێوەیە مەولانا بەردەوام لە بەرزبوونەوەدا ئەبێ و مەقامی (فەنا) و (بەقا)ی بۆ ڕێ ئەکەوێ و بەهەموو جۆرێ ئیستیحقاقی ئیجازەی ئەبێ. وەکو لە هەندێ نامەی شاە عەبدولڵادا نووسراوە کە مەولانا ئەگاتە ئەم پایەیە شاە عەبدوڵڵا بەئیشارەتێکی ڕۆحانی لەلایەن حەزرەتی گەورە گەورانی ئەولیاوە لە جەماعەتی نەقشبەندی(قدس الله اسرارهم) ئیجازەی ئەدا لە هەر پێنج تەریقەتە بەناووبانگەکەدا کە بریتین لە (نقشبەندی) و (قادری)و (سوهرەوەردی) و (کوبرەوی) و (چەشتی). هەروا ئیذنی ئیرشادیشی ئەدا و ڕێگای ئەدا بۆ ئیجازەدانی حەدیث و تەفسیر و تەصەوف و ئەحزاب و ئەوراد و ئەدعیە و غەیری ئەمانە. ئەم ئیجازە پێدانەی لەپاش ماوەی ساڵێ ئەبێ لە گەیشتنی بەخزمەتی مورشیدی خۆی. هەروا فەرمانی پێ ئەدات کە چاوی بە عالمی گەورە مودەڕیس و واعیظی صۆفی شێخی پیر ساڵ مەولانا عەبدولعەزیزی حەنەفیی نەقشبەندیی هیندییش بکەوێ کە کتێبی (تحفەء اثناعشریە)ی لە بەرپەرچدانەوەی ڕافزییەکاندا داناوە کە وێنەی دانەنراوە. ئەویش بە خزمەتی ئەگات و ئیکرام و ئیحتیرامێکی زۆری ئەگرێ و ئیجازەی عیلمیی بۆ هەموو عیلمەکان ئەداتێ و ئیجازەی ئەدا کەوا ڕیوایەتی کتێبەکانی صیحاح و غەیری ئەوانیش بکات و

ئیجازەنامەی بۆ ئەنووسێ و لە ئیجازەنامەکەدا بەم جۆرە ناوی ئەبا «صاحب الهمة العلیة في طلب الحق». پاش ئەمانە شاهـ عەبدوڵڵا ئەیەوێ تەوەججوهـ لە مەولانا بکات و عالمی ڕەبـبانی شێخ ئەبوو سەعیدی هیندی و وەلیی خواناس شێخ بەشارەتوڵڵا بانگ ئەکا و مەولانا لە نێوانیانا دائەنیشێنێ و لە یەك کاتدا ڕووئەکاتە هەر سێیان و ڕووی دەم ئەکاتە مەولانا و لێی ئەپرسێ: چیت چاو پێ ئەکەوێ؟ مەولانا ئەفەرموێت: ئەبینم ڕۆحانییەتی سوڵطانولئەولیا حەزرەتی عەلیی مورتەضا (کرم الله وجەج) وا بەسەر شانتەوە. لەویادا شاهـ عەبدوڵڵا فەیض و بەرەکەتێکی زۆر ئەڕێژێ بەسەر حەزرەتی مەولانادا کە ئەنجامەکەی لە پاشەڕۆژدا دەرکەوت بەبڵاوبوونەوەی تەریقەتی نەقشبەندی بەگەلێ لای وڵاتی موسوڵمانانددا.

گەڕانەوەی مەولانا بۆ کوردستان

پاش ئەوەی مەولانا ساڵێ لە خزمەتیی شاهـ عەبدوڵڵای دیهلەویدا ئەمێنێتەوە و بە فویوضاتی ئەو ئەگا بەپایەی کەماڵ و ئیجازەی خەلافەت و ئیرشادی لێ وەرئەگرێ، شاهـ عەبدوڵڵا ئەمری پێ ئەفەرموێت کە بگەڕێتەوە بۆ کوردستان و دەس بکا بەڕێگا پیشاندانی ئەوانەی بەدوای ڕێگای خواناسیدا ئەگەڕێن. مەولانا بە شاه عەبدوڵڵا ئەڵێ کەوا کوردستان پڕە لە مەلای پایە بەرز و بە حورمەتی وەکو بەرزنجەییەکان و حەیدەرییەکان و کەسانی تر لە خانەدانەکانی عیلم و فەضڵ و حورمەت و پایەی دینی و دنیایی. ئەویش ئەفەرموێت تۆ بڕۆ خەریکی ئیرشادکردنی خۆت بە، ئەوانە هەموو خزمەتت ئەکەن، پیاوە هەرە گەورەکانی دنیایش دەست و پێت ماچ ئەکەن. مەولانایش ئامادەیی خۆی بۆ بەجێهێنانی فەرمانەکانی شاهـ عەبدوڵڵا پیشان ئەدات. ئەنجا شاه عەبدوڵڵا لێی ئەپرسێت: ئیتر چیت ئەوێ؟ مەولانایش ئەفەرموێ: دینم ئەوێ و دنیایشم ئەوێ بۆ بە هێزبوونی دین. شاهـ عەبدوڵڵا ئەفەرموێت: « برو همه را بشما دادم» وتە: بڕۆ وا هەموویم دایتێ. پاش ئەمە مەولانا ئەکەوێتە ڕێ بێتەوە بۆ کوردستان. شاهـ عەبدوڵڵا بەخۆی و مریدەکانی تا ماوەی چوار میل بەڕێی ئەکەن و پێشی ئەفەرموێت یەکێ لە ئەولیای گەورە لە شارێ لەم هیندستانەدا هەیە بڕۆ زیارەتی بکە و سەلامی ئێمەشی پێ بگەیەنە و داوای دوعای خێری لێ بکە. کە گەیشتیشیتەوە سولەیمانی بڕۆ زیارەتی ئارامگای حەزرەتی غەوث بکە لە بەغدا، جا خوا حافیظیی لێ ئەکا و ڕەوانەی ئەفەرموێت و پێی ئەفەرموێت: « خالد برو» واتە:

خالید برِۆ. کە مەولانا ئەگاتە ئەو شارە کە ئەو پیاوە گەورەیەی تیا بووە ئەچێ بۆ زیارەتی و سەلامی مەولانای پێ ئەگەیەنێ و داوای دوعای خێری لێ ئەکا، ئەویش بەخۆشەویستی وەڵامی ئەداتەوە و دوعای خێر بۆ ئەویش و بۆ مەولانایش ئەکات و پێی ئەڵێ: « خالد برو بە بغداد فتوح شما در انجا است» واتە: خالید برِۆ بۆ بە غدا، دەروو لەوێ لە تۆ ئەکرێتەوە. بەم جۆرە مەولانا هیندستان بە جێ دێڵێ و ئەکەوێتە رِێ بۆ بەندەری (مەسقەط) و لەوێوە ئەرِوا بۆ (شیراز) و هەمەدان) و ئەگاتە هەر شوێنێ ئامۆژگاریی خەڵکی تیا ئەکا و راستییان بۆ روون ئەکاتەوە. تەنانەت لە هەمەدان هەندێ لە شیعەکان نیازی کوشتنی ئەکەن، بەڵام پێوە نابێ و خوا رِزگاری ئەکا، جا لەوییێوە ئەرِوا بۆ (سنە) و چەند رِۆژێ لەوێ ئەمێنێتەوە باسی سولووك و حاڵی خۆی ئەکا و موسوڵمانان بانگ ئەکا بۆ وەرگرتنی ئادابی تەریقەتی نەقشبەندی. زانای گەورە شێخ موحەمەد قەسیمی مەردۆخەیی کە وەختی خۆی مامۆستای مەولانا بووە خۆی تەسلیم ئەکا و ئادابی تەریقەتی لەسەر دەستدا وەئەگرێ و ئەبێ بەمریدی. ئەوجا لە سنەوە ئەکەوێتە رِێ بۆ سولەیمانی و لە ١٢٢٦ی هیجرەتدا ئەگاتە ئەوێ[١]. زانایان و پیاوماقووڵانی شار دێن بەپێشوازییەوە و بەخێرهاتنەوەی لێ ئەکەن و خۆشی و شادمانی ئەکەوێتە ناو دۆستان و برادەران و خزمانی. پاش ماوەیەك حەسانەوە لە سولەیمانی، مەولانا بەپێی فەرموودەکەی شاه عەبدوڵڵا تەشریفی دێ بۆ بەغدا و لە بارەگای حەزرەتی غەوث دائەبەزێ و پێنج مانگ لەوێ لە حوجرەیەکدا ئەمێنێتەوە.

مەولانا لە ١٢٢٦دا بەشێوەی مورشیدێکی خاوەن پایە و بەحورمەت ئەگەرِێتەوە بۆ سولەیمانی و دەس ئەکا بەئیرشادی موسوڵمانان بۆ تەریقەتی نەقشبەندی[٢]. خەڵکێکی زۆر لە زانایان و مەشایخ و ناودارانی وڵات و میران و دەسەڵات بە دەستان و موسوڵمانانی تر بە شەرەفی مریدی و مەنسووبیی ئەو موشەرِەف ئەبن. گەلێکی تریش لە دەرەوەی سولەیمانییەوە دێن بۆ خزمەتی و تەریقەت لەسەر دەستیدا وەرئەگرن. ناوبانگ و شۆرەتی بە وڵاتدا بڵاو ئەبێتەوە. یەکێ لەوانە کە بووە بە مریدی

---

(١) گەیشتنەوەی مەولانا بۆ سولەیمانی رِێکەوتی فەرمانرِەواییی خالید پاشای کورِی ئەحمەد پاشای کردووە، بەڵام پاش چەند مانگێ خالید پاشا چووە بۆ بەغدا و عەبدولرِەحمان پاشا بووەتەوە بەسەرۆك لە وڵاتەکەدا تا ساڵی ١٢٢٨.

(٢) ئەم گەرِانەوەیەی مەولانا بۆ سولەیمانی رِێکەوتی فەرمانرِەواییی عەبدولرِەحمان پاشای کردووە.

حەزرەتی شێخ عوثمان سیراجودینی هەورامیی تەوێڵەیی بووە کە پێش گەڕانەوەی مەولانا لە هیندستان لە مزگەوتی حەزرەتی غەوث لە بەغدا نیشتەجێ و خەریکی خویندن و خواپەرستی بووە و ئەوکاتە بە (فەقێ عوثمان) بەناوبانگ بووە. فەقێ عوثمان هەر لە سەردەمی خوێندندا بەدوای مورشیدێکدا گەڕاوە کە تەریقەتی لەسەر دەستدا وەربگرێ و ڕێگای لای خودا پێ بدۆزێتەوە. بویە هەر کە لە بەغدا مەولانای ناسیوە، تەمەسسوکی پێ کردووە. مەولانا کە لە سولەیمانی بووە بە هاوین چووە بۆ هەورامان و سەردەمی گەرمای لە هەواری (قەڵاخانی) و (حەوش و بارانی) بەسەر بردووە کە زووتر لە سەردەمی منالّی و لە سەردەمی فەقێیەتیدا ئامۆشۆی بۆ ئەو ناوە بووە و شارەزای بووە. هەرچەجند چووە بۆ هەورامان خەڵکێکی زۆر لە هەموولایەکی کوردستانی ئیرانەوە هاتوون بۆلای و تەریقەتیان لەسەر دەستیدا وەرگرتووە. لەم سەفەرانەی هەورامانیدا شێخ عوثمان سیراجودینیش کە هێشتا هەر بە (فەقێ عوثمان) مەشهوور بووە لە خزمەتیدا بووە و خەریکی سولووکی تەریقەت بووە. هەروەها لە یەکێ لەم سەفەرانەیدا مەلا موصطەفای کوڕی مەلا جەلالی خورمالییش بووە بە مریدی. گەلێ پیاوی ناوداری تری ئێران و ناوچەی هەورامانیش چوونەتە خزمەتی و تەریقەتیان لا وەرگرتووە.

کە ناوبانگ و شۆرەتی مەولانا لە هەمووولایەکەوە بڵاو ئەبێتەوە و مرید و مەنسووب لەم لا و لەولاوە دائەبارێن بەسەریدا، ئەوانەی کە سوود و قازانجیان لەگەڵ بوونی مەولانادا لە سولەیمانی یەك نەکەوتووە ئەبن بەناحەزی و دەس ئەکەن بەقسە بڵاوکردنەوە لە دژی و گەلێ شتی ناڕەوا و نادروست بەدەمیەوە هەڵئەبەستن و ڕۆژ بەڕۆژ ئەم جۆرە قسانە ڕوو لە زیادی و زۆربوون ئەبێ. مەولانا هەرچەند حیلم و حەوسەڵە پیشان ئەدا و بەچاکە مەمەڵە لەگەڵ ئەم جۆرە کەسانە ئەکا بەڵکو ئەمە خوایە بگەڕێنەوە بۆ سەر ڕێگای ڕاست و گەلێ جاریش دوعای خێریان بۆ ئەکا کە خوا چاکیان بکا، هیچی سوودبەخش نابێ، ناچار بۆ کوژاندنەوەی ئاگری ئاژاوە و فیتنە، بە تایبەتی لەو سەردەمەدا کە ناوچەی بابان پڕبووە لە پشێوە بە هۆی هەرای نەبڕاوەی نێوان خالید پاشای کوڕی ئەحمەد پاشا و عەبدولڕەحمان پاشای کوڕی مەحموود پاشای گەورە، مەولانا بڕیار ئەدا لە سولەیمانی نەمێنێتەوە تا ئەم ناکۆکییە نەبێ بەهۆی بەلا و موصیبەت بۆ موسوڵمانان و نیازی سەفەری بەغدا ئەکا.

کە ناحەز و بەدنیهادان بوختان و قسەی پڕوپوچی زۆریان بەدەم مەولاناوە بڵاو کردەوە، قسەکانیش ئەگەیشتنەوە بە فەرمانڕەوای ڕۆژ، مەولانا لە دانیشتنی سولەیمانی ماندوو بوو. بۆیە بڕیاری کۆچکردنی دا و لە ساڵی ١٢٢٨ی هیجرەتدا سولەیمانیی بەجێ هێشت و کەوتە ڕێ بۆ بەغدا. مەولانان لە سەردەمی ویلایەتی سەعید پاشای کوڕی سولەیمان پاشای گەورەدا گەیشتە بەغدا و لە مەدرەسەی (ئەحسائیة) کە ئەکەوتە کەناری دەجلە لە بەری ڕەسافەوە لە گەڕەکی ڕەئسولقەریە و ئێستا پێی ئەڵێن (تەکیەی خالیدییە) دائەنیشێ و زانایان و پیاوماقووڵان و خەڵکی تر لە هەموولایەکەوە دێن بۆ لای و تەریقەت لەسەر دەستیا وەرئەگرن و دەست ئەکەن بە سولووك. لەبارەی دامەزراندنی حەزرەتی مەولاناوە لەم مەدرەسەیەدا ئیبراهیم فەصیح حەیدەری لە کتێبی (المجد التالد)دا نووسیویە: لە نزیکی ماڵی ئێمەوە مەدرەسەیەك هەبوو پێیان ئەوت (ئەحسائیە) وەختی خۆی عەباسییەکان دروستیان کردبوو. ئەگێڕنەوە حەزرەتی غەوثیش سەردەمێ لەو مەدرەسەیەدا گۆشەگیر بووە و ڕیاضەتی کێشاوە، پاشان گواستوویەتەوە بۆ (بابولئەزەج). ئەم مەدرەسەیە بە درێژاییی ساڵ کۆن بووە و رووخاوە. کە مەولانا دێتە بەغدا ئەسعەد حەیدەریی باوکم و سەید عوبەیدوڵڵای مامم و جاسم بەگی شاوی کە خاڵۆزای باوکم بووە هەوڵیان داوە و بەیارمەتیی سەعید پاشای والی مەدرەسەکەیان ئاوا کردووەتەوە، جا عەرزی حەزرەتی مەولانایان کردووە کە تەشریفی لەو مەدرەسەیەدا دانیشێ و خەریکی ئیرشاد و تەدریس ببێ تیادا، ئەویش قوبووڵی ئەفەرموێت و مەدرەسەکە ئەبێ بەجێگەی ئیرشادکردنی و گەلێ کەس سوودی تیا وەرئەگرن. پاش کۆچی مەولانایش بۆ شام خەلیفەکانی و خەلیفەکانی ئەوانیش هەر لەو مەدرەسەیەدا ئیرشادیان کردووە و تا ئەمڕۆیش ئیرشادی هەر تێدا بەردەوامە. ئیبراهیم فەصیح درێژە بە قسەکانی ئەدا و ئەڵێ: ڕۆژێکیان سەعید پاشا بە خۆی و دەست و دائیرەیەوە دێ بۆ زیارەتی مەولانا. کە ئەگاتە تەکیە و تەماشای مەولانا و مریدەکانی ئەکات کە هەموو لە زانایانی بەرز بەرز بوون لە حاڵەتی تەببعی دەرئەچێ و ئەکەوێ بەسەر پێی مەولانادا. کە دێتەوە سەر خۆی داوای دوعای خێر لە مەولانا ئەکا. مەولانایش دوعای ئەنجام چاکیی بۆ ئەکات و بەشێوەی ئامۆژگاری پێی ئەڵێ ئاگاداربە سبەینێ

هەرکەسێ پرسیاری لە حاڵ و کردەوەی خۆی لێ ئەکرێ، بەڵام تۆ پرسیارت لە کردەوەی خۆت و هەموو ئەو کەسانە لێ ئەکرێ کە لە ژێر فەرمانتدان و خراپەی ئەوانیش لەسەر تۆ ئەژمێررێ چونکە لە سایەی تۆوە ئەتوانن خراپە بکەن. کەواتە پێویستە ئاگات لە خۆت بێ چونکە ڕۆژێکی وا بەرێوەیە دایك لەتاو سەختیی ئەو ڕۆژە ئاگای لە منداڵی شیرەخۆرەی خۆی نامێنێ و دووگیان بەرەکەی لە تاواندا ئەخا و خەڵکت وا دێتە بەرچاو کە سەر خۆش بن، سەرخۆشیش نین بەڵام بێهوشی ترسی ئازار و سزای خوان چونکە ئازار و سزای خوا زۆر سەختە. ئیبراهیم فەصیح ئەڵێ لەم ماوەیەدا کە مەولانا ئەم ئامۆژگارییانەی بۆ سەعید پاشا ئەکرد، ئەو بەدەنگی بەرز ئەگریا و ناڕەحەتیی حاڵی خۆی دەرئەبڕی، تا مەولانا هەستا و چوو دەستی خستە سەر ملی والی و ئەویش ئارام بووەوە و دامرکایەوە، جا کەولانا چووە ژوورەوە بۆ ناو ماڵی خۆی کە دەرگای لەسەر تەکیە بووە و والییش چووەوە بۆ جێی خۆی، پاشان مەولانا بەیانی ڕاستیی ئیمان و باوەڕی والیی فەرموو. پاش ئەوە کە مەولانا لە بەغدا دائەمەزرێ، زانایان و پیاوچاکانی وڵاتان لە هەمووولایەکەوە ڕووی تێ ئەکەن بۆ تەریقەت لێ وەرگرتن و بۆ سوود وەرگرتن لە عولوومی ظاهیری و باطینی لای ئەو. یەکەم کەس لە زانایانی بەغدا کە پایەی خەلیفەییی لەسەر دەستی ئەوەدا وەرگرتووە سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەری بووە. هەروا گەلێ مەلای گەورەی عەرەب و تورك و کورد هاتبوون بۆ لای داخڵی تەریقەتی نەقشبەندی بوون.

گەڕانەوەی جاری دووهەمی مەولانا لە بەغداوە بۆ سولەیمانی

تا ئەم ماوەیە وەزعی سولەیمانی گۆڕا و مەحموود پاشای کوڕی عەبدولڕەحمان پاشا بوو بەفەرمانداری وڵاتی بابان و نێوانی بەغدا و سولەیمانی باش بوو. جا مەحموود پاشا بە سەفەر هات بۆ بەغدا و چوو بۆ زیارەتی مەولانا لە تەکیەی خالیدییە. کە پایەی حورمەت و ئیرشادی مەولانای لە تەکیە دی و چاوی پێ کەوت کە چۆن گەلێ پیاوی گەورە و زانای بەرزی وڵات لە خزمەتی مەولانادان و حاڵی بوو کەوا ئەمانە هەموو دان بەگەورەییی مەولانادا ئەنێن، زۆر بە دڵگەرمی و ئارەزووەوە تکای لێ کرد کە بگەڕێتەوە بۆ سولەیمانی و چاو لە عاجزی و ناڕەحەتییەکانی پێشوو بپۆشێ بۆ ئەوەی خەڵکی وڵاتەکە زیاتر سوود لە نوور و بەرەکەتی وەرگرن. مەولانایش لەبەر پێوەندیی دەروونی بەنیشتمانەوە و لەبەر خۆشەویستیی خەڵکی وڵاتەکە تکاکەی

پەسەند کرد و گەڕایەوە بۆ سولەیمانی. لە هیچ بەڵگەیەکدا مێژووی ئەم گەڕانەوەیەی مەولانام بۆ سولەیمانی نەدیوە، بەڵام دیارە یا ساڵی ۱۲۳۱ یا ۱۲۳۲ بووە چونکە تا ساڵی ۱۲۳۰ هەر سەعید پاشا والیی بەغدا بووە. لە ۱۲۳۰دا عەزڵ کراوە و بە یارمەتیی مەحموود پاشا داوود پاشا بووە بە والیی بەغدا و بەسرە و شارەزوور. لە ساڵانی ۱۲۳۱ و ۱۲۳۲دا نێوانی مەحموود پاشا و داوود پاشا خۆش بووە و مەحموود پاشا توانیویەتی بێ بۆ بەغدا. ئەم نێوان خۆشییە لە ساڵی ۱۲۳۲دا تێك چووە. هەرچۆن بێ مەولانا هاتەوە بۆ سولەیمانی و مەحموود پاشایش بە ڕاستی خزمەتێکی زۆری کرد و ئەم خانەقا گەورەیە کە ئێستا هەیە لە سولەیمانی بەناوی مەولاناوە، ئەو بۆی دروست کردووە. مەولانا لەم خانەقایەدا ئەحەسێتەوە و پاشا هەندێ موڵکی باشیشی وەك دێی (کەماڵان) و چەند دێیەکی تر لەسەر خانەقا وەقف ئەکا بۆ ژیاندنی هەژاران و دانیشتوانی. مەولانا دەست ئەکا بە ئیرشاد و ڕێگا پیشاندانی موسوڵمانان و پیاوانی کارامە و ڕاستی پەرست لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژاوای وڵاتانی ئیسلامەوە ڕووئەکەنە سولەیمانی بۆ وەرگرتنی تەریقەت لەسەر دەستی مەولانادا و بۆ کەڵك وەرگرتن لە زانست و ڕۆحانییەتی، وەکو شێخ ئیسماعیلی شیروانی و شێخ حافظی ئورفەلی و شێخ ئەحمەدی ئاگرەبۆزی و شێخ فەیزوڵڵای ئەرزڕۆمی. زاناکانی بەغدایش کە بووبوون بە مریدی، ئەهاتن بۆ خزمەتی بۆ سولەیمانی. تەنانەت سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەری هەر لەگەڵ مەولانا خۆیدا هاتووە بۆ سولەیمانی و لەوێ ماوەتەوە لای لە خانەقادا. لە ماوەیەکی کەمدا خەڵکێکی زۆر بە نووری دەروونی پیرۆزی مەولانا نوورانی ئەبن و تەنانەت لە حەرەمەینی شەریفەین و قودسی پیرۆز و شام و حەڵەب و شارانی عێراقەوە لە عەرەب و کورد، هەروا لە شەمدینان و ماردین و عینتاب و ئورفە و دیاربەکر و وڵاتی ڕۆم و هیند و ئەفغان و داغستان و ماوەرائەننەهر و میسر و عومان و هەندێ وڵاتی ڕۆژاواوە مرید دەستە دەستە ئەهاتن بۆ لای و لەوپەڕی وڵاتی مەڕاکیشەوە پیاوچاکی بەناوبانگ شێخ موحەمەدی مەغریبی هات بۆ لای بۆ سولووککردن و ملی بۆ کەچ کرد. ئەمە هەمووی سەرەڕای زانایانی بەناوبانگی وەکو سەید ئەسعەد صەدرەدینی حەیدەری و سەید صیبغەتوڵڵای حەیدەری و سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەری و مەلا یەحیا مزووری و مەلا عەبدولڕەحمانی ڕۆژبەیانی و مەلا عەبدوڵڵای جەلی و شێخ عوثمان سیراجودینی تەوێڵەیی و مەلا موصطەفای خورماڵی کە هەموو بەگیان و دڵ فەرمانیان لێ وەرگرتووە. تەنانەت ئەگێڕنەوە سەید

ئەسعەد صەدرودینی حەیدەری کە موفتیی بەغدا بووە وتوویە ئەگەر مەولانا فەرمانم پێ بدا کاسەیێ شیر لەسەر سەرم دانێم و بەبازاڕی بەغدادا بگەڕێم بەو شیرەوە، فەرمانبەرداریی ئەکەم. بەشی زۆری مەنسووبەکانی مەولانا لە زانایانی پایەبەرزی ئاینی بوون و کەسی تری وەك مەولانا لەناو پیرانی تەریقەتدا هەڵنەکەوتووە ئەو هەموو مەنسووبەی لە ڕیزی مەلا پایە بەرزەکاندا ببێ. مەولانا وەك خەریکی ئیرشادی موسوڵمانان بووە لەسەر ڕێ و شوێنی تەریقەتی نەقشبەندی، هەروەها چ لە بەغدا و چ لە سولەیمانی دەرسی علوومی دینییشی وتوەتەوە، دەرسی تەفسیری قورئان و حەدیثی شەریف و فیقهـ و تەصەووفی بەدەوام بووە و هاوینانیش تەشریفی بردووە بۆ هەورامان و لە گەلێ شوێنا لە شوێنە خۆش و ئاودارەکان تا گەرما بەسەر چووە، وەختی بەسەر بردووە. بیستوومە مەولانا لە یەکێ لەو هاوینەخۆرییانەی هەورامانیدا لە سەرچاوەی (حەوش و بارانی) چەند هۆدەیەك خانوویشی بۆ خێزان و دەست و پێوەندەکانی کردووەتەوە کە زیاتر مریدەکانی بە شانی خۆیان بەردیان بۆ بردووە. یەکێ لەوانەی لەم بەردگواستنەوەیەدا بەشدار بوون شێخی سیراجودین بووە کە ئەوکاتە هێشتا بە (فەقێ عوثمان) ناسراوە. ئەو وەستا بەنایە کە خانووەکەی بۆ مەولانا کردووەتەوە، داوای لێ کردووە چاوی میهرەبانی و لوطفی لە فەقێ عوثمانەوە بێ.

کۆچکردنی مەولانا بۆ جاری سێهەم بۆ بەغدا و دوا سەفەری لە بەغداوە بۆ هەورامان و کۆچی یەکجاری لەوێوە بۆ شام

مەولانا نزیکەی شەش ساڵێك لە سولەیمانی مایەوە[١]. لە ئاخر و ئۆخری ئەو ماوەیەدا سەرەنج ئەدا وەزعی سولەیمانی بەش بەحاڵی ئەو و مریدەکانی باش نییە، بەتایبەتی جەنگ و ئاشووبێکی زۆریش لەناو بابانەکان خۆیاندا هەر بەردەوام بووە، ئیتر بەجارێ دڵی لە سولەیمانی و دانیشتن لە سولەیمانی بێزار ئەبێ و لە سبەینێی ٢٥/١٠/١٨٢٠دا کە ڕێکەوتی ١٢٣٦ی هیجرەتی کردووە لەگەڵ حەرەمەکانی[٢]

---

(١) واتە پاش گەڕانەوەی لە بەغداوە بۆ سولەیمانی، شەش ساڵی تیا ماوەتەوە. پێش ئەم جارەش دوو ساڵی تر لە سولەیمانی بووە، ئەمە تێکڕا کردیە هەشت ساڵ.

(٢) ڕیچ ئەڵێ مەولانا لەم کاتەدا چوار ژنی بووە لە سولەیمانی دەرچوون لەگەڵی. بەڵام ئێمە تێکڕا ئاگادار سێ ژنین لە ژیانی مەولانادا.

ڕێگای بەغدا ئەگرێتەبەر و ماڵ و عەلاقە و پێوەند و مریدەکانی لە سولەیمانی بەجێ ئەهێڵێ و شێخ عەبدوڵڵای هەراتی ئەکا بەجێنشینی خۆی و لەسەر خانەقای دائەنێ. ئەم شێخ عەبدوڵڵای هەراتییە خەلیفەی مەولانا خۆی بووە و لە سەفەری هیندستاندا ناسیویەتی و پاش ئیجازەی ئیرشاد وەرگرتن و گەڕانەوەی مەولانا بۆ کوردستان، لەوێوە هاتووە بۆ خزمەتی و بووە بەمریدی و گەیشتووە بەپایەی خەلافەت.

کە ئەگاتە بەغدا ئەچێتەوە تەکیەی خالیدییە کە جێگای جارانی بووە و چاکتر لەوسا خەریك ئەبێتەوە بە ئیرشادی موسوڵمانان و پەروەردەکردنیان و دەرسوتنەوەوە بەفەقێ و زانایانی گەورە لە دەوری کۆ ئەبنەوە و والیی بەغدا داوود پاشا کە لە ١٢٣٠یەوە بووبوو بە والی و هێشتا لەو پایەدا مابووەوە حورمەتێکی زۆری ئەگرێ و خزمەتێکی زۆری ئەکا و تەکیەی خالیدییەی بۆ ئاوەدان ئەکاتەوە. مەنسووبەکانیشی لە هەموولایەکەوە دائەبارێنەوە بەسەریدا و ئەکەونەوە وەرگرتنی دەرس و ئامۆژگارییەکانی. زانایانی شام و موسوڵمانانی ئەو ناوچەیە چاوەڕوانی سوود وەرگرتن لە بەرەکەتی ئەم ذاتە ئەبن، چەند جار داوای لێ ئەکەن خەلیفەیەکی بنێرێ بۆ لایان بۆ ڕێگا پیشاندانیان، مەولانایش شێخ ئەحمەدی هەولێری ئەنێرێ کە خەلیفەیەکی تەواو و خاوەنی تەصەڕوفاتی ڕۆحی و پیاوێکی دەم و دەست و دڵ خاوێن و بە ئەدەب بووە. ئەم ذاتە کە ئەگاتە شام و نیشانەی تەوەجوهاتی دەرئەکەوێ، زیاتر لە جاران زانایانی ئەو وڵاتە ئومیدەواری فەیض و بەرەکەتی مەولانا ئەبن و پەی دەرپەی نامەی بۆ ئەنووسن کە تەشریفی بڕوا بۆ لایان تا دوور و نزیك لەو وڵاتە بە هاتنی شادمان ببن و عولوومی ئیسلامی لەوێ لە جاران زیاتر گەشە بکا، بەڵام مەولانا بە پێی(الأمور مرهونة بأوقاتها) و (إذا أراد اللّه شيئاً هيأَ أسبابه) چاوەڕوانی ئەوە ئەبێ ئەسبابی سەفەری بۆ ڕێ بکەوێ و جوابی جوانی پێویست بۆ ئەوانە ئەنووسێتەوە کە بانگیان کردبوو بچێ بۆ وڵاتی شام. لەم لایشەوە مەولانا لەبەر پێوەندی دەروونی بەوڵاتی خۆی و بەو خەلیفە و مریدانەیەوە کە لەپاش خۆی بەجێی هێشتبوون و بە هۆی گەرمای بەغدا و ئولفەتی خێزانییەوە بەهەوای کوێستانەوە و، بۆ زۆربوونی سالیکانی ڕێگای حەقیقەت لە کوردستاندا، هەموو ساڵێ هاوینان بەغدای بەجێ ئەهێشت و ئەچوو بۆ هەوارەکەی خۆی لە هەورامان و بەمجۆرە ساڵانی ١٢٣٦ و١٢٣٧ و١٢٣٨ی ڕابوارد. لە ساڵی ١٢٣٨دا کاتێك لە هەوار ئەبێ لە هەورامان، نامە و داخوازیی لە خەڵکی شامەوە بۆ دێ و لەسەر داوای ئەوان بڕیاری چوون بۆ شام ئەدا.

هەر لەم سەردەمەدا لە کوردستانیشەوە بەهۆی پایە بەرزبوونەوەی مەولانا و بە هۆی ئەوەوە کە موسوڵمانان لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژاواوە ڕووی تێ ئەکەن و لە هیندستان و ئێران و ئەفغانستان و تورکیا و عەرەبستانەوە سەرەڕای کوردستان خۆیشی دێنە لای و سوود لە بەرەکەتی وەرئەگرن، هەروا لەبەر ئەوە کە بۆ هەمووان ڕوون ئەبێتەوە کەوا مەولانا پیاوێکی گەورە و خاوەن فەیز و بەرەکەتە و تازەکەرەوەی موسوڵمانەتییە، مەحموود پاشای بابان لەسەر داوای گەورە پیاوانی وڵات ئەچێ بۆ هەوار بۆلای مەولانا و زیارەتی ئەکا و تکای لێ ئەکا بگەڕێتەوە بۆ سولەیمانی و بە یەگجاری تیا نیشتەجێ ببێ. بەڵام لەسەر بناغەی حەدیثی پیرۆزی «لا يُلدَغُ المؤمن من جُحرٍ واحدٍ مرَّتينِ» و لەبەر زیرەکی و تێگەیشتنی دامەزراویی مەولانا خۆی و لەبەر دڵسۆزیی لەئەندازە بەدەری بۆ ئاینی پیرۆزی ئیسلام و حەزکردنی لە ئارامیی وڵات و بۆ ئەوەی نەبێ بە بەهانەی هەندێ شتی ناڕەوا و نەگونجاو لەگەڵ کەرامەتی ئاینی پیرۆزی ئیسلام، هیچ گوێی بە ڕجا و تکای پاشا نەدا و عوزری بۆ هێنایەوە و بێ دەنگ و صەدا هەر لە کوێستانەوە بەڕێگەی (دەیروزوور)دا تەشریفی چوو بۆ شام و لە ساڵی ١٢٣٨ی هیجرەتدا گەیشتە شاری شام(٣).

(٣) لەبەر ئەوەی کە مەسەلەی کۆچکردنی دواجاری مەولانا لە سولەیمانی بووە و ئەبێ بەهۆی قسە لێکردنی گەلێ کەس و جاروباریش کەسانی بێ ئاگا بەئارەزووی خۆیان لە مەسەلەکە ئەدوێن و زیاد و کەم لە ڕووداوەکانی ئەو ڕۆژەدا ئەکەن و ڕاستی ئاوەژوو ئەکەن بەجۆرێ کە ئەبێ بەمایەی ئازاردانی دڵی گەلێکی تر، ویستم بۆ دەربڕینی ڕاستی باسی غەوغا و ئاژاوەی خەڵك بەرابەر بە مەولانا لەم پەڕاوێزەدا بنووسم و ڕاستەقینەی ئەو کارەساتە و هۆکانی دەربخەم. مەشهوورە کە مەولانا کاتێ ئیجازەی ئیرشادی لەسەر دەستی شێخ عەبدوڵڵای دیهلەویدا وەر گرت و لە هیندستانەوە گەڕایەوە بۆ کوردستان و هاتەوە سولەیمانی و دەستی کرد بەئیرشاد و تەبەعەی زۆر بوون، مەرحووم شێخ مەعرووفی نۆدی بوو بەناحەز و دژی و بوو بە هۆی دەرچوونی لە سولەیمانی و کۆچکردنی بۆ بەغدا. ئەمە ئەوەیە کە لەناو خەڵکدا مەشهوورە. بەڵام ئەبێ هوشیار و ئاگادار بین ئەو ڕووداوە هەروا بەوجۆرە و بە هۆیەوە نەبووە بەکورتی، بەڵکو گەلێ ئەسبابی واقیعی لەو مەسەلەیەدا هەن بوون بەهۆی کۆچکردنی مەولانا. جارێ با پێشان ئەم ڕاستییانە بخەینە بەرچاو: یەکەم: ئەو تەریقەتە کە مەولانا ئیرشادی خەڵکی بۆ ئەکرد، تەریقەتی نەقشبەندی بوو. ئەم تەریقەتە هەرچەند لە زەمانی کۆندا بووە و لە کوردستانیشدا نیشانەی بووە، بەڵام لەو چەرخەدا وەکو تەریقەتێکی ناسراو =

= لە کوردستان نەبووە و لەناو خەڵکدا ناوبانگێکی نەبووە. لە تەریقەتی نەقشبەندیدا ئەدەبکردنی مرید لە مورشید زۆر بەقیمەتە. زۆربەی مریدەکان لە بەرابەری مورشیدەکانیانەوە وەکو خزمەتکار بەرابەر بە گەورەی خۆیان ڕائەوەستن. ئەم حاڵەتە ئەگەر لەسەر ئیعتیباراتی فیز و تەکەبور بێ گوناهێکی نابار و ناهەموارە و دین قوبووڵی ناکات. یەکێ لە ئادابەکانی تەریقەتی نەقشبەندی ڕابیطەکردنی مورشیدە، واتە مرید چاو بەیەکدا ئەنێ و ڕۆحانییەتی مورشیدەکەی خۆی بە خەیاڵ حازر ئەکات و وا نەزانێ هەمیشە بەرەکەت و پیرۆزی لەلایەن خواوە ئەگات بە ڕۆحانییەتی پێغەمبەر و لەلای ئەویشەوە ئەگات بە ئەڕواحی ئەولیا و مورشیدیش لە ئەولیایە و لە ڕۆحی ئەویشەوە ئەگات بە دڵی مریدە خاوەن ڕابیطەکە. ئەم ڕابیطەیە هەرچەند لە نوصووصی هەر چوار مەذهەبەکەی ئیسلامدا دەلیل و بەڵگە لەسەر ڕاستی و دروستیی هەیە، بەڵام خەڵکی هەڕەمە و ئەو مەلایانەی لەم ڕاستییە بێ ئاگان، باش تەماشای ناکەن و ئینکاری ئەکەن و جارجاریش زۆر بەتوندی بەرەنگاری ئەوەستن. یەکێ تر لە ئادابی تەریقەتی نەقشبەندی تەوەجوهکردنە کە واتە مورشید لە بەردەمی مریددا دائەنیشێ و هەردوولایان چاو ئەنێن بەیەکدا و مورشید ڕووی دڵی خۆی ئەکاتە دڵی مریدەکەی بۆ ئەوەی ئەو نوور و بەرەکەتەی لە دڵی خۆیدایە بگات بە دڵی ئەو و بەو نوور و بەرەکاتە دڵی لە خەیاڵی خراپ پاك بکاتەوە، وەك چۆن زەڕەبین بەرابەر بەڕۆژ ئەگیرێت و بە هۆی نووری ڕۆژەوە کاغەز ئەسووتێنێ، بەوجۆرە مورشیدیش تەئسیر ئەخاتە ناو دڵی مریدەکەیەوە. ئەمەیش هەروەها لەناو خەڵکا نەبیسراو بووە و خەڵك ئولفەتیان پێوە نەگرتووە و بووە بەهۆی ئەوە کە هەندێ لە مەلایانی بێ ئاگا ئینکاری بکەن. یەکێ لە ئادابی تەریقەتی نەقشبەندی (ذیکری سیڕی)یە، واتە سالیك بەخەیاڵ بەشێوەیەکی تایبەتی کەلیمەی (اللّە) بەسەر دڵدا ڕابوێرێ و هەناسەی خۆی بگرێ و بەتەنیا ئەو کەلیمەیە بەسەر دڵیدا بهێنێ تا دڵی نوورانی ئەبێ و فێری ذیکری سیڕی ئەبێ و گەلێ نیشانەی نوورانییەتی و بۆنی خۆش لەناو دڵیدا پەیدا ئەبێ. ئەمەیەش هەر لەلای تێکڕای مەلایان نەزانراو و ئولفەت پێوە نەگیراو بووە و لایان وابووە هەر ذیکرێك خاوەنەکەی بە گوێی خۆی نەیبیسێ بێ ئیعتبارە. دووهەم: هەر کەسێ وردببێتەوە ئەزانێ یەکێ لە هۆ بەهێزەکانی ئاشووب و هەرا لە هەرلایەك حەسوودییە. واتە: کەسێ ئەبینێ هاوماڵێکی ئەگات بەپایە و مایەیەکی دنیایی وەکو دارایی یا شان و شکۆ یا وەزیفە یا پایەیەکی دینی وەکو پێشەوایی و خەڵك شوێنی ئەکەون، کابرای حەسوود ئاگری تێ ئەچێ و ئەکەوێتە هەوڵدان یا ئەوی تر =

= ئەفەوتێنێ یا هەرایەك ئەنێتەوە یا خۆی ئەدا بەقەڵبەیەکدا. گەلێ لە مەلایانی ناوچەی سولەیمانی کە لە خوێندندا هاوڕێی مەولانا بوون و خۆیان لەو بەباشتر تەماشا کردووە، لە وەزعی مەولانا و لە پایەی بەرزی لای میران بابان و خەڵکی شار و دەرویشتی ناڕەحەت بوون، بەڵام دەستیان نەڕۆیشتووە هیچ بکەن. یەکە زانای عیلم و تەریقەتیش لەو ڕۆژەدا لە ناوچەکەدا شێخ مەعرووفی نۆدێ بووە کە مەلایەکی گەورە و مورشیدێکی پایەبەرز بووە و بەهۆی عەشرەت و تایفەیەوە زۆر خاوەن دەست بووە، چوونەتە لای فیتنەییان کردووە و هەرشتێ کە بەعەیبیان زانیوە کردوویانە بەچەند قات و وایان نیشان داوە کە ئەم مەولانایە هاتووە دین تێك بدا و ئاشووب بنێتەوە و شتی ناڕەوا دابمەزرێنێ. ئەویش لەبەر ئامۆشۆ نەکردنی مەولانا و دڵ سافیی خۆی و سوێندخواردنی ئەو کەسە درۆزنانە ئاڵۆز بووە و بە واجبی ئاینیی خۆی زانیوە لەسەر ئوسووڵی حەدیثی پیرۆزی پێغەمبەر کە ئەفەرموێت «من رأى منكم منكراً فليغيره بيده، فإن لم يستطع فبلسانه، فإن لم يستطع فبقلبه» واتە هەر کامێکتان شتێکی ناپەسەندی دی، با بەدەست بیگۆڕێ و ئەگەر نەیتوانی با بە زمان بیگۆڕێ و ئەگەر هەر نەیتوانی با بەدڵ بیگۆڕێ» تێ کۆشاوە و لەدژی مەولانا جووڵاوەتەوە. سەرەنجام کە ڕاستیی بۆ دەرکەوتووە پەشیمان بووەتەوە و شێخ حوسەینی قازی و چەند سەیدێکی تری ناردووەتە لای مەولانا بۆ عوزرهینانەوە. سێهەم: تاقمی لەو جۆرە مەلایانە ئاشووب گیڕتر ئەو کەسانە بوون کە ئیدیعای شێخیەتی و پایەی ئیرشادیان کردووە و لە ڕاستیدا خاوەنی ئەو پایەیە نەبوون. ئەمانە بەجارێ ئاگریان تێ بەربووە و هەستیان بەماڵ وێرانیی خۆیان کردووە چونکە مەولانا خاوەنی پایەیەکی بەرزی ئیینیی وا بووە ئەوان نەیانتوانیوە بە هیچ جۆرێ پیا بگەنەوە. مەولانا کەسێ بووە بەڕاستی پێڕەویی شەرعی کردووە و کەسێ ئینسافی بووبێ نەیتوانیوە پێچەوانەی شەرعی لەسەر ئیسپات بکات. هەر کەسێکیش چووبێتە تەریقەتەکەیەوە لە ماوەیەکی کەمدا حاڵی گۆڕاوە و دڵ و گیانی نوورانی بووە. زۆربەی ئەوانەی کە چوونەتە تەریقەتەکەی مەولاناوە مەلای گەورە گەورە و لە خانەدانی پایەبەرز بوون وەك شێخ قەسیمی گەورەی تەختەیی و شێخ عەبدولقادری شەمزینانی و مەلا موصطەفای کوڕی مەلا جەلالی خورماڵی و مەلا عەبدوڵڵای کوڕی مەلا عەبدولڕەحمانی جەلیی کۆیی و مەلا یەحیای مزووری و شێخ ئیسماعیلی هەنارانیی بەرزنجەیی و شێخ ئەحمەدی سەرداری سەرگەڵوویی بەرزنجەیی و ئەم جۆرە کەسانە کە بەهۆی شوێنکەوتنیانەوە بۆ مەولانا عالەمەکە بەجارێ سەرگەردان بووە و سەرسام =

= بوون لەمە کە ئەبێ مەولانا چۆن پیاوێ بێ کەسانی وەك ئەمانە ببن بەمرید و مەنسووبی.
بەم چەشنە کەرتە شێخەکان بەجارێ ئاگریان تێ چووە و چارەیان نەماوە مەگەر هاتوچووکردن و پەنابردنە بەر شێخ مەعرووفی نۆدێ و بوختان و درۆکردن لە خزمەتیدا وەك پێشتر باسم کرد.

بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمەشدا بەبیروڕای من هۆی هەرە گەورەی کۆچی مەولانا لە سولەیمانی ئەمانە نەبوون کە باسمان کردن، بەڵکو ترسی مەحموود باشای بابان بووە. برا و ئامۆزاکانی پاشا و هەروا گەلێ لە پیاوماقووڵانی بابان لەگەڵ مەولانا جۆرە پێوەندی و مەنسووبییەتێکیان بووە و خۆشیان ویستووە. هەرکاتێ مەولانا ئیشارەتێکی کردبێ هەموو ئەمانە لە بەردەستیدا بوون. بۆیە مەحموود پاشا زۆر لەوە ترساوە کە ڕۆژێ لە ڕۆژان مەولانا داوا بکا لێیان شوێنی پاشا نەکەون و لەگەڵ کەسێکی تر بن و زانیویە ئەمانە دەسبەجێ فەرمانەکەی مەولانا بەجێ دێنن. لەبەر ئەوە حەزی لە مانەوەی مەولانا نەبووە لە سولەیمانی و هەمیشە ویستوویە جێی پێ لەق بکا. ئەگەر مەسەلە ئەمە نییە، ئەی پاشا بۆ نەهاتووە ئەنجوومەنێکی مەلا گەورەکان پێکەوە بنێ بۆ موناقەشە و موجادەلە لەگەڵ مەولانا و لێکدانەوەی ئەو ڕەخنانەی لە مەولانایان گرتبوو؟ بۆچی خۆی وەك سەیرانکەر تەماشای ڕووداوەکانی ئەکرد؟ بۆچی پاش کۆچی یەکەمی مەولانا لە سولەیمانی کە حاڵی بوو مەولانا چۆن پیاوێکە و بوونی لە ناوچەکەدا مایەی شەرەف و شان و شکۆیە بۆ هەمووان، چوو تکای لێ کرد و هێنایەوە، کەچی دیسانەوە یارمەتیی نەدا و پارێزگاریی نەکرد تا بەجارێ مەولانا دڵگران بوو لە وڵاتەکە و غەریبیی ئیختیار کرد؟ ڕاستەکەی مەولانا خالید ئەوەندە خاوەن فویووضات و ڕێژەن بووە لە مەلایەتیدا تەنانەت کەسانی بێ قابیلەتیش بەشێکیان لە بەهرەی ئەو دەسگیر ئەبوو. ئەوانەش کە قابیلەتدار بوون لە خزمەتیا ئەبوون بەمەلای گەورە و شایان و لێهاتوو. لە عولوومی مەعنەوی و ڕووناککردنەوەی دڵ و دەروونیشدا سوودێکی ڕۆریان لێ وەرئەگرت بەجۆرێ کە لە ماوەیەکی کەمدا ئەبوون بەرێنموونیکەری خەڵکێکی زۆر. لەم ڕووەوە خەڵکێکی زۆر لە مەولانا خڕئەبوونەوە و هەمیشە لە دەوروپشتی مەولانادا جەماوەرێکی زۆر لێشاوی کردبوو. هەر لەبەر ئەم هۆیە بووە کاتێ کە مەولانا لە بەغدا بووە لە سەردەمی والییەتیی داوود پاشادا، خەلیفە لە ئەستەمووڵەوە نامەیەکی نهێنی ئەنێرێ بۆ بەغدا و ئەپرسێ ئاخۆ ئەم هەموو خەڵکەی دەوری مەولانا لەبەرچی و بە هۆی چییەوە لێی کۆبوونەتەوە؟ ئاخۆ تەماعی دنیاییی مەولانا چۆنە و لە دنیادا بەتەمای چییە؟ ئەویش لە وەڵامی =

= خەلیفەدا ئەنووسێتەوە ئەم ذاتە مەظهەری فویووضاتی ئیلاهی و مەناری ئەنواری خودایە و جاذیبەی ڕۆحیی لە پایەیەکدایە چۆن میغناطیس ئاسن ڕائەکێشێ، ئەویش وا دڵ و دەروونی ئینسان داگیر ئەکا و ڕوونی ئەکاتەوە و بەرەو لای خودای ئەبا و ئەیخاتە سەر ڕێی طاعەت و پێڕەویکردن لە سوننەتی پێغەمبەر دروودی خوای لێ بێ. ئارەزوویشی لە ماڵی دنیا وەکو ئارەزووی شازادەیەکی لاوە لە کاتی تێریدا لە پارچە کولێرەیەك کە سەگێکی گڕوێ بەلیکی دەمی تەڕێ کردبێ.

هۆیەکی تری نەمانەوەی مەولانا لە وڵاتی خۆماندا ئەوەیە وەك بەراوردکراوە پیاوی گەورەی کوردەواری ئەگەر کەنار نەبێ لە خەڵك، واتە لە کێوێ یا لە شێوێ یا لە پەنایەکدا نەبێ و بێ یەوێ لەناو کۆمەڵی شارەوانیدا بژی دەوام ناکا، چونکە لای ئێمە وا بووە بەباو قەدری کەسانی خزمەتگوزار و گەورەی خۆمان ناگرین مەگەر ئەو کەسە خاوەن عەشرەت و دەسەڵاتێکی وا بێ خەڵك لێی بترسن، بەڵکو ئەگەر خاوەن عەشرەت و دەسەڵاتیش بێ هەر هەراسان ئەبێ لە خەڵکی وڵاتەکە و چەند جار ئەم ڕاستییە بەراورد کراوە. تەنانەت شێخ مارفی نۆدێ خۆیشی کە بە بەربەرەکانێکەری مەولانا دانراوە، ویستی لە کوردستان کۆچ بکا و داوای ئیزنی لە سوڵتانی ئەستەموول کرد، بەڵام سوڵتان ئیزنی نەدا. کاك ئەحمەدی شێخی کوڕیشی زۆر زۆر لە وڵاتی خۆی وەڕس بووە و تەنیا لەبەر عەشرەتەکەی ماوەتەوە کە نەیانهێشتووە وڵاتی سولەیمانی بەجێ بهێڵێ. مەولانا خالیدیش هەروا وەڕس بوو سولەیمانی بەجێ هێشت. مەبەستم لەم درێژە پێدانە ئەوەبوو هۆی دەرچوونی مەولانا لە سولەیمانی گەلێ شتی زۆر لە نێوان تێکچوونی ئەو و شێخ مارفی نۆدێ موهیمتر بووە. ئەو و شێخ مارف پاشان ئاشت بوونەتەوە و نێوانیان چاك بووەتەوە، بەڵام ئەو هۆ موهیمانە ئەوساش بوون و ئێستاش وێنەیان بۆ ڕووداوی تر هەیە و گەرد و تۆزی تەبیعەتی وڵاتی خۆ نەناس تا دنیا دنیایە تەواو نابێ.

***

وا من لێرەدا بیر و ڕای خۆمم لەبارەی هۆی کۆچکردنی مەولاناوە لە کوردستان بۆ شام نووسی. ئاشکرایە لەم بارەوە زۆر شت نووسراوە و ئەم شتانە لەو کتێبانەدان کە بۆ لەسەرکردنەوەی مەولانا یا لەدژی مەولانا نووسراون. لەم مەیدانەدا قسەی کەسێکی تریش هەیە شایانی ئەوەبێ ئاگاداری بین. ئەم قسەسە قسەی گەڕاڵی ئینگلیز (کلۆدیۆس جەیمس ڕیچ)ی نوێنەری کومپانیی هیندی ڕۆژهەڵاتی ئینگلیزییە کە لە بەغدا دانیشتووە و لەو سەردەمەدا گەشتێکی لە بەغداوە کردووە بۆ سولەیمانی و کوردستانی بەشی ئێران.=

= کلۆدیۆس جەیمس ڕیچ لەو سەردەمەدا کە مەولانا سولەیمانیی بۆ دواجار بە جێ هێشتووە لەوێ بووە، هەروا لە سەردەمی برەوی شان و شکۆ و پێوەندیشی لەگەڵ میرانی بابان هەر لەوێ بووە. ئەم پیاوە لە هەردوو حاڵەتەکەدا باسی مەولانا ئەکا. ئێمە بە نیازی ئەوە نا کە قسەی ئەم پیاوە بکەین بە بەڵگە، هەرچەند مەشهوورە (والفضل ما شهدت بە الأعداء) و دیاریشە کابرایەك کە بە نیازی پێچەوانەی سوودی وڵاتانی ئیسلام و موسوڵمانان هاتبێتە ئەم وڵاتە، بەدۆستی پێشەوایەکی موسوڵمانانی وەك مەولانا خالید دانانرێ، بەڵکو هەر بۆ ئاگادارییەکی وردتر و ڕوونتر، لە داوادواییی بیر و ڕا تایبەتییەکەی خۆمەوە لەمەڕ کۆچی مەولانا کە پێوەندیەکی تەواوی بەپێوەندییەوە [پێوەندیی مەولانا] بەمیرەکانی بابانەوە هەیە، زۆربەی ئەو برگانە وەرئەگێڕمە سەر کوردی کە ڕیچ لە کتێبەکەیدا لەبارەی مەولاناوە نووسیونی، وەك لیوا بەهائەددین نووری وەری گێڕاوەتە سەر عەرەبی. ڕیچ لەلایەکی کتێبەکەیدا ئەڵێ: «موسوڵمانێکی دەست لە دنیا داشتووی گەورە لە سولەیمانی ئەژی، ناوی شێخ خالیدە، بەڵام کوردەکان لایان وایە سووکییە بۆی لە (حەزرەتی مەولانا) بەولاوەی پێ بووترێ. موسوڵمانەکان قسەکانی لە پلەی حەدیثی [پێغەمبەر]دا دائەنێن. ئەم شێخ خالیدە لە خێڵی جافە، تەریقەتی نەقشبەندیی هەیە، لە دیلهی لەسەر دەستی سۆفیی بەناوبانگ سوڵتان عەبدوڵڵادا چووەتە سەر ئەم تەریقەتە. دوازدە هەزار مریدی لە ناوچە جیاجیاکانی تورکیا و وڵاتانی عەرەبدا هەیە. کوردەکان هەموو بەوەلیی دائەنێن. زۆریشیان لە ڕیزی پێغەمبەری خۆیانیدای ڕیز ئەکەن. عوثمان بەگ پێی وتم ئەویش و پاشایش و بەڵکو هەموو سەرکردە کوردەکانیش مریدی ئەون. شێخ خالید هیچ نەبێ لەگەڵ وەلیی موسوڵمان شێخ عەبدولقادر[مەبەست حەزرەتی غەوثە– و]ی بەناوبانگدا لە یەك پلەدان»

[کلوديوس جيمس ريچ، رحلة ريچ في العراق عام١٨٢٠، الجزء الأول، نقلها إلى العربية بهاءالدين نوري، ص ٩٨، بغداد ١٩٥١]. ڕیچ لە لایەکی تری کتێبەکەیدا شتێکی تر ئەگێڕێتەوە نیشانەیەکی گەورەی پایەی مەولانایە لای میرانی بابان. ڕیچ ئەڵێ:

« ... کە سەرەنجام، پێش ماوەیەکی کەم، مەحموود پاشا بڕیاری دا خۆی بدا بەدەست تورکەکانەوە، لەگەڵ عەبدوڵڵا پاشای مامی و عوثمان و سولەیمانی برای چوون بۆ لای شێخ خالید، پیاوی لەخواترسی گەورەی ئەو سەردەمەی سولەیمانی. هەر سێ [عەبدوڵڵا پاشا و عوثمان و سولەیمان] سوێندیان خوارد کە ملگەچ بن بۆ مەحموود پاشا. لە بەرئەوەش کە بەدووریان نەئەزانی میری کرماشان هەوڵ بدا دڵی یەکێکیان ڕابکێشێ بۆ =

گەیشتنە شامی مەولانا

کە مەولانا ئەگاتە شام کۆمەڵێکی زۆر لە زانایان و ئەدیبان و پیاوماقووڵان و کاربەدەستانی گەورەی دەوڵەت و خەڵکی تری بە پێشوازییەوە ئەچن و قەدر و حورمەتێکی زۆری لێ ئەگرن و هەندێکیش لە ئەدیبان پارچە شیعر و غەزەل و قەسیدەی جوان جوان لە تەعریف و ستایشکردنیدا ئەنووسن(١). ئەوانەی کە بەدوای سولووکی ڕێگەی حەقیقەتدا ئەگەڕێن بەجارێ سنگی خۆیان ئەکەونەوە بۆ داخلبوون بەطەریقەت و بۆ سولووك لە خزمەتیدا، هەروەها بۆ کەڵك وەرگرتن لە زانستی زۆری لە

= لای خۆی و هانی بدا لەدژی پاشا بۆ دوژمنایەتی لەگەڵ تورکەکان، دەستیان نایە سەر شمشیر و سوێندیان خوارد بە قورئان و تەڵاقیان خوارد کەوا هەر کامێکیان نامەیەکی لە تورکیا یا لە ئێرانەوە بۆ هات، لە ماڵی شێخ خالیددا هەڵی پچڕێ بەحوزووری هەرکەس کە هەر چواریان بڕیاری لەسەر بدەن...» [سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە١٠٣]

بۆ جاری دواییش ڕیچ باسی مەولانا ئەکاتەوە و ئەڵێ:

«٢٥ی تەشرینی یەکەم

« ئەم بەیانییە شێخ خالیدی بەناوبانگ هەڵات. لەگەڵ ئەوەش کە هەڵاتنەکەی لەپڕ و بەنهێنی بوو، توانی هەر چوار ژنەکەی لەگەڵ خۆی بەرێ. هێشتا نەزانراوە بەرەو کوێ ڕۆیشتووە. چەند ڕۆژێ لەمەوبەر کوردەکان لە پلەیەکی بەرزتر لە پلەی عەبدولقادر [مەبەستی حەزرەتی غەوثە–و]دا دایان ئەنا. پاشا عادەتی وابوو لە بەردەمیا ڕائەوەستا قلیانی بۆ تێ ئەکرد.، کەچی ئەمڕۆ پێی دەڵێن کافر و داستانی زۆر لەبارەی فیز و کافری و زیندیقییەوە ئەگێڕنەوە». ئەنجا ئەڵێ: « لەبارەی هۆی هەڵاتنیەوە قسەی جۆرجۆر ئەکرێ. هەندێ ئەڵێن دەستی کردبوو بەئاژاوەنانەوە لە نێوان پاشا و براکانیدا کە ویستبوویان لای پاشا لەگەڵی ڕووبەڕوو ببنەوە.... هەندێکی کەش دەڵێن دەستی کردبوو بەدانانی بناغەی مەزەبێکی نوێ و ئەیویست خۆی بکا بە گەورەی دنیایی وڵاتەکە. بێگومان زۆر شتی لەبارەوە وتراوە و شتی زۆر لەوە زیاتری دراوەتە پاڵ کە لە ڕاستیدا بشێ بدرێتە پاڵی. مەلاکان و سەیدەکان و لە سەرووی هەموویانەوە شێخ مارف، هەموو ڕقیانە لە شێخ خالید کە کاتێ کە دەسەڵاتی بەدەستەوە بوو هەمووی بەزاندبوون....»

[سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٢٢٧–٢٢٨].)

(١) وەك شێخ موحەمەدی کوڕی شێخ عەبدوڵڵای خانی و شێخ شاهینی عەتار و شێخ مووسای سیباعی و شێخ موحەمەدی جوملەی حەنەفیی دیمەشقیی خەڵوەتی و کەسانی تریش.

مەیدانی هەموو زانستە ئیسلامییەکاندا، چونکە مەولانا وەك خەریکی طەریقەت و سولووك و تەصەووف بووە، لە هەمان کاتدا مەدرەسەیەکی گەورەشی بووە خزمەتی زانست و دینی تیا کردووە و فەقێ لە هەموولایەکی وڵاتانی ئیسلامەوە بۆ خوێندنیش ڕوویان تێ کردووە. بەم جۆرە کەسێ تەماشای حەڵقەی دەرسی مەولانای کردبێ وای زانیوە بوخارییە زیندووبووەتەوە بۆ ڕیوایەتی ئەحادیثی شەریفە، یا شافیعییە خەریکی تەفریعاتی ئەحکامی فیقهە. کەسێکیش لە حەڵقەی سولووکیدا دانیشتبێ وای زانیوە ئیمامی ڕەببانییە خەریکی ئیرشادی سالیکانە. مەولانا کەك عێراقی بەجێ هێشت و لە شام نیشتەجێ بوو، شێوەکەی لەوە ئەچوو پادشایەك قەرارگای حوکوومەتەکەی و پێتەختی وڵاتەکەی بگوێزێتەوە، چونکە کە کەمێك تەماشای وەزعی نامەنووسینی نێوان مەولانا و خەلیفە و مریدەکانی ئەکەین و وەڵام یا نامەکانی مەولانا ئەخوێنینەوە وامان دێتە پێش چاو کە پادشایەك فەرمان بۆ والی و سەرلەشکرەکانی خۆی لەم لا و لەولای وڵاتەکەی دەربکا.

کەسانی وەك شێخ عوثمان سیراجودین لە بیارە و تەوێڵە لە هەورامانی بەشی عێراق و مەولانا مەلا ئەحمەدی کۆڵەسارەیی لە وڵاتی بێڵەوار لە نێوان سنە و کرماشان و شێخ موحەمەد قەسیمی مەردۆخەیی لە سنە و شێخ طاهای نەهرییە لە وڵاتی نەهرێ و شێخ ئەحمەدی سەردار لە ساداتی بەرزنجە لەسەر گەڵوو و شێخ مەلا عەبدوڵڵای جەلی لە کۆیە و شێخ طاهیری بامەڕنی لە دەوروبەری ئاکرێ و خەلیفەکانی بەغدای وەکو شێخ عوبەیدوڵڵای حەیدەری، ئەمانە هەموو لە شوێنی خۆیانا هەریەکی نوێنەرێکی بەقەدر و قیمەتی مەولانا و ئاوێنەیەکی باڵانمای ئەو بوون. لە هەمان کاتا هات وچووی هەمیشەی مریدەکانی بە نامەی خەلیفەکانیەوە بۆ پرسیار بۆ چارکردنی گیروگرفتە مادی ومەعنەوییەکانیان و بۆ داواکردنی زیادە تەوەجوهات و بۆ دەرمانکردنی دەردی ئەوانەی کە گیرۆدەی زەمانە و برینداری تەنگوچەڵەمەی جۆربەجۆر بوون، وەك هات و چووی پۆستەی ئەم سەردەمە بەردەوام بووە. ئەو نامانەی کە مەولانا بۆ دەوروپشتی نووسیون بە عەرەبی یا بەفارسی کە لەو سەردەمەدا بەفارسی نووسین لە وڵاتی باباندا باو بووە، بەشێکی زۆر لە ئەحواڵی خەلیفە و مرید و مەنسووبەکانی مەولانا نیشان ئەدەن.

سەفەری مەولانا بۆ قودس و سەفەری دووەمی بۆ حەج و زیارەتی ئارامگای پێغەمبەر (د.خ)

مەولانا پاش دامەزران و حەسانەوەی لە شام، بەنیازی ڕێ پیشاندانی موسوڵمانان و بە مەبەستی زیارەتیش سەفەرێکی قودس ئەکا و لەوێش کۆمەڵێکی زۆر لە زانایان و پیاوماقووڵانی ئەو ناوچەیە و لە خەڵکی تر تەمەسوك لەسەر دەستیدا ئەکەن و ئەبن بەمریدی. وەك لە نامەکانی مەولاناوە دەرئەکەوێ لە ناوچەی فەلەستینیش خەلیفەی هەبووە.

کە لە قودسەوە ئەگەڕێتەوە بۆ شام تا ساڵی ١٢٤١ی هیجرەت سەفەری هیچ کوێی نابێ و هەر خەریکی ئامۆژگاریکردنی موسوڵمانان و دەرزوتنەوە بە فەقێیان و تەریقەت دادانی ئەوانە ئەبێ کە ئارەزوویان لە تەریقەت و سولووك بووە. لە ساڵی ١٢٤١دا بە نیازی زیارەتی مەدینەی مونەووەرە و ئارامگای پێغەمبەر (دروودی خوای لێ بێ) و لەوێشەوە بۆ حەج لە شامەوە ئەکەوێتە ڕێ. لەوێ کۆمەڵێکی زۆر لە موسوڵمانان بەتایبەتی لە زانایانی خاوەن پایە و لە پیاوماقووڵان کە هاتبوون بۆ حەج بەخزمەتی مەولانا ئەگەن و تەریقەت لەسەر دەستیدا وەرئەگرن. مەولانا پێش ئەم سەفەرەش لە مەکە خەلیفەی بووە.

کۆچی دوایی مەولانا

پاش بەجێهێنانی ئادابی زیارەت و جێبەجێ کردنی پێویستییەکانی حەج، مەولانا ئەگەڕێتەوە بۆ شام و لەسەر ڕێ و شوێنی عادەتیی خۆی خەریکی بڵاوکردنەوەی شەریعەت و تەریقەت ئەبێ تا لە ساڵی ١٢٤٢دا، واتە ساڵێك پاش گەڕانەوەی لە سەفەری حەج، لە شەوی چوارشەمەی یازدەی مانگی (ذي القعدة)دا تووشی نەخۆشیی تاعوون ئەبێ و لە شەوی جومعەی سیازدەی هەمان مانگدا، لە نێوان نوێژی شێوان و خەوتناندا، وەفات ئەکا.

پاش شۆردن و کفنکردنی، ئەو شەوە خەلیفە و مرید و مەنسووبەکانی تا سبەینێ قورئانی لە سەر ئەخوێنن. سبەینێ جەنازەکەی ئەبەن بۆ مزگەوتی (یەلبەغا) و خەڵکێکی زۆر حازری نوێژەکەی ئەبن و شێخ عەبدورەحمانی کەزبەری گەورەی

زانایانی شام پێش نوێژییان ئەکات. پاشان جەنازەکەی هەڵئەگرن بۆ ئارامگای یەکجاریی بەسەر بەرزاییی (قاسیوون)ەوە و دیسانەوە نوێژی لەسەر ئەکەنەوە و ئەمجارە شێخ موحەمەدی ئیبنوعابیدین پێشنوێژییان ئەکات.

وەسیەتی مەولانا

مەولانا لەپێش وەفاتیدا بەچەند ڕۆژێ لای هەندێ لە خەلیفەکانی دەری بڕیوە کەوا نزیکە بەویصالی لەگەڵ دۆستی ڕاستەقینە کە ذاتی خوایە، شاد ببێ. هەروەها چەند ڕۆژێ لەپێش وەفاتیدا، شێخ موحەمەد ئەمین ئیبنو عابیدین کە زانایەکی زۆر گەورە و خەلیفەی مەولانا بووە لە خەویدا ئەبینێ کە حەزرەتی عوثمانی کوڕی عەفان وەفاتی کردووە و جەنازەکەی هێنراوە بۆ تەکیەی مەولانا بۆ شۆردن و کفنکردن و نوێژ لەسەرکردنی. ئیبنو عابیدین سبەینێ خەوەکەی ئەگێڕێتەوە بۆ مەولانا. مەولاناش ئەفەرموێت لەوانەیە ئەوە من بم کە لە نەوەی حەزرەتی عوثمانم و ئەو جەنازەیەش جەنازەی من بێ و بەم زوانە بمرم.

مەولانا هێشتا کە ساغ بووە سەید ئیسماعیلی غەزی کە ژنبرا و خەلیفەی بووە، بانگ ئەکا. هەروا چەند کەسێکیش لە خولەفا و مەنسووبین بانگ ئەکا و ئەیانکا بەشاهید کەوا لەپاش وەفاتی خۆی شێخ ئیسماعیلی هەنارانی خەلیفەی موطڵەقی بێ بۆ ڕێ پیپشاندانی موسوڵمانان و بەسەر هەموو خەلیفە و مریدەکانیا فەرمانڕەوا بێ و وەصییش بێ بەسە ماڵ و منداڵەکەیەوە بۆ خزمەتکردن و بەڕێوەبردنیان لە هەموو بابەتێکەوە تا بمێنێ و، پاش ئەویش شێخ عەبدوڵڵای هەراتی و پاش ئەویش شێخ عەبدولفەتاحی عەقرەیی[(١)]. مەولانا ئەفەرموێت مادەم ئیسماعیل هەبێ، من وەکو

---

(١) ئەمەی نووسیم لە (المجد التالد)ی ئیبراهیم فەصیح حەیدەریم وەرگرتووە. ئیبراهیم فەصیح خۆی و باوك و باپیرە و مامی خەلیفە و مەنسووبی مەولانا بوون و هەمیشە یەکێکیان لای مەولانا بووە یا نامە لە نێوانیانا هاتووە و چووە و ئاگایان لە ساغی و نەخۆشی و وەصیەت و ئامۆژگاریی مەولانا بووە.

بەڵام خاوەنی (روض البشر في أعيان دمشق في القرن الثالث عشر) کە شێخ موحەمەد جەمیلی شەطیی حەنبەلییە و مەنسووبی مەولانا نەبووە و نزیکەی هەشتا و پێنج ساڵ پاش وەفاتی مەولانا کتێبەکەی داناوە، ئەڵێ مەولانا لە نەخۆشیی وەفاتیا چوار کەسی بەم ڕیزە دیاری کردووە: ١- سەید ئیسماعیلی هەنارانی،٢- شێخ موحەمەد ناصیح =

مـردبـم وایـه. هـەروەهـا وەصیـەت ئـەکـا کـە هـەمـوو مـوڵـکـەکـانـی کـوردسـتـانـی بـۆ شێخ مەحموود صاحێبی برای بن. جارێکی تریش هەموو خەلیفەکانی وڵاتی شامی کۆ ئەکاتەوە ئەم وەصیەتەیان بە ناوا ڕائەگەیەنێ و فەرمانیان ئەداتێ کە یەك بن و یەکدڵ بن و یارمەتیی یەکتر بدەن لە ڕێگای ئیسلامەتی و موسوڵمانەتیدا. هەروا وەصیەت ئەکا کە سێیەکی ماڵی بۆ هەژاران بێ.

جێنشینەکانی مەولانا

لەسەر وەصیەتی مەولانا لەپاش سپاردنی بەخاك، شێخ ئیسماعیلی هەنارانی لە تەکیەدا دائەنیشێ و خەریکی ڕێ پیشاندانی موسوڵمانان و خزمەتی ماڵی مەولانا ئەبێ، بەڵام ئەویش هەر پاش وەفاتی مەولانا بەبیست و چوار ڕۆژ گرفتاری تاعوون ئەبێ و کۆچی دوایی ئەکا و لە پشتی قەبری مەولاناوە دەفن ئەکرێ.

شێخ ئیسماعیل کە نەخۆش ئەکەوێ زوو نامە ئەنووسێ بەدوای شێخ عەبدوڵڵای هەراتیدا کە لەوکاتەدا لە سولەیمانی بووە بۆ ئەوەی بێت بۆ شام و تەکیەکە وەربگرێ، ئەویش پاش وەرگرتنی نامەکە دەست بەجێ دێت، بۆ شام و لە تەکیە دائەنیشێ و دەست ئەکا بەڕێ پیشاندانی موسوڵمانان و خزمەتی خێزانی مەولانا.

شێخ عەبدوڵڵاش ماوەیەك لە تەکیەدا خەریکی ئیرشاد ئەبێ، پاشان وەفات ئەکا. ئەمیش لەسەر وەصیەتی مەولانا[1] لە نەخۆشیی وەفاتیا هەموو کاروبار ئەسپێرێ بە

= کە یەکێك بووە لە خەلیفە گەورەکانی،٣- شێخ عەبدولفەتاحی عەقرەیی، ٤- سەید ئیسماعیل ئەفەندیی غەزەیی کە خەلیفە و ژنبرای بووە و، ناوی شێخ عەبدوڵڵای هەراتی لەناوا نییە. شێخ موحەمەدی خاڵیش لە (الشیخ معروف النودهي) یەکەیدا ئەڵێ: وەصیی سێیەم کە مەولانا دایناوە شێخ موحەمەد ناصیح بووە و ناوی شێخ عەبدولفەتاحی عەقرەیی ناهێنێ. ئەشڵێ بەڵام شێخ موحەمەد ناصیح لە پاش وەفاتی سەید ئیسماعیلی هەنارانی بەچەند ڕۆژێ وەفاتی کردووە، بۆیە شێخ عەبدوڵڵای هەراتی لە ناساغیی وەفاتیدا شێخ عەبدولفەتاحی داناوە بە جێگەداری خۆی. کەوابێ ئەبێ شێخ عەبدولفەتاح بەفەرمانی مەولانا نەبووبێ بەوەصی و لە تەکیەی مەولانادا دانیشتبێ.

(١) ئەمە لەسەر بناغەی ئەوەیە کە ئیبراهیم فەصیح نووسیویە کە مەولانا لە وەصیەتەکەیدا شێخ عەبدولفەتاحیشی کردبێ بە وەصی، ئەگینا ئەبێ هەر لەبەر سوودی گشتیی موسوڵمانان دانرابێ.

شێخ عەبدولفەتاحی عەقرەیی. شێخ عەبدوڵڵا لە ١٢٤٥ی هیجرەتدا کۆچی دوایی کردووە و لە بەرابەری قەبری شێخ ئیسماعیلەوە لە (قاسیوون) لە شام نێژراوە.

شێخ عەبدولفەتاحیش زۆر بە دڵسۆزییەوە دەست ئەکا بە ئیرشاد و خزمەتکردنی موسوڵمانان و سەرپەرشتیکردنی کاروباری ماڵ و منداڵی مەولانا. تا لە ساڵی ١٢٥٩ی هیجرەتدا، لە سەردەمی سوڵتان عەبدولمەجیدی عوسمانیدا، ڕێ و شوێنی کاری ئیرشاد و دەرسوتنەوەی عولوومی دینی ئەگۆڕێ و فەرمانی سوڵتانی دەرئەچێ کە شێخ مەحموود صاحێب ببێ بەمورشیدی تەکیەی خالیدییە لە شام و ئەو جێگەکەی شیخ عەبدولفەتاح ئەگرێتەوە. شێخ عەبدولفەتاحیش پاش شام دێتە بەغدا و لە تەکیەی خالیدییەی بەغدا دەست ئەکا بەئیرشاد و پاشان لە ١٢٨٣ی هیجرەتدا لە ئەستەمووڵ کۆچی دوایی ئەکا و لە گۆڕستانی (ئەسکۆدار) ئەنێژرێ.

شێخ مەحموود صاحێبیش لە مانگی ڕەجەبی ١٢٨٣دا لە شام کۆچی دوایی کردووە. سەید ئیسماعیل غەزەییش لە ١٢٤٧دا کۆچی دوایی کردووە و لە (قاسیوون) نێژراوە.

باسی کەس و کار و ژن و منداڵی مەولانا

مەولانا چەند ژنێکی هێناوە. یەکەم: خزمی خۆی و کچی یووسف ئاغای میکایەئلی بووە، پاش وەفاتی مەولانا بەماوەیەك کۆچی دوایی کردووە. دووەم: ژنێکی عەرەبی بەغدایی بووە. ئەم ژنەی کاتێ هێناوە کە لە هیندستانەوە گەڕاوەتەوە بۆ سولەیمانی و پاشان لەوێوە چووە بۆ بەغدا و پێنج مانگ لە مزگەوتی حەزرەتی غەوث ماوەتەوە. سێیەم ژنێکی عەرەبی خەڵکی غەزەی فەلەستین و خوشکی سەید ئیسماعیلی غەزی بووە کە یەکێك بووە لە خەلیفەکانی خۆی.

ئەوەی من بیزانم ئەوەتە مەولانا تا سەفەری یەکەمیشی لە سولەیمانییەوە بۆ بەغدا بەماڵەوە، دایکیشی لە ژیانا بووە و دوو برای بووە گەورەکەیان ناوی حەمەخان(موحەمەد خان) بووە و بچووکەکەیان ناوی (مەحموود) بووە کە مەشهوورە بە (مەحموود صاحێب)(١). ئەم برا بچووکەیان تەریقەتی لەسەر دەستی

(١) ڕیچ باسی برایەکی کەشی ئەکا کە ناوی (یووسف بەگ) بووە و فەرمانڕەوای (پژدەر) بووە و پاش کۆچی مەولانا پەنای بردووەتە بەر عەباس میرزا و گوایە عەباس میرزا کردوویە بەفەرمانڕەوای (سەردەشت). [ڕیچ سەرچاوەی پێشوو، ل ٢٢٨].

مەولانادا وەرگرتووە و سولووكی لا كردووە و بووە بەخەلیفەی و یەكێكیش بووە لە خەلیفە بەهرەدارەكانی. مەولانا هەروا خوشكیشی بووە.

مەولانا لە ژنی یەكەمی كە كچی یووسف ئاغا بووە، چوار كوڕی بووە (عەبدوڕەحمان) و(بەهائودین) و(شەهابودین) و(نەجمودین). لە خوشكەكەی سەید ئیسماعیلی غەزییش كچێكی بووە كە ساڵێك پێش وەفاتی مەولانا لە شام لە دایك بووە. كوڕەكانیشی، شەهابودینیان كاتێ كە مەولانا لە ١٢٣٨دا كۆچ ئەكا بۆ شام، لە ڕێگادا لە شاری ئۆرفە لە ماڵی یەكێك لە خەلیفەكانی میوان ئەبن، نەخۆش ئەكەوێ و وەفات ئەكا. مەولانا خۆی كە ئەگاتە شام باسی مەرگی ئەم كوڕەی بۆ خەلیفەكانی ئەكا و ئەو خەلیفەیەشی كە خەڵكی ئۆرفە بووە و مەولانا و هاوڕێكانی لە كاتی مردنی كوڕەكەیدا میوانی ماڵی ئەوان بوون، لەو كاتەدا لە خزمەتی مەولانادا بووە لە شام. عەبدوڕەحمانیش لە تەمەنی شەش ساڵی و بەهائودینیش لە تەمەنی پێنج ساڵیدا لە شام لە مانگی شەووالدا بەر لە باوكیان هەر بەو تاعوونە كە باوكیان وەفاتی پێ كردووە، كۆچی دواییان كردووە و لە گۆڕستانی (قاسیوون) نێژراون.

نەجمەدین دوا مناڵی مەولانایە. كە مەولانا وەفات ئەكا حەرەمی یەكەمی دووگیان ئەبێ. پاش وەفاتی مەولانا بە چەند مانگێك ئەم حەرەمەی نیازی سەفەری سولەیمانی ئەكا[٢] و شێخ ئەحمەدی خەطیبی هەولێری لەگەڵی ئەڕوا. حەرەمی مەولانا لە ڕێگادا مناڵەكەی لێ ئەبێتەوە، كوڕ ئەبێ ناوی ئەنێن نەجمەدین. كە شێخ مەحموود صاحێب لە سولەیمانی خەبەری هاتنی حەرەمی مەولانا ئەبیسێ بەپێشوازییەوە ئەچێ و بەحورمەت لەگەڵ هاوڕێكانیا ئەیباتە سولەیمانی. هەرچی موڵك و ماڵێكی مەولاناش بووە كە پێی بەخشیبوو نەذری ئەكا لە نەجمەدینی كوڕی مەولانا و پاش ماوەیەك لەگەڵ شێخ ئەحمەددا حەواڵەی شامیان ئەكاتەوە.

---

(٢) نەمدیوە كەس و باسی هۆی ئەم سەفەرەی ئەم حەرەمەی مەولانای نووسیبێ. بەڵام بەبیری خۆم وا ئەزانم ئەم حەرەمەی مەولانا بۆیە ویستوویەتی بگەڕێتەوە چونكە زۆر دڵ تەنگ بووە و وستوویەتی كەمێك لەو پەرێشانییە دەرچێ و لەوانەشە ترسابێ ئەویش تاعوون بیگرێتەوە و سكەكەیشی بفەوتێ، هەروەها بۆ ئەوە شتێكی لەو موڵك و ماڵەی مەولانا دەسگیر ببێ كە بەوەسیەتی مەولانا خۆی كەوتبووە دەستی شێخ مەحموود صاحێب لە سولەیمانی.

كە نەجمەدین ئەبێ بە دوو ساڵان دایكی سەفەرێكی بەغدا ئەكا و لەگەڵ خۆیی ئەبا. لەم سەفەرەدا شێخ عەبدوڵڵای هەراتییشیان لەگەڵ بووە. پاش ماوەیەك لە بەغداشەوە ئەچن بۆ هەولێر و لە هەولێرەوە ئەگەڕێنەوە بۆ شام. نەجمەدین لەسەر دەستی شێخ عەبدولفەتاح و شێخ مەحموود صاحێبدا پێ ئەگا و[3] تەریقەت وەرئەگرێ و پاشان ژن دێنێ و نەوەی لێ ئەكەوێتەوە و كوڕێكی كە ناوی شێخ موحەمەد بووە پاش خۆی بووە بەشێخی ئیرشاد[4]. شێخ نەجمەدین لە ١٢٧٠دا لە شام كۆچی دوایی كردووە.

باسی ئەوانەی مەولانایان لاواندووەتەوە پاش وەفاتكردنی

كۆچی دوایی مەولانا وەك كۆستكەوتنێكی ئێگجار گران بووە لای مرید و مەنسووب و خەلیفەكانی و لای كۆمەڵانی موسوڵمانانیش لە هەر لایەك ناوبانگی ئەوی پێ گەیشتبێ. زۆریان بە تەمابوون لەسەر دەستی ئەودا چ لە مەیدانی خوێندنی عولوومی دینی و چ لە مەیدانی وەرگرتنی طەریقەت و سولووككردن و تەصەوفدا بە پایەی بڵند بگەن. بۆیە كۆچی دوایی مەولانا زیانێكی گەورە بووە لە هەموو ئەوانە كەوتووە.

كە مەولانا وەفات ئەكا هەواڵی وەفاتكردنی بە هەموو وڵاتانی ئیسلامدا لە عەرەبستانەوە بیگرە تا ئەگاتە توركیا و كوردستان و هیندستان بڵاوئەبێتەوە و لە هەموولایەك مەجلیسی تەعزیەی بۆ دائەنێن و مەلایانی گەورە لە هەموو لایەك بە كۆمەڵ نوێژی مردووی نادیار (الصلوة علی الغائب)ی لەسەر ئەكەن. زۆری تریشیان مەرثییە و لاواندنەوەی جوانی بەشیعر بۆ ئەڵێن.

یەكێ لەمانە شێخ موحەمەد ئەمینی ئیبنو عابیدینە كە قەسیدەیەكی ناسكی لە

---

(٣) ئیبراهیم فەصیح حەیدەری ئەڵێ، نەجمەدین كە گەورە بووە سەفەرێكی بەغدای كردووە و لەو سەفەرەیدا میوانی ماڵی حەیدەرییەكان بووە. لەكاتی ئەم سەفەرەیدا شێخ عوثمان سیراجودینیش لە هەورامانەوە هاتووە بۆ بەغدا بۆ سەرلێدانی و بەجێهێنانی حەقی وەفا بەرامبەر بەمەولانای مورشیدی. ئیبراهیم فەصیح ئەگێڕێتەوە كە خۆیشی ئەوجارە شێخی سیراجودینی دیوە و شێخ دوعای خێری بۆ كردووە.

(٤) شێخ موحەمەد جەمیل شەطی لە (روض البشر)ە كەیدا ئەڵێ: ئێستا كە ١٣٢٤ی هیجرییە سێ تاقمی نەقشبەندی لە دیمەشق هەن، تاقمی شێخ موحەمەد ئەفەندی و تاقمی ئەسعەد ئەفەندیی كوڕی شێخ مەحموود صاحێب و تاقمی ئەولادی شێخ موحەمەدی خانی كە ئیجازەی ئیرشادیان لە شێخ عەبدوڵڵای هەراتی وەرگرتووە.

لاواندنەوەیدا وتووە سەرەتاکەی بەم جۆرە دەست پێ ئەکات:

أي ركــنٍ مــنَ الشريــعــة مــالا
فــرأيــنــاهُ قــد أمــالَ الــجــبــالا
قـد رُزِئـنـا بـأوحـدِ الـعـصرِ عـلـمـاً
وبـــهــاءً وبـــهـــجـــةً وكــمـــالا

شێخ داودی بەغدایی ئەم قەسیدەیەی تەشطیر کردووە، واتە لە نێوان هەردوو نیوە بەیتێکیدا داناوە و لە پێیینی نامیلکەی (سَلُّ الحسامِ الهندي، لنصرة مولانا خالدٍ النقشبندي)دا چاپ کراوە.

یەکێکی تریان سەید جوادی سیاهپۆشە کە بە قەسیدەیەکی حەفتا و شەش بەیتی لاواندوویەتییەوە، ئەمە سەرەتاکەیەتی:

خدينَ الهَوى خفَّ الخليطُ المُعاضِدُ
وأطــلالُ أحــبـابٍ هَـوَيْتَ هــوامِدُ

زانا و تەفسیرنووسی گەورە سەید مەحموودی ئالووسی شەرحێکی دوور و درێژی لە ٢٦٤ لاپەڕەدا لەسەر ئەم قەسیدەیە نووسیوە لە سەرەتای موحەڕەمی ١٢٤٥ی هیجرەتدا تەواوی کردووە[١].

یەکێکی تریشیان ئەدیبی مەشهوور عەبدوللەطیفی ئیبنولچادرچییە، قەسیدەیەکی لەسەر ڕەوێی قەسیدەکەی سیاهپۆش و لە هەمان بەحر بۆ لاواندنەوەی داناوە، ئەوەندە بەرزە ئالووسی لە (الفیض الوارد)ەکەیدا ئەڵێ، چەند پلە لە قەسیدەکەی سیاهپۆش جوانترە، بەڵام قەسیدەکەی سیاهپۆش بڵاو بووەتەوە و هینەکەی ئەم ون بووە.

یەکێکی تریش لەوانەی مەولانایان لاواندووەتەوە شێخ ئیسماعیلی هەنارانییە کە پاش خۆی بوو بەجێنشینی. ئەمیش قەسیدەیەکی بیست و حەوت بەیتیی بۆ وتووە ئەمە سەرەتاکەیەتی:

مــا للجبالِ الراسياتِ تميلُ
مـــا للبدورِ يُرى بهنَّ أفولُ

---

(١) ئەم کتێبە لە ساڵی ١٢٧٨ی هیجرەت، ڕێکەوتی ١٨٦١ی میلادیدا، لە چاپخانەی (کەستەلییە) لە چاپ دراوە.

مـــا للظلامِ يَجُرُّ ذيلَ ردائِهِ
فوقَ الضياءِ فلم يَنَلْهُ مقيلُ

ڕشتەی ئیجازەی مەلایەتیی مەولانا

ڕشتـەی ئـیـجـازەی مـەلایـەتـیـی مـەولانـا چـەند لقـی هـەیـە، کـە زۆربـەیـان بـەسراون بەبنەماڵەی حەیدەرییەوە. مەولانا خوێندنی لای شێخ موحەمەد قەسیمی مەردۆخی تەواو کردووە و ئیجازەی لا وەر گرتووە، بەڵام هەروەها بەئوسووڵی فەقێ چاکەکانی کوردستان و بەهیوای بەرەکەت و پیرۆزی، ئیجازەی لای مەلا موحەمەدی ئیبنو ئادەم و مـەلا صاڵـحی تـەڕەمـاری و مـەلا عـەبدولڕەحیمی زیاری و سـەید عـەبدولڕەحیمی بەرزنجی و سەید عەبدولکەریمی بەرزنجیی برای و شێخ عەبدوڵڵای خەرپانییش وەر گرتووە.

هـەرچی ڕشتـەی ئیجازەی شێخ موحـەممەد قـەسیمە، ئـەوە بـەم جۆرەیە:

شێخ موحـەمـەد قـەسیم ئـیـجـازەی مـەلایـەتـیی لای مـەلا عـەبدولقـادری گـۆرانـی وەرگرتووە، ئەمیش لای شێخ وەسیمی گەورە کە مامی باوکی شێخ موحەمەد قەسیم بـووە، ئـەمـیش لای حـاجـی مـەلا زەکـەریـای گـۆرانـی، ئـەمیش لای شێخ موحـەمـەدی مەدەنی، ئەمیش لای شێخ ئیبنو حەجەری هەیتەمی (خاوەنی توحفەی بەناوبانگ لە شەرعدا)، ئەمیش لای ئیمام شێخ زەکەریای ئەنصاری، ئەمیش لای شێخ عەلی ئیبنو حەجەری عەسقەلانی، ئەمیش لای ئیبنو عەطار، ئەمیش لای ئیمام یەحیای نەوەوی، ئەمیش لای ڕەسلانی ئیردەملی، ئەمیش لای خاوەنی شامیلی بچووک، ئەمیش لای خاوەنی حاوی، ئەمیش لای ئەبولقاسیمی ڕافیعی، ئەمیش لای ئەبولفەضل شێخ موحەمەدی کوڕی یەحیا، ئەمیش لای ئیمامی غەزالی، ئەمیش لای قەفالی مەروزی، ئەمیش لای ئیبنو سورەیح، ئەمیش لای عەلیی ئەنماطی، ئەمیش لای ئیبراهیمی مـەزەنـی، ئـەمـیش لای ئـیـمـام مـوحـەمـەدی کوڕی ئیدریسی شافیعی، ئـەمیش لای موسلیمی کوڕی خالیدی زەنگی، ئەمیش لای عەبدولمەلیکی کوڕی عەبدولعەزیز، ئەمیش لای عەطائی کوڕی ڕەباح، ئەمیش لای عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ڕەحمەتی خوا لە هەمووانیان بێ، ئەمیش لای حەزرەتی پێغەمبەر دروودی خوای لێ بێ، ئەمیش لە ڕێگای حەزرەتی جوبرەئیلەوە لە خواوەندی گەورە و توانای وەرگرتووە.

ڕشتەکانی تری ئیجازەی مەولانا هەموو ئەچنەوە سەر حەیدەرییەکان. وا بەجیا تا

ئەگەنەوە سەر حەیدەرییەکان یەکەیەکەیان باس ئەکەین. لە حەیدەرییەکانیشەوە تا ئەوپەڕ هەموویان بەیەك زنجیرە ئەگێڕینەوە: ڕشتەی ئیجازەی مەلا موحەمەدی ئیبنو ئادەم بەم جۆرەیە: مەلا عەبدوڵڵای بایەزیدی، صیبغەتوڵڵا ئەفەندیی حەیدەری[1]. ڕشتەی ئیجازەی مەلا صاڵحی تەڕەمارییش بەم جۆرەیە: سەید صاڵحی حەیدەری، سەید ئیسماعیلی حەیدەری، صیبغەتوڵڵا ئەفەندێی حەیدەری. ڕشتەی ئیجازەی مەلا عەبدولڕەحیمی زیارییش بەم جۆرەیە: مەلا موصطەفای زیاری، سەید صیبغەتوڵڵا ئەفەندیی حەیدەری. ڕشتەی ئیجازەی سەید عەبدولکەریم و سەید عەبدولڕەحیمی بەرزنجی و شێخ عەبدوڵڵای خەرپانییش بەم جۆرەیە: سەید موحەمەدی کوڕی سەید خضری حەیدەری کە مەشهوور بووە بە (ئەخرەس)، سەید صیبغەتوڵڵا ئەفەندیی حەیدەری.

سەید صیبغەتوڵڵا ئەفەندییش لەگەڵ سەید ئیسماعیلی حەیدەریی برای ئیجازەیان لای باوکیان وەرگرتووە کە سەید ئیبراهیمی حەیدەرییە[2]. ئەمیش ئیجازەی لای سەید حەیدەری حەیدەریی باوکی وەرگرتووە، ئەمیش لای سەید ئەحمەدی حەیدەریی باوکی[3]، ئەمیش لای سەید حەیدەری حەیدەریی باوکی، ئەمیش لای سەید موحەمەدی حەیدەریی باوکی، ئەمیش لای سەید حەیدەر پیرودینی حەیدەریی باوکی، ئەمیش لای سەید بورهانودین ئیبراهیمی حەیدەریی باوکی، ئەمیش لای خواجە عەلائودینی حەیدەریی باوکی، ئەمیش لای سەید صەدرودینی حەیدەریی باوکی، ئەمیش لای سەید شێخ صەفیودین ئەبولفەتح ئیسحاقی ئەردەبیلیی باوکی، ئەمیش لای سەید شێخ ئەمینودین جوبرائیلیی باوکی، ئەمیش لای سەید شێخ صاڵحی باوکی، ئەمیش لای سەید قوطبوددینی باوکی، ئەمیش لای سەید صەلاحودین ڕەشیدی باوکی، ئەمیش لای سەید شێخ موحەمەد حافظی باوکی، ئەمیش لای سەید عیوەضی باوکی، ئەمیش لای فەیرۆز شاهی خوارەزمیی باوکی، ئەمیش لای سەید موحەمەد شاهی باوکی، ئەمیش لای سەید شەرەف شاهی باوکی، ئەمیش لای سەید شێخ

---

(١) صیبغەتوڵڵا ئەفەندی حاشیەیەکی لەسەر تەفسیری بەیضاوی نووسیوە.

(٢) سەید ئیبراهیمی حەیدەری تەفسیرێکی قورئانی نووسیوە بەزمانی ئەهلی شەرع و ئەهلی تەصەوفەوە.

(٣) ئەم ذاتە کتێبێکی هەیە بەناوی (موحاکەمات) لەسەر شەرحی جەلالی دەووانی لەسەر عەقایدی عەضودییە لە عیلمی کەلامدا.

موحەمەدی باوکی، ئەمیش لای شێخ حەسەنی باوکی، ئەمیش لای سەید شێخ موحەمەدی باوکی، ئەمیش لای سەید ئیبراهیمی ئەدهەمی باوکی، ئەمیش لای شێخ سەید جەعفەری باوکی، ئەمیش لای شێخ سەید موحەمەدی باوکی، ئەمیش لای شێخ سەید ئەحمەدی ئەعرابیی باوکی، ئەمیش لای ئیمام ئەبوو موحەمەدولقاسمی باوکی، ئەمیش لای ئیمام ئەبولقاسم حەمزەی باوکی، ئەمیش لای ئیمام مووسای کاظمی باوکی، ئەمیش لای ئیمام جەعفەری صادقی باوکی، ئەمیش لای ئیمام موحەمەدولباقری باوکی، ئەمیش لای ئیمام عەلی زەینولعابیدینی باوکی، ئەمیش لای حەزرەتی حوسەینی باوکی، ئەمیش لای حەزرەتی عەلیی باوکی، ئەمیش لای حەزرەتی پێغەمبەر (د.خ) و ئەمیش لە ڕێگای حەزرەتی جوبرەئیلەوە لە خواوەندی گەورە و توانای وەرگرتووە.

باسی دەرس وتنەوەی مەولانا

وەك پێشان وتمان مەولانا بەزیرەکییەکی زۆری خۆی و بەرەنج و تەقەلای فەقێیەکی بەڕاستی حەز لە خوێندن کردوو، لە خزمەتی مەلا گەورەکانی کوردستاندا خوێندوویەتی و لە هەموو ئەو عیلمە عەقڵی و نەقڵییانەدا کە خوێندنیان لەو سەردەمەدا باو بووە، بووە بەسەرامەد و سەرەنجام لای شێخ موحەمەد قەسیمی مەردۆخی ئیجازەی تەدریسی وەرگرتووە.

ئوسووڵ وایە کە فەقێ ئیجازە وەرئەگرێ پەیمان و گفت ئەدا بە مامۆستاکەی کەوا بە ڕاستی و ڕێك و ڕەوانی لە سەر ڕێ و شوێنی شەریعەت بجووڵێتەوە و دەرس بەفەقێ بڵێتەوە و خزمەتی عیلم و دین بکا. مەولانایش بە پێی ئەم گفت و پەیمانە دەستی کردووە بە دەرس وتنەوە و قسەی خۆی بردووەتە سەر.

مەولانا لە سولەیمانی لە پێشاندا، وەك باسمان کرد، لە مزگەوتی سەید عەبدولکەریمی بەرزنجەیی دانیشتووە و دەستی کردووە بە دەرس وتنەوە و لە هەموولایەکەوە فەقێی زیرەك و تێگەیشتووی هاتوونەتەلا. پاش سەفەری هیندستان و گەڕانەوەی لە هیندستانیش لە شوێنی پێشووی و لە خانەقا دەرسی وتووەتەوە، بەڵام ئەوەندەی جاران نەیپەرژاوەتە سەر ئەم بابەتە؛ چونکە مەسەلەی ئیرشادی طەریقەت بەشێکی زۆری وەختی داگرتووە. لەگەڵ ئەوەشدا لەلاوە دەرسی بەمرید و مەنسووبە خوێندەوارەکانی هەر وتووە. بۆ نموونە شێخ ئیسماعیلی هەنارانی کە خەلیفەی بووە

و پاش خۆی جێی گرتووەتەوە و مەلایەکی پایەبڵندیش بووە، پازدە ساڵ لەگەڵ مەولانا بووە لەم ماوەیەدا سوودی زۆری لە مەیدانی زانستیشدا لێ وەرگرتووە.

شێخ هیدایەتوڵڵای هەولێری کە تەریقەتی لەسەر دەستی مەولانادا وەرگرتووە، فەقێ بووە. لەگەڵ ئەوەشدا سولووکی تەریقەتی تەواو کردووە و ئیجازەی خەلافەتی موطڵەقەی لێ وەرگرتووە. جارێکیان مەولانا پێی فەرمووە: هیدایەتوڵڵا! سەردەمێکی وا دێ بە سەرتا ئەگەر دەرسی عولوومی عەقڵی و نەقڵی نەڵێیتەوە لە وڵاتی خۆت دەرت ئەکەن و فەرمانی داوەتێ کە لە هەر کتێبێ هەندێکی لە سەرەتاکەیەوە بخوێنێ. شێخ هیدایەتوڵڵا بەم جۆرە لە خزمەتی مەولانا خۆیدا دەست ئەکا بە خوێندن و پاشان ئیجازەی تەدریسیشی لا وەرئەگرێ. پاش وەفاتی مەولانا بەماوەیەك میر موحەمەد بەگی ڕەواندز هەولێر ئەگرێ و لە بەر ئەوە کە زۆر ئارەزووی لە خوێندن و خوێندەواری بووە فەرمان ئەدا هەر مەلایەك لە مزگەوتێ یا لە تەکیەیەکدا بێ، دەرس بڵێتەوە بە فەقێ ئەگینا ئەبێ وڵات بە جێ بێڵێ. بە پێی ئەم فەرمانە شێخ هیدایەتوڵڵایش دەست ئەکا بە تەدریس لە هەموو عیلمەکانی مەلایەتیدا بە جۆرێ کە مەلاکانی هەولێر سەرسام ئەبن لە پایەی زانستی و لەو تەحقیق و تەدقیقەی کە لە دەرسدا ئەیکا. میر موحەمەد ئەمە ئەبیسێتەوە و حاڵی ئەبێ کە ئەمە کەرامەتی ئەولیایە، داوای لێبووردنی لێ ئەکا بەرابەر بە قوصووری. بەڵام شێخ هیدایەتوڵڵا هەر بەردەوام ئەبێ لەسەر دەرس وتنەوەی خۆی شانبەشانی ئیرشادکردنی خەڵك، تا پاشان ئەگوێزێتەوە بۆ بەغدا و لەوێیش هەر بەردەوام ئەبێ تا لە بەغدا کۆچی دوایی ئەکا و لە قەبرستانی ئیمامی ئەعظەم لە تەنیشت قەبری مەلا یەحیای مزووری و لە نزیك قەبری شێخ عەبدوڕەحمان ئەبولوەفای کوڕی شێخ عوثمان سیراجودینی تەوێڵەوە کە پێشتر وەفاتیان کردووە، ئەسپێررێ بە خاك.

شێخ شەهابودینی ئالووسی خاوەنی تەفسیری (روح المعاني) لە کتێبی(أصفى الموارد)دا نووسیویە ئەڵێ: «ئەوەی ئێمە دیومانە لە ئەحواڵی حەزرەتی مەولانا لەبارەی دەرس وتنەوەوە ئەوەیە کە خەریکی دەرس وتنەوەی کتێبی فیقهـ ئەبوو وەکو(نهاية)ی ڕەمەلی لە مەذهەبی شافیعیدا، یا وەکو شەرحی عەقایدی نەسەفی و حاشیەی خەیاڵی و حاشیەی عەبدولحەکیم لە ئوصوولی دیندا و نزیکەی دە جوزء تەعلیقاتی لەسەر عەبدولحەکیم هەبوو. هەروا ئەمانبیست کەوا نەهیی لە موتاڵای هەندێ کتێبی موتەصەویفە ئەکرد وەکو (الفتوحات المكية) و (فصوص الحكم)ی

ئیبنو عەرەبی و ئەم جۆرە کتێبانە. لە هەمان کاتیشدا ئەگەر لەبارەی هەندێ تەدقیقاتی موتەصەویفەوە پرسیاری لێ بکرایە، لە وەڵامدا وەکو دەریا شەپۆلی ئەدا و گوێگرانی بە مەعنای بەرز و ناسك تەنویر ئەکرد و دڵیانی ڕوون ئەکردەوە.

هەروەها شێخ شەهابودین ئەفەرموێت لە کاتیا حاشیەکانی عەبدولحەکیمی سیالەکووتیم بەسەر خەیاڵییەوە ئەخوێند، نەقڵێکم دی لە موحەقیقی دەووانییەوە لە شەرحی عەقایدی عەضودییە، کە ئەفەرموێت، بزانە مەسئەلەی زیادەی صیفاتی خوای تەعالا لەسەر ذات و نازیادییان لەو ئوسووڵانە نییە کە کافرکردنی (أحد الطرفين)ی پێوە ببەسترێ. لە هەندێ پیاوانی خوایشم بیستووە کە وا ئەم جۆرە باسانە بەکەشف نەبێ دەرناکەون و خراپەیەك لەوەدا نییە کە ئینسان باوەڕی بە هەرلایەکی نەفی یا ئیسبات هەبێ لەم مەسئەلەیەدا. لەم مولاحەظەیەوە ئارەزووم هەبوو ئەم مەسئەلەیە لێك بدەمەوە و ویستم لە مەولانا بپرسم تا ڕاستیی مەسئەلەکەم پیشان بدا، بەڵام شەرمم ئەکرد لەوە کە بچمە لای و لە حوزووریدا قسە بکەم. بەچەند شیعرێك پرسیارم لێ کرد و ناردمە خزمەتی. کە شیعرەکانی خوێندەوە ناردی بەدوامدا و فەرمووی نزیك بکەومەوە لێی. ئەنجا پێی فەرمووم، ڕەوا نییە ئینسان لە وەرگرتنی زانست و لە مەیدانی فێربووندا شەرم بکا. منیش کتێبەکەم کردەوە و عیبارەتەکەم بۆ خوێندەوە. مەولانا سەری نزیك کردەوە بۆ سەر کتێبەکەم و فەرمووی ئەوەی کە ڕاستە و پشتی پێ ئەبەسترێ، ئەوەتە کە بڵێین صیفات زیادن لە ذات و عەینی ذات نین و چەند بەڵگەکی عەقڵیی وای بەیان کرد کە نەمبیستبوون و بەبیرمدا نەهاتبوون و ڕووی شوبهەی موعتەزیلەکانی ڕەد کردەوە تا ئەوەی حەق و ڕاستە بە سافی لە دڵمدا جێگیر بوو. جا فەرمووی هیچت لە شوبهەی ئەوان لا ماوە؟ عەرزم کرد نەخەیر، خوا بتهێڵێ و بە ژیانت سوودمەند و بەبەرەکەتت نوورانیمان بکات. ئەمجار لە ڕووی تەواضوع و خۆ بەکەم زانینەوە فەرمووی، گومان نەبەی من لە ڕووی کەشفەوە ئەم مەسەلەیەم زانیوە، نەخەیر لە کتێبی زانا موحەقیقەکانم وەرگرتووە، منیش دەستم ماچ کرد و گەلێ دوعای لەشساغیم بۆ کرد. مەولانا لەم جۆرە تەحقیقاتەی ئەوەندە هەن ناژمێررێن.

مەولانا کە چوویشەتە شام گەلێ لە زاناکانی ئەوێ بە حەڵقە دەرسی نیهایەی ڕەمەڵییان لا خوێندووە لەگەڵ لێکدانەوەیەکی نایابدا. لەوشوێنانەشدا کە لە نێوان ڕەملی و ئیبنو حەجەر و خەطیبدا خیلاف هەیە و قسەیان ناکەوێتە یەك، مەولانا

دەفعی خیلافەکەی ئەکردن و قسەکانیانی کۆئەکردەوە بەجۆرێ کە هەمووان لایان پەسەند بوو.

بیستوومە مەولانا حەڵقەیەکی دەرس وتنەوەی صەحیحی بوخاریی شەریفی لە شام بووە گەلێ لە زانایانی شام لەو حەڵقەیەیدا حازر بوون. لەو سەردەمەدا زانایەك خەریکی شەرحکردنی بوخاری ئەبێ، کە باسی ئەم حەڵقەی دەرسی مەولانایە ئەبیسێ، چەند ڕۆژێك دێت بۆ گوێگرتن. ئیتر دەس لە شەرحکردنەکەی خۆی هەڵئەگرێ و ئەبێ بەگوێگری هەمیشەی حەڵقەی دەرسەکەی مەولانا. یەکێ لە دۆستانی لێی ئەپرسێ بۆچی وازی لە شەرحکردنەکەی بوخاری هێناوە؟ ئەویش لە وەڵامدا ئەڵێت، پێویستە ئینسان ئینسافی ببێ. ئەوەی من لە شەرحەکەمدا ئەینووسم لە هەندێ لە تەقریرەکانی مەولانادا هەیە، ئەوی تری تەقریرەکانی هەمووی سوودی زیاتری ئەوتۆن لای غەیری مەولانا دەست ناکەون. بۆیە ئەگەر حازری دەرسەکەی ئەو نەبم و گوێی بۆ ڕانەگرم، لە دەستم دەرئەچێ و پێویستیشم پێیەتی.

ئەمە شتێکی زۆر نایابە عالمێك لە کوردستانا پێ گەیشتبێ و خوێندنی تەواو کردبێ، ئەوەندە شارەزای عیلمی حەدیث بێ، چونکە وتنەوەی حەدیث لە کوردستاندا باو نییە.

ئیبراهیم فەصیح حەیدەری لە (المجد التالد)دا لە باسی مەناقیبی مەولانادا نووسیویە ئەڵێ: زانای پایە بڵند شێخ عەلیی سووەیدی کە لە گەورەترینی حەدیث گێڕەوەکانی بەغدا بووە، ڕۆژێکیان دێت بۆ خزمەتی مەولانا بۆ تاقیکردنەوەی لە عیلمی حەدیثدا. کە ئەگاتە بەرەوە موصافەحەی لەگەڵ ئەکا و هەر بەڕاوەستانەوە حەدیثێك لە ئەحادیثی ئەووەلییە ئەخوێنێتەوە. لەکاتێکا کە هێشتا دەستیان لەناو دەستی یەکدا بووە. هەر لەوکاتەدا مەولانایش حەدیثێکی لەو چەشنە ئەخوێنێتەوە. کە دائەنیشن شێخ عەلیی سووەیدی بەژمارە سی حەدیث لە حەدیثەکانی شەش صەحیحەکە ئەخوێنێتەوە و ئیسنادەکانیان هەڵئەگێڕێتەوە، یەعنی ئیسنادی حەدیثێ ئەدا بە حەدیثێکی تر و بەم جۆرە بەنیازی تاقیکردنەوە، جا پاش ئەوە تەواویان ئەکا. حەزرەتی مەولانا ئەو حەدیثانە هەریەکی بەعەینی ئیسنادی ڕاستی خۆیەوە ئەخوێنێتەوە، جا شێخ عەلی ئەکەوێ بەسەر دەستی حەزرەتی مەولانادا و داوای لێبووردنی لێ ئەکا.

کە شێخ عەلیی سووەیدی لای مەولانا هەڵئەستێ و ئەڕوا، ئەڵێ ئەم ذاتە لە ئەولیا گەورەکانی خوایە و عولوومی ظاهیر و باطینی پێکەوە لە خۆیدا کۆ کردووەتەوە و وەك دەریای بێ لێوار وایە و ئێمەمانان لەچاو ئەودا وەك دڵۆپە ئاوێکین لە چاو دەریایەکدا و پێویستە هەمووومان هەوڵ بدەین بۆ سوود وەرگرتن لە عولوومی ڕەببانی و ئەنفاسی قودسیی ئەم پیاوە. مەولانا بە درێژاییی ماوەی خەریکبوونیشی بەئیرشادەوە، دەرسی بە فەقێ هەر وتووەتەوە، هەرچەند جاروبار دەرەتانی بۆ دەرس وتنەوەکە هەندێك کەم بووە. هەر بۆیەشە کە خەریکی عولوومی ظاهیر و باطین بووە لای زانایان و خواپەرستان بە (ذو الجناحين) واتە (خاوەنی دوو باڵی ظاهیر و باطین) ناوی دەرکردووە. بەڕاستی وەك چۆن جەنابی (جونەیدی بەغدایی) بە (سيد الطائفتين) واتە (گەورەی هەردوو هۆزەکە) ناوی دەر کردووە، چونکە شانبەشانی خەریکبوونی تەصەوف دەرسی فەقێکانیشی پشتگوێ نەخستووە، مەولانایش لە سەردەمی خۆیدا (سيد الطائفتين) بووە و جیهانی ئیسلامی بە نووری ظاهیر و باطن نوورانی کردووە، بەڵام نوورانیکردنێکی دەوامدار؛ چونکە لەو ڕۆژەوە تائێستا ئیرشادکردنی موسوڵمانان لەناو مرید و مەنسووبەکانیدا بەردەوامە و سوودیان لێ وەرئەگیرێ.

ئەو کتێبانەی کە مەولانا دایناون

بەپێی ئەوەی لە هەندێ سەرچاوەی باوەڕپێکراوی وەك (الشيخ معروف النودهي)یەکەی شێخ موحەمەدی خاڵدا نووسراوە، مەولانا گەلێ تەئلیفاتی هەیە کە ئەمە ناوەکانیانە لەگەڵ وردە باسێکیاندا:

(١) شەرحی لەسەر (أطباق الذهب)ی زەمەخشەری بە فارسی.

(٢) شەرحی لەسەر مەقاماتی حەریری، بەڵام تەواوی نەکردووە[١].

(٣) حاشیەی لەسەر عەبدولحەکیمی سەیالەکووتی کە مەشهوورە بە (تتمة)؛ چونکە حاشیەکەی عەبدولغەفووری لاری کە تا (أصوات) ڕۆیشتووە و بەس، عەبدولحەکیم بۆی تەواو کردووە. ئەمە لەپێش سەفەری هیندیدا بووە.

(٤) جالية الأكدار، في تقلبات الأمصار.

(٥) تەعلیقاتی مودەووەنەی لە سەر حاشیەی (خەیالی) لەسەر شەرحی عەقایدی

---

(١) لە کتێبخانەی شێخ موحەمەدی خاڵدا نوسخەیەکی دەسنووسی مەقامات هەیە مەولانا بەفارسی بەخەتی خۆی تەعلیقاتی لەسەر نووسیوە.

نەسەفی و لەسەر عەبدولحەکیمی خەیاڵی لە عیلمی کەلامدا کە لە ساڵی ١٣٠٧ی هیجرەت، ڕێکەوتی ١٨٨٩ی میلادیدا لە ئەستەمووڵ چاپ کراوە.

(٦) العقد الجوهري، في الفرق بين كسبي الماتريدي والأشعري، لە عیلمی کەلامدا. شێخ عەبدولحەمیدی خەرپووتی شەرحی لەم ڕیسالەیە کردووە و ناوی ناوە (السمط العبقري، في شرح العقد الجوهري). ئیبراهیم فەصیح حەیدەرییش شەرحی لەسەر کردووە.

(٧) کتێبە بچکۆلەیەك لە باسی عیباداتدا، بۆ ئەو مریدانەی کە حەنەفی مەذهەب بوون و چوونەتە سەر مەذهەبی ئیمامی شافیعی خوایان لێ ڕازی بێ.

(٨) حاشیە لەسەر (نهایە)ی ڕەمەلی لە فیقهی شافیعیدا، تا باسی نوێژی جومعەی لەسەر ڕۆیشتووە لە دوو بەرگدا.

(٩) شەرحی لەسەر عەقایدی عەضودییە لە عیلمی کەلامدا.

(١٠) حاشیەی مودەوەنەی لەسەر کتێبی (جمع الفوائد، من جامع الأصول ومجمع الزوائد من كتب الحديث) کە موحەمەدی کوڕی سولەیمانی مەغریبی حەدیثەکانی چواردە موسنەدی تیا کۆکردووەتەوە.

(١١) شەرحی لەسەر حەدیثی (ئیمان) بە زمانی فارسی، عەقایدی ئیسلامی تیا کۆکردووەتەوە و ناوی ناوە (فرائد الفوائد)(٢).

(١٢) جلاء الأكدار، والسيف البتار بالصلوة على النبي المختار. لەم کتێبەدا ناوی ئەصحابی غەزای بەدری بەپێی حەرفەکانی ئەلفوبێ کۆ کردووەتەوە.

(١٣) کتێبە بچکۆلەیەك لە ئادابی ذیکردا لە طەریقەتی نەقشبەندیدا. ئەم کتێبە لەگەڵ نامە عەرەبییەکانیدا لە کتێبی (بغية الواجد)دا کۆ کراوەتەوە.

(١٤) کتێبە بچکۆلەیەك لە بارەی ئادابی مریدەوە لەگەڵ شێخی مورشیدیا، لەم دواییەدا لە شاری قازانی پایتەختی تاتارستان لە چاپ دراوە.

(١٥) کتێبە بچکۆلەیەك بو ئیسباتی (رابطة). لە کتێبی (بغية الواجد) دا چاپ کراوە.

(١٦) نامە عەرەبییەکانی کە ئەسراری تەصەوفی تیایاندا باس کردووە. ئەسعەد صاحێبی برازای لە بەرگێکی گەورەدا کۆی کردووەتەوە.

---

(٢) دانەیەکی دەسنووسی ئەم کتێبە لە کتێبخانەی شێخ موحەمەدی خاڵدا هەیە.

(١٧) نـامـه فـارسيـيـەكـانـى كـە ئـەسعـەد صاحـێب لـە بـەرگـێكـى گـەورەدا كـۆی کردوونەتەوه[١].

(١٨) دیوانی شیعری بەسێ زمان کوردی و فارسی و عەرەبی لە ١٢٦٠ی هیجرەت، ڕێکەوتی ١٨٤٤دا لە ئەستەمووڵ لەچاپ دراوە[٢].

ئەو کتێبانەی لە ستایشی پایەی مەولانادا نووسراون

مەولانا وەك زانایەكی گەورەی ئاین و وەك مرشیدێكی پایە بڵندی طەریقەت، لە بارەی ژیـان و ڕەوشت و دەرزوتـنـەوەیـەوە بـە فـەقـێكـانـی و ئـیرشادكـردنـی بـۆ مـرید و مەنسوویەکانی، هەروەها بۆ داكۆكی لێكردنی بەرابەر بەو هێرشە ناڕەوایانەی كە كراونەتە سەری، گەلێ كتێب نووسراوە. وا لێرەدا ناوی ئەو كتێبانە ئەهێنین:

(١) أصفى الموارد في سلسال أحوال الإمام خالد، تأليف الشيخ عثمان ابن سند الوائلي النجدي نزيل البصرة[٣].

(٢) الفيض الوارد، على روضة مرثية مولانا خالد، تأليف أبي الثناء محمود الآلوسي[٤].

(٣) المجد التالد، في مناقب مولانا خالد، تأليف ابراهيم فصيح الحيدري البغدادي[٥].

(٤) سلّ الحسام الهندي، لنصرة مولانا خالد النقشبندي، تأليف الشيخ محمدأمين الشهير بابن عابدين[٦].

---

(١) هەندێ لەم نامانە لای شێخ موحەمەدی خاڵ و هەندێکیشیان لە کتێبخانەی ئەسعەد صاحێبدان لە شام. مەولانا نامەی تریشی بووە کە بۆ ئەم و ئەوی نووسیوە، بەڵام فەوتاون و نەکەوتوونەتە ناو کۆمەڵەی مەکتووباتە عەرەبی و فارسییەکانیەوە.

(٢) جگە لەو شیعرانەی کە لە دیوانەکەیدا لە چاپ دراون، مەولانا شیعری تریشی هەیە لەم لا و لەولا بەدەگمەن دەسگیر ئەبن. دیارە ئەبێ وەك هەر شاعیرێكی تری كورد شیعری زۆریشی فەوتابێ.

(٣) بەڵگەیەکی ئەوتۆم دەسگیر نەبووە لێیەوە بزانم ئاخۆ ئەم کتێبە لە چاپ دراوە یا لە چاپ نەدراوە.

(٤) ئەم کتێبە لە ساڵی ١٢٧٨ی هیجرەتدا لە چاپ دراوە.

(٥) ئەم کتێبە لە ساڵی ١٢٩٢ی هیجرەتدا لە ئەستەمووڵ لەچاپ دراوە.

(٦) ئەم کتێبە لە ساڵی ١٣٠١ی هیجرەتدا لە چاپخانەی (معارف الولاية) لە شام لە چاپ دراوە.

(٥) الأساور العسجدية، في المآثر الخالدية، تأليف الشيخ حسين بن احمد البصري الدسوري.

(٦) الحديقة الندية والبهجة الخالدية، تأليف الشيخ محمد بن سليمان الحنفي البغدادي[١].

(٧) النشر الوردي، بإخبار مولانا خالد النقشبندي الكردي، تأليف الشيخ أبي بكر محمد الحنفي الاحسائي[٢].

(٨) القول الصواب، برد ما سمى بتحرير الخطاب، تأليف محمد أمين مفتي الحلة.

(٩) السهم الصائب، لمن سمى الصالح بالمبتدع الكاذب، تأليف محمدأمين السويدي البغدادي.

(١٠) البهجة السنية، في آداب الطريقة العلية الخالدية، تأليف محمد ابن عبداللّه الخاني[٣].

(١١) حصول الأنس، في انتقال حضرة مولانا خالد إلى حضرة القدس، تأليف السيد اسماعيل الغزي العامري مفتي الشافعية بدمشق الشام.

(١٢) رياض المشتاقين، في مناقب مولانا خالد ضياءالدين، تأليف الملاّ حامد البياري الشهرزوري[٤].

(١٣) مسلّى الواجد ومثير النواجد، في تشطير مرثية مولانا خالد، للشيخ داود بن سليمان بن جرجيس[٥].

(١٤) بغية الواجد، في مكتوبات مولانا خالد، للشيخ محمد اسعد صاحب[٦].

(١٥) نور الهداية والعرفان في سر الرابطة والتوجه وختم الخواجگان للشيخ محمد اسعد صاحب زادة[٧].

---

(١) ئەم کتێبە لە پەراوێزی کتێبی (أصفى الموارد) ەوە لە چاپ دراوە.

(٢) دانەیەك لەم کتێبە لە کتێبخانەی گشتیی ئەوقافی بەغدادا هەیە، نمرەی (٤٨٢٠)ە.

(٣) ئەم کتێبە لە ١٣٠٣ی هیجرەتدا لەچاپ دراوە.

(٤) دانەیەك لەم کتێبە لە کتێبخانەی خانەقای بیارەدا هەبوو.

(٥) دانەیەك لەم کتێبە لە کتێبخانەی گشتیی ئەوقافی بەغدادا هەیە، نمرەی (٥٧٦٥)ە.

(٦) ئەم کتێبە لە ساڵی ١٣٣٤ی هیجرەت، ڕێکەوتی ١٩٢٤ی میلادیدا لە دیمەشق چاپ کراوە.

(٧) ئەم کتێبە لە ساڵی ١٣١١ی هیجرەتدا لە چاپخانەی علمیە لە قاهیرە لە چاپ دراوە.

(١٦) الفيوضات الخالدية، للشيخ محمد اسعد صاحب زادة[١].

(١٧) جمع القلائد ومجمع الشوارد، في فرائد حضرة مولانا خالد، للشيخ محمد اسعد صاحب زادة.

(١٨) الرحمة الهابطة، في ذكر اسم الذات والرابطة، تأليف الشيخ حسين بن احمد الدسوري، صاحب كتاب الأساور العسجدية في المآثر الخالدية.

(١٩) الأنوار القدسية، في مناقب السادة النقشبندية، لمحمد بن احمد الرخاوي[٢].

گەلێ خاوەن هونەر و ناوداری تریش لە باسی سیرەتی پیرۆز و ڕەوشتی بەرزی مەولانادا تەئلیفیان کردووە، وەك سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەری و شێخ ئەحمەدی طەرابلوسیی ئەرواوی و شێخ ئیسماعیلی کوڕی عەلیی دوورەکی و حاجی شوکری ئەفەندیی ڕۆمیی ئەستەموولی و کەسانی تریش.

هەروەها باسی سیرەتی مەولانا و خووڕەوشتی لە گەلێ کتێبی تریشا هاتووە کە تەرخان نەکراون بۆ باسی ئەو، وەك (جامع الكرامات)ی شێخ یوسفی کوڕی ئیسماعیلی نەبهانی و (الأعلام)ی خەیرودینی زەرکەلی و، (نشوة الشمول) و(نشوة المدام) و(غرائب الاغتراب)ی ئەبوولثەنای ئالووسی و (عنوان المجد)ی ئیبراهیم فەصیح حەیدەری و (قاموس الاعلام)ی شەمسودین سامی و (المسك الأزفر، في علماء القرن الثالث عشر)ی مەحموود شوکری ئالووسی و (السعادة الأبدية، في ما جاء بە النقشبندية) و(الحدائق الوردية، في حقائق إجلاء النقشبندية)ی عەبدولمەجیدی کوڕی موحەممەدی خانی و (معجم المؤلفين)ی عومەر ڕەضا کەححالە و (منتخبات التواريخ)ی دیمەشقی و (المقامات السعدية)ی شێخ موحەمەد مەظهەری مەعصوومی و (القافلة)ی دادیار مەحموودولعەبطە و (مشاهير الشرق في القرن التاسع عشر)ی جورجی زەیدان و (هدية العارفين، في أسماء المؤلفين)ی ئیسماعیل پاشای بەغدایی بابانی و (معجم المطبوعات العربية)ی یووسف ئیلیان سەرکیس و (حديقة الأولياء) خواجە زادە ئەحمەد حیلمی و (الكشاف، في مخطوطات خزائن الأوقاف)ی دوکتۆر موحەمەد ئەسعەد طەلس و (مطالع السعود)ی شێخ عوثمانی ئیبنو لسەنەد و (تنوير القلوب)ی شێخ موحەمەد ئەمینی هەولێری و (حسب

---

(١) ئەم کتێبە لە پەراوێزی کتێبی (نور الهداية والعرفان)ەوە لە چاپ دراوە.

(٢) ئەم کتێبە لە ساڵی ١٣٤٤ی هیجرەت، ڕێکەوتی ١٩٢٥ی میلادی لە میصر لەچاپ دراوە.

حال السالك)ی ئەحمەد شەوکەت و، (التراث الروحي)ی موحەمەد عەبدولمونعیمی خەفاجی و (مجمع الأدباء)ی مەستوورە خانمی ئەردەڵان و (التعريف بمساجد السليمانية ومدارسها)ی شێخ موحەمەدی قزڵجی و (خلاصة تاريخ الكرد وكردستان) و(مشاهير الكرد وكردستان) و (تاريخ السليمانية وأنحائها)ی[١] موحەممەد ئەمین زەکی و، (الأكراد في بهدينان)ی ئەنوەر مائی و (مفتي زەهاوی)ی شێخ موحەممەدی خاڵ و گەلێ کتێبی تری جگە لەمانە.

وا بۆ نموونە دوو پارچە لە دوو لەو کتێبانە ئەنووسمەوە کە یا بۆ داکۆکی لە مەولانا نووسراون، یا باسی ئەویان تیایە. پارچەی یەکەمیان لە کتێبی (سلّ الحسام الهندي، في نصرة مولانا خالد النقشبندي) وەرئەگرم کە موحەمەد ئەمینی ئیبنو عابیدین دایناوە کە خۆی یەکێ بووە لە مەنسووبەکانی مەولانا. ئیبنو عابیدین ئەڵێ:

«هو الإمام الشهير، والعارف الكبير، الذي ورث، من العوارف والمعارف كل طارف وتالد، ولم ينكر فضله إلاّ الجاحد المعاند والكابر الحاسد، الإمام الأوحد والعلم المفرد، الهمام الماجد، حضرة سيدي الشيخ خالد، الذي غدا قطب العارفين في سائر الآفاق، وملاذ المريدين على الإطلاق، واشتهرت به سائر الطريقة النقشبندية في عامة البلاد الإسلامية، مع ما حاز من علوم باهرة بهية، وتأليفات شائقة شهية، فلا تبدو نفائس لآلى التحقيق من بحار التدقيق إلاّ بغواص أفكاره، ولا تجلى عرائس جواري الترقيق على منصات التنميق إلاّ لخطاب أنظاره فلذا شاع صيته وذاع، وعمّ النواحي والبقاع، وتليت آيات فضائله على ألسنة الأصائل والبكور، ونشرت رايات فواضله على رماح الظهور، وظهر ظهور البدر التام، معتقداً بين الخاص والعام. ثم ان حضرة هذا الإمام الأفخم، قد تفضل اللّه به على أهل الشام وأنعم، حيث جعلها محل قراره، ومحط رحاله وتسياره، ودخلها سنة ثمان وثلاثين وألف ومأتين، بخدمه وحشمه وجملة من الخلفاء والمريدين، فغصت أبوابه بالزحام، وهرع إلى خدمته الخاص والعام، يتبرك بزيارته الأمراء والحكام، نافذ الكلمة فيهم بلا نقض ولا إبرام، تتوارد عليه المكاتبات من أعيان الدولة المنصورة، وأمراء عامة الأقطار المعمورة، وهو مع ذلك لم ينشغل عن نشر العلوم الشرعية، ورفع شعار الطريقة النقشبندية، وإرشاد السالكين، وتربية المريدين، وإحياء كثير من مساجد دمشق الشام، التي قد آلت إلى الاندراس والانهدام، بإقامة الصلوات

(١) ئەم سێ کتێبە لە ئەسڵدا بەکوردین، بەڵام ئێمە وەرگێڕراوە عەرەبییەکانیانمان لابوو.

والأوراد والإذكار وإرشاد الخلق إلى طريق السادة الأبرار، حتى صار المشار إلية من بين أهلها والمعول علية في رفع الملمات وحلها، إلى ان أصيبت بعين الزمان، ورميت بطوارق الحدثان، بسبب الطاعون الداعي إلى الهلاك والحتف، الواقع علية عام اثنين واربعين ومئتين والف، فلبّى داعية المجاب إلى دار المقام، في ليلة الجمعة لاربع عشرة خلون من ذي القعدة الحرام من ذلك العام. ولقد زرتة يوم الثلاثاء الحادي عشر من ذي القعدة قبل الغروب من ذلك اليوم، فذكرت لة إني رأيت منذ ليلتين في النوم ان سيدنا عثمان بن عفان ميت وأنا واقف اصلي علية، فقال لي أنا من أولاد عثمان. فكأنة يشير إلى أن هذة الرؤيا تومىء الية، ثم اخبرت انة لما صلى العشاء التفت إلى مريديه، فاستخلف وأوصى، وفعل ما أراد واستقصى، ثم دخل إلى بيته فطعِن في تلك الليلة ليفوز بقسم الشهادة، وينال الحسنى وزيادة، فروح الله روحة، ونور مرقدة وضريحة، وقلت فية اندبة وارثية، واذكر بعض فضائلة الجمة، بقصيدة جعلتها للخاتمة تتمة».

پارچەی دووەمیش لە کتێبی(غرائب الاغتراب)ی سەید شەهابودین مەحموودی ئالووسی وەرئەگرین کە بۆ باسی پیر و مامۆستاکانی خۆی دایناوە. ئالووسی ئەڵێ:
«وقرأت مسالة الصفات من الخيالى، على حضرة مولى لايصل الى حقيقة فضائله خيالى، حضرة مولانا ضياءالدين الشيخ خالد النقشبندى، وهو صاحب الاحوال الباهرة والكرامات الظاهرة، والانفاس الطاهرة، والانفاس الطاهرة، الذى تواتر حديث جلالته، واجمع المنصفون على ولايته، وعمت بركاة الحاضر والبادى، وانتشر صيته فى كل واد ونادى، امتدت فى المقامات والاحوال باعه، وعمرت بالفضل والافضال رباعه، كان حريصا على سلوك طريق اهل السنة والجماعة، لايعرف من اوقاته ساعة، فى غير حل دقيقة علم او طاعة، حسن السمت والسيرة، نير القلب والسريرة، ان توجه الى قلب مريد ملاه نورا، او ربط على اكرام معدم افعم واديه بايدى اياديه سرورا.

الامامُ الجليلُ غوثُ البرايا
غيثُها المرتجى ندى احسانِه
ذو سجايا مثلَ الرياضِ سقاها
وابلُ القطرِ مِن ندى هتانِه
بحرُ جودٍ لـه جداولُ عشرٌ
في يَديِه تدفَّقَتْ من بَنانِه

سارَ في الخافقينِ ذكر عُلاه
وعلا قدرهُ على كَيْوانِه
فائضُ العلمِ عن رَويَّة فكرٍ
كاد يَجلوَ سرُ القضا بعيانِه
ثاقبُ الذّهنِ كم خَفايا علومٍ
قد جَلاها بالكشفِ عن بُرهانِه
فهوَ كشافُ مشكلاتِ مَعانٍ
جُلُّ الفاظِها بديعُ بيانِه

وبالجملة ما حوى احد في عصرنا من فضله، لم أر مثلا له، واظن انه هو ايضا ما رأى مثله، وانكار بعض الأجلة عليه، وتوجيههم سهام الطعن (وحاشاه) إليه، كان بعضه محض نفسانية، وبعضه الآخر كان من غير روية على ان ذلك إنما نقص قدر من آذاه، ولم ينقص قدر ذرة من شامخ علاه.

من كانَ فوقَ محلِّ الشمسِ رتبتهُ
فليسَ يرفَعُهُ شيءٌ ولايَضَعُهُ

چەردەیەك لە مەناقیبی مەولانا

وەك ئیبراهیم فەصیح حەیدەری لە (المجد التالد)دا ئەگێڕێتەوە مەولانا ذاتێ بووە هەمیشە بە پێی پێڕەوی قورئان و سوننەت جووڵاوەتەوە. بە درێژاییی ژیانی تەركی نوێژی جەماعەتی نەكردووە. لە هەر شوێنێ نیشتەجێ بووبێ پێشنوێژی خۆی بووە كە لە خەلیفە و مەنسوویە گەورەكانی بوون. مەولانا هەمیشە شەونوێژی كردووە و سبەینان زوو لە خەو هەستاوە و بەردەوام خەریكی ذیكر و فكر و تاعەت و ئامۆژگاری و ئیرشادی موسوڵمانان بووە و هەرگیز لە سونەتی پێغەمبەر لای نەداوە. ئیبراهیم فەصیح ئەڵێ، شەخصێك ماوەی ساڵێك موراقەبەی مەولانای كردووە نەیدیوە تاقە جارێ لە سوننەت لابدا. سەرنجی داوە هەرچەند ئەچێتە ناو مزگەوتێكەوە پێی ڕاستی پێش ئەخا و كە دێتە دەرەوە پێی چەپی پێش ئەخا.

مەولانا لەگەڵ ئەو هەموو ئیش و كارەی كە بوویەتی هەرگیز دەسبەرداری دەرسی فەقێكانی نەبووە، دەرسی تەفسیر و حەدیثی شەریف و فیقهـ و ئوصوولی دین و ئوصوولی فیقهی وتووەتەوە. فەقێكانی دەرسی تەربییەی ڕۆحی و مریدەكانی دەرسی

عولوومی ظاهیرییان لا وەرگرتووە.

مەولانا ئینسانێکی زاهید بووە، هەرچییەك بووبێ صەرفی هەژارەکانی تەکیە و خانەقاکەی و هەتیو و بێوەژن و هەژارانی دەوروپشتی کردووە. قەرزی قەرزارانی لێ داوەتەوە و یارمەتیی ئەوانەی داوە کە موحتاجی یارمەتی بوون.

مەولانا کەسێکی بەصەبر و تەحەمول بووە. دەرد و ئازارێکی زۆری لە دەوروبەری خۆی هەڵگرتووە، چ هیی قسە و چ هیی کردەوە. سەرەنجامیش نیشتمانی خۆی بەجێ هێشتووە و چووە بۆ دوور وڵات تەنیا لە پێناوی بیروباوەڕ و خواناسیدا و بۆ ئەوەی موسوڵمانان بەهۆی ئەوەوە تووشی دەرد و مەینەت نەبن. لەگەڵ ئەوەش هەمیشە ئامادە بووە بۆ چاوپۆشی لەوانەی ئەزیەتیان داوە و بۆ لێخۆشبوونیان، وەك هیچ ڕووی نەدابێ.

عیزەتی نەفس و لە دنیا دووری و دەسبڵاویی مەولانا

(١) پێشتر باسی ئەوەمان کرد کە مەولانا لە خورماڵ لە مەدرەسەی مەلا جەلالی خورماڵیدا فەقێ بووە، کابرایەکی هیندی ڕێی کەوتووەتە خورماڵ و لەوێ نەخۆش کەوتووە. مەولانا لە ڕێگای خوادا خزمەتی ئەو کابرایەی کردووە و چیی پێویست بووبێ، بۆی هێناوەتە دی. کابرا کە ئومێدی ژیانی ئەبڕێ، بانگ ئەکاتە مەولانا و دەست ئەبا توورەکەیەك لە باخەڵی دەرئەهێنێ ئەیداتێ، پێی ئەڵێ ئەمە ئیکسیرە هەڵی بگرە بۆ خۆت، هەرکاتێ کە پێویستییەکت بوو بەپارە ئەوەندەی دەنکە گەنمێکی لێ بکەرە ناو پیاڵەیەك ئاوەوە ئەیکا بەزێڕ. پاش مردنی کابرا، مەولانا ئەکەوێتە مەراقەوە کە ئەگەر قسەی ئەم کابرا ڕاست بێ و ئەم تۆزە لەم توورەکەدایە ئاو بکا بەرێڕ، ئەو چی بکا لەو زێڕە و چۆن خۆی لەو داوی دنیایە ڕزگار بکا؟ ئەچێتە قەراخ چەمی زەڵم و بۆ ئەوەی بەجارێ لە خەیاڵی دنیا و دنیاداری ڕزگار ببێ توورەکەکە ڕەپ و ڕاست فڕێ ئەداتە ناو چەمی زەڵمەوە و ئەگەڕێتەوە بۆ سەر خوێندنەکەی.

(٢) لەگەڵ ئەوەشدا کە مەولانا لای بابانەکان زۆر بەقەدر و حورمەت بووە و وڵاتەکەش ئاوەدان و ڕازاوە بووە، مەولانا ڕووی لە دنیا نەکردووە و بەدوای ئەوەدا گەڕاوە کە مورشیدێکی تەواو و شایانی دەسگیر ببێ لە دنیای دووربخاتەوە و هەر کە ئیشارەتی سەفەری وەرگرتووە وڵات و ڕێ و شوێنی خۆی بەجێ

هێشتووە و ڕێگای هیندستانی گرتووەتەبەر و ڕۆیشتووە.

(٣) کە دواجار بڕیاری سەفەری شام ئەدا، لەگەڵ ئەوەشدا کە لە کوردستاندا مرید و مەنسووبێکی زۆری بووە و مەحموود پاشای بابان زۆری لەگەڵ هەوڵ داوە کە بگەڕێتەوە بۆ سولەیمانی و زۆر دڵی ئەداتەوە و هەموو هۆیەکی ڕەحەتیی دڵ و دەروون و ژیانی باشی بۆ ئامادە ئەکا، مەولانا بۆ ئەوەی کە بەهۆی ئەوەوە هەرا و ئاشووبە لە سولەیمانیدا نەبێ و نێوانی موسوڵمانان تێك نەچێ، هەموو داواکانی پاشا ڕەت ئەکاتەوە و بڕیاری سەفەر ئەدا و ولات بەجێ دێڵێ و ئەڕوا بۆ شام.

(٤) مەولانا لە سەردەمی ئیرشادیدا، وەکو شێخەکانی تر، دیاری و خزمەتی خەڵکی قوبووڵ نەکردووە، بەڵکو بە دەرامەتی کەمی ئەملاکی خۆی قەناعەتی کردووە و گەلێ جاریش قەرزی لەسەر بووە بەبار و هەندێ لە مەنسووبەکانی بەبێ ئاگاداریی خۆی قەرزەکانیان بۆ بژاردووەتەوە.

(٥) ئیبراهیم فەصیح حەیدەری لە (المجد التالد)دا نووسیویە: وائەبوو مەولانا بەجارێ پتر لە صەد هەزار قرووشی ئەبەخشی. بۆ نموونە کاتێ کە عالمی گەورە و خواناس سەید ئیبراهیمی بەرزنجەیی لە بەغدا وەفات ئەکا، پەنجا هەزار قرووش قەرزار ئەبێ. خاوەن قەرزەکان سەید موحەمەدی کوڕی هەڵئەپێچن بۆ ئەو قەرزە. ئەویش غەیری ئەو ماڵە تیا ژیاون و هەندێ کتێبی باوکی هیچی لەدەستدا نابێ. هاوار ئەبا بۆ مەولانا. مەولانایش خاوەن قەرزەکان بانگ ئەکا و سەنەدیان بۆ دەنووسێ کە لە ماوەی مانگێکدا قەرزەکانیان بداتەوە. مانگە کە پڕ نابێتەوە هەموو قەرزەکانیان بۆ ئەبژێرێتەوە.

(٦) لە زەمانی داوود پاشادا سوپای عەجەم بەهۆی هەندێ بابانییەوە دەورووپشتی سولەیمانی تالان ئەکا. لەو تالانەدا کتێبخانەی مەلایەکیش لە دێیەکدا سەری تیا ئەچێ. مەلاکە ئەچێ بۆ بەغدا بۆ شکات لای مەولانا. مەولانا ئەفەرموێت هەرچی کتێبی کتێبخانەکەی خۆی هەیە بیدەن بەو مەلایە. مەلایش دەستی مەولانا ماچ ئەکا و کتێبەکان ئەبات و ئەگەڕێتەوە.

(٧) عەبدولباقی عومەری لە مووسڵەوە بە فەرمانی یەحیا پاشای والیی مووسڵ دێت بۆ بەغدا بۆلای داوود پاشا بۆ هەندێ کاروبار و لە ماڵی موحەمەد ئەفەندیی

حیسابداری خەزێنە دائەبەزێ. ماوەیەکی پێ ئەچێ ئیشەکەی بۆ جێبەجێ نابێ، خەرجیی پێ نامێنی. ڕۆژێکیان خزمەتکارەکەی پێی ئەڵێ ئەم مەولانا خالیدە کە تۆی ئەوەندە خۆش ئەوێ، ئەگەر شێخ بێ ئەبێ هەندێ خەرجیت بۆ بنێرێ. لەم قسانەدا ئەبن ئەدرێ لە دەرگا. خزمەتکارەکەی عەبدولباقی دەرگاکە ئەکاتەوە ئەبینێ خزمەتکارێکی مەولانایە دەستەرێکی سپیی بەدەستەوەیە، لە بەردەرگاکەدا ڕاوەستاوە. کابرا دەستەسڕەکە لە بەردەمی عەبدولباقیدا دائەنێ و ئەڵێ مەولانا ئەمەی بۆ ناردوویت. کە کابرا ئەڕوا عەبدولباقی دەستەسڕەکە ئەکاتەوە، ئەبینێ بیست هەزار قرووشی تیایە. زۆری پێ خۆش ئەبێ و ئەڕوا بۆ لای مەولانا بۆ سوپاس.

خەلیفەکانی مەولانا

لەگەڵ ئەوەشدا کە ناحەزان و گومڕاهان بەوپەڕی توند و تیژی بەربەرەکانێی مەولانایان ئەکرد و تەگەرەیان ئەهێنایە ڕێی و ئەیانویست نەهێڵن ڕێگای شەریعەت و طەریقەت پیشانی موسوڵمانان بدا، بەڵام ئەستێرەی بەختی مەولانا لە تاریکاییی شەوی نەزانی و گومڕاهیدا هەر لە درەوشانەوەدا بوو، تا سەرەنجامی کار زۆر لە ستەمکاران لە ستەمی خۆیان پەشیمان بوونەوە و زۆری تریش لە طالیبانی نووری طەریقەت بە بەرەکەتی ئەرواحی ئەولیا دڵیان لە گەردی دنیا پاك بووەوە. خەلیفەکانی مەولانا لە هەمووولایەك مووەفەق بوون هێز بەحەقیقەتی ئیسلامەتی بدەن و بوونیان بوو بەچرای ڕوونکەرەوەی ڕێگای تاریکی ژیانی خەڵك و بە نیشانەی پایەی بڵند و بیری بەرز و دڵ و دەستی خاوێنی مەولانا خالیدی نەقشبەندی.

ژمارەی ئەم خەلیفانەی مەولانا بەمن ناکرێ، بەڵام ئەوانەیان کە ناویان لە سەرچاوەی باوەڕپێکراودا نووسراوە، ناویان ئەنووسم و هەرچەندیش لە مێژووی ژیانی هەرکامیان بزانم بەیانی ئەکەم. ئەوانەش کە ناویان نازانم یا ئاگاداری مێژووی ژیانیان نیم با بمێننەوە بۆ لەمەوپاش بەڵکو کەسی وا هەڵکەوێ بتوانێ تۆزی گەردوونیان لەسەر ڕوو داتەکێنێ و ڕووی ڕووناکیان پیشانی خوێندەواران بدا.

خەلیفە کوردەکانی مەولانا ئەمانە بوون:

(١) شێخ عوثمان سیراجودین.

(٢)مەلا موصطەفای کوڕی مەلا جەلالی خورماڵی.

(٣) سەید ئەحمەدی مەشهوور بە سەرداری خەڵکی سەرگەڵوو.

(٤) شێخ عەبدولقادری بەرزنجەییی سەر گەڵوویی.

(٥) شێخ مەحموود صاحێبی برای باوکی و دایکیی خۆی.

(٦) شێخ ئیسماعیلی بەرزنجەییی کونەکۆتری.

(٧) شێخ ئیسماعیلی هەنارانی.

(٨) حاجی مەلا عەبدوڵڵای جەلی.

(٩) شێح مەلا عەباسی کۆیی.

(١٠) شێخ مەلا موحەمەدی قزلەری.

(١١) مەلا عەبدولغەفووری کەرکووکی.

(١٢) شێخ مەلا هیدایەتوڵڵای هەولێری.

(١٣) شێخ ئەحمەدی خەطیبی هەولێری.

(١٤) شێخ مەلا بەکری کوردیی گەلاڵی.

(١٥) شێخ عەبدولفەتاحی عەقرەیی.

(١٦) شێخ ئیسماعیلی شیروانی.

(١٧) شێخ موحەمەد حافظی ئۆرفەلی.

(١٨) شێخ مەلا عەبدوڕەحمانی کوردی.

(١٩) شێخ مەلا موحەمەدی مەجذووب.

(٢٠) سەید طاهای نەهرییە.

(٢١) شێخ عەبدولقادری شەمزینی.

(٢٢) شێخ خالیدی حەریری.

(٢٣) شێخ موحەمەدی فیراقی.

(٢٤) مەلا ئەحمەدی کۆڵەسارەیی.

(٢٥) سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەری.

(٢٦) شێخ طاهیری عەقرەییی بامەڕنی.

(٢٧) مەلا ڕەسووڵی سابڵاخی.

(٢٨) شێخ عومەری قەرەداغیی مەشهوور بە شێخ هۆمەر.

(٢٩) شێخ مەسعوودی ئامێدی.

(٣٠) مەلا ئەحمەدی هەکاری.

(٣١) شێخ مەحموودی کوڕی عومەری سووسییی.

(٣٢) شێخ موحەمەدی قەرمەشلی.

(٣٣) شێخ مەلا خالید.

(٣٤) شێخ خالید کوردی.

خەلیفەکانیشی لە غەیری کورد ئەمانە بوون:

١- شێخ عەبدوڵڵای ئەفغانیی هەراتی.

٢- سەید عەبدولغەفووری مەشاهیدیی بەغدایی.

٣- شێخ موحەمەدولجەدیدی بەغدایی.

٤- شێخ مووسای جبووری.

٥- شێخ موحەمەدی ئیمام.

٦- مەلا ئەبووبەکری بەغدایی.

٧- شێخ ئیسماعیلی بەصری.

٨- سەید ئیسماعیلی غەزی.

٩- شێخ مەعرووفی تیکریتی.

١٠- شێخ موحەمەد ناصیح.

١١- شێخ عەبدولقادری دیملانی.

١٢- شێخ مووسای بەندەنیجی.

١٣- شێخ عیسای بەندەنیجی.

١٤- سەید مەحموود ئەفەندیی گەیلانی.

١٥- شێخ موحەمەدی خانی.

١٦- شێخ ئەحمەدی سەمین.

١٧- شێخ حەسەنی قۆزانی.

١٨- شێخ عەبدوڵڵای فەرد.

١٩- شێخ موحەمەدی کوڕی سولەیمانی طەرابلوسی.

٢٠- شێخ موحەمەدی کوڕی سولەیمان.

٢١- شێخ موحەمەد صاڵح.

٢٢- شێخ عەبدوڵڵای ئەرزەنجانی.

٢٣- شێخ موحەمەدی عاشقی میصری.

٢٤- شێخ یوسفی ئیسلامیولی.

٢٥- شێخ فەیزوڵڵای ئەرزرۆمی.

٢٦- شێخ ئەحمەدی ئاگرە بۆزی.

٢٧- شێخ عەلیی بالوولی.

٢٨- خواجە عومەر ڕاسیم ئەفەندی.

٢٩- شێخ ئەحمەدی قەسطەموونی.

٣٠- حاجی حوسین ئەفەندی.

٣١- شێخ جەودەت ئیبراهیم.

٣٢- شێخ موحەممەدی هەراتی.

٣٣- سەید ئەحمەد ضیائودینی گوومشخانی.

ئەم ذاتانە هەموویان ئیجازەی ئیرشادی عامیان لە مەولانا وەرگرتووە و خاوەنی پایەی بەرزبوون لە تەصەوفدا و بەڕیاضەت کێشان و عیبادەت و شوێنکەوتنی کیتاب و سوننەت لەبەر تەوەجوهات و بەرەکەتی مەولانا پێ گەیشتوون و دڵیان بووە بە مەظهەری تەجەلای نووری خوا. لەناو ئەمانەدا هەندێکیان لە هەندێکی تریان مووەفەقتر و سەرکەوتووتربوون وەك شێخی سیراجودین و سەید طاهای نەهری و شێخ عەبدولقادری شەمزینی و شێخ طاهیری بامەڕنی و شێخ ئەحمەدی سەردار و هەندێکێشیان بەم جۆرە مووەفەق نەبوون.

ئەحواڵ و مەناقیبی ئەو خەلیفانەی مەولانا کە ئاگام لە ئەحواڵ و مەناقیبیانە

یەکەم: شێخ عوثمان سیراجودینە کە لە ساڵی ١١٩٥ی هیجرەتدا لە دێی تەوێڵەی سەر بە قەزای هەڵەبجە لە دایك بووە. باوکی ناوی خالید ئاغای کوڕی مەحموود ئاغای کوڕی عەبدوڵڵا ئاغای کوڕی سەیید موحەممەد دەروێشی کوڕی سەید طاهیری کوڕی سەید جومعەیە. وەك مەشهوورە ئەم سەید جومعەیە لە ساداتی(نعێم) و لە نەوەی حەزرەتی حوسەینە. وەختی خۆی لە دەوروبەری چیای چیمرینەوە هاتووە بۆ دێی تەوێڵە و لەوێ ماوەتەوە. دایکی ناوی (حولەیمە)ی کچی فەقێ ئەبووبەکری تەوێڵەیییە کە لەناو خەڵکا بە (فەقێ هەی بەکر) مەشهوور بووە. ئەم فەقێ ئەبووبەکرە لە نەوەی فەقێ ئەحمەدی غەزاییە کە ئەویش لە ئەولادی شێخ زەکریای کاکۆ زەکەریایی و لە نەوەی شێخ ئەبولحەسەنی شاذلییە کە ئەویش ئەچێتەوە سەر حەزرەتی حەسەن(١). شێخ عوثمان لە حەوت ساڵیدا نراوەتە بەر خوێندن و قورئانی پیرۆز و هەندێ وردە کتێبی خوێندووە. ئەنجا بۆ وەرگرتنی دەرسی عەرەبی و شەریعەت تەوێڵەی بەجێ هێشتووە. لە بیارە و خەرپانی و خورماڵ خوێندوویەتی. پاشان بۆ خوێندن چووە بۆ بەغدا و لەوێش لە تەکیەی حەزرەتی غەوث زۆری خوێندووە. هەر لەوێش تەصادوفی مەولانا خالیدی کردووە و بووە بەخەلیفەی و گەڕاوەتەوە بۆ هەورامان و دەستی کردووە بە ئیرشاد تا لە ١٢٩٥ی هیجرەتدا وەفاتی کردووە.

دووەم: مەلا موصطەفای کوڕی مەلا جەلالی خورماڵی کە لە کتێبی (المجد التالد)دا زۆر بەقەدر و حورمەتەوە ناوی هێنراوە و لە سەردەمی باوکی و پاش وەفاتی ئەویش، سەرەڕای بڵاوکردنەوەی طەریقەت خەریکی تەدریسی فەقێکانیشی بووە.

سێیەم: سەید ئەحمەدی سەرگەڵوویی بەرزنجەیی کە مەشهوور بووە بەسەید ئەحمەدی سەردار. پاش ئەوەی مەولانا لە هیندستانەوە ئەگەڕێتەوە بۆ سولەیمانی و

---

(١) شێخی سیراجودین و ئەولادی خۆیان بەئیدیعای سەیدییەوە خەریك نەکردووە، بەڵام ئەم شەجەرەیان کە ئێمە باسمان کرد ڕاستە و تا سەر سەید جومعە بەخەتی شێخی ضیائودین نووسراوە.

دەست ئەکا بەئیرشاد و مرید لە هەموولایەکەوە دێن بۆ خزمەتی، ناحەزان ئەیانەوێ زیانی پێ بگەیەنن، سەید ئەحمەدیش بەم نیازە لە سەرگەڵووەوە دێت بۆ سولەیمانی. مەولانایش لە ڕۆژی جومعەدا لەپاش نوێژی جومعە کە لە مزگەوتی گەورە دێتە دەرەوە تەوەجوهێکی لێ ئەکا و ئەویش جەذبە ئەیگرێ. لەمەوە تەریقەت لەسەر دەستی مەولانادا وەرئەگرێ و دەست ئەکا بەسولووککردن لای تا بە پایەی خەلیفەیی ئەگا و ئیجازەی ئیرشاد وەرئەگرێ. مەولانا لە نووسراوەکانیدا بە (اخونا احمد) ناوی سەید ئەحمەدی دێنێ. ئەم ذاتە خزمەتێکی زۆری لە ژیانیا بە موسوڵمانان کردووە.

چوارەم: شێخ عەبدولقادری بەرزنجەییی سەرگەڵوویی. ئەم ذاتە لە کوردستانەوە هیجرەتی کردووە بۆ مەدینەی مونەوەرە و لەوێ نیشتەجێ بووە و پاشان ئینتیسابی کردووە بەمەولانا و ماوەیەك هەمیشە هەر لەگەڵی بووە و خەریکی سولووکی طەریقەت بووە تا پێ گەیشتووە، ئەنجا مەولانا کردوویە بەخەلیفە و ئیجازەی ئیرشادی پێ داوە و لە مەدینەی مونەوەرە خەریکی ڕێگا پیشاندانی موسوڵمانان بووە تا کۆچی دوایی کردووە.

پێنجەم: شێخ مەحموود صاحێبی برای باوك و دایکیی مەولانا. ئەم ذاتە لە ۱۱۹۷ی هیجرەتدا لە قەرەداغ لە دایك بووە و پێش ئەوە کە باڵغ ببێ، باوکی کۆچی دوایی کردووە، جا کەوتووەتە ئیدارەی مەولاناوە کە بەخێوی کردووە و پەروەردەی کردووە و قورئانی پیرۆز و وردە کتێبە سەرەتاییەکانی پێ خوێندووە. پاشان بەرنامەی خوێندنی فەقێیانی لای مەولانا خوێندووە و مەلایەکی موناسبی لێ دەرچووە.

پاش ئەوەی کە مەولانا گەیشتووەتە پایەی ئیرشاد، مەحموود صاحێب تەریقەتی لەسەر دەستیا وەرگرتووە و مەولانایش ئیجازەی ئیرشادی پێ داوە و کردوویە بەخەلیفەی خۆی. پاش ئەوەش کە مەولانا چووە بۆ بەغدا، ئەم لە خانەقای سولەیمانیدا ماوەتەوە لەگەڵ شێخ عەبدوڵڵای هەراتی و لەوێ دەوامی کردووە. پاش ئەوەش کە مەولانا کۆچی کردووە بۆ شام شێخ مەحموود هەر لە خانەقای سولەیمانی ماوەتەوە و خەریکی ئیرشاد و ڕێگا پیشاندانی موسوڵمانان بووە. پاش وەفاتی مەولاناش لە شام شێخ مەحموود تا ماوەی پێنج ساڵ لە سولەیمانی خەریکی ئیرشاد بووە، بەڵام بەتەنیا خۆی، چونکە شێخ ئەحمەدی هەراتی پاش وەفاتی مەولانا چووە بۆ شام. پاش ئەو پێنج ساڵە ئەمیش چووە بۆ شام و لە مزگەوتی (عەداس) دەستی

کردووه بە ئیرشاد و خەڵك ڕوویان تێ کردووه. لەم ماوەیەدا موڵك و ماڵ و وەقفی خانەقای مەولانای لە شام بەڕێوە بردووە کە گەلێکی زاڵم پاش وەفاتی مەولانا داگیریان کردبوو بۆ خۆیان. پاشان لەشامەوە چووە بۆ مەکەی موکەڕەمە و حەوت ساڵ لەوێ لە پاڵ ماڵی کەعبەدا خەریکی ڕیاضەت کێشان و عیبادەت بووە، جا هاتووەتەوە بۆ شام و وەك جاران دەستی کردووەتەوە بە ئیرشاد و مەنسووبی لەگەلێ لای وڵاتانی ئیسلامەوە هاتوونەتە لا و گەلێ خەلیفەی پێ گەیاندووە وەك شێخ خەلیلی مووسڵی و شێخ سەلیم خەڵەفی حومصی و شێخ موحەمەدی هەراتیی دانیشتووی (ئەدلەب) و سەید موحەمەد تەقییودینی دیمەشقی و کەسانی تر. لەم ماوەیەدا هەر شێخ عەبدولفەتاحی عەقرەیی بەسەر خانەقای مەولاناوە بووە لە شام. لە ١٢٥٩ی هیجرەتدا سوڵتان عەبدولمەجیدی عوسمانی فەرمان دەرئەکا بەدانانی شێخ مەحموود صاحێب بە مورشید و مودەڕیسی خانەقای مەولانا لە شام و شێخ مەحموود صاحێب لە شوێنی جارانیەوە ئەگوێزێتەوە بۆ خانەقا و تا لە مانگی ڕەجەبی ساڵی ١٢٨٣دا کۆچی دوایی ئەکا(٢) لەم وەزیفەیەدا ئەمێنێتەوە. شێخ مەحموود صاحێب بۆیە ناونراوە بە صاحێب، چونکە هەمیشە هاوڕێی مەولانا بووە.

شەشەم: شێخ ئیسماعیلی بەرزنجەییی کونەکۆتری. ئەم ذاتە لەوانە بووە کە هەمیشە لەگەڵ مەولانا بوون، لە پێش سەفەری مەولاناوە بۆ هیندستان لە تەمەنی منداڵیە ئەمەوە و تا وەفاتی مەولانا. لە خزمەتی مەولانایشدا خوێندوویەتی و خوێندنی تەواو کردووە و بەهرەیەکی گەورەی لە زانستەکانی شەرع و عەرەبی و ئەدەبدا بووە و لەگەڵ ئەوەشدا قورئانی پیرۆز و مەقاماتی حەریریی لەبەر بووە. خەتی زۆر خۆش بووە، گەلێ کتێبی بۆ مەولانا نووسیوەتەوە. پاش سولووکی تەریقەتی نەقشبەندی بووە بە خەلیفەی مەولانا، بەڵام ئیرشادی نەکردووە، هەر خەریکی حاڵی خۆی بووە. چەند جارێکیش زیارەتی حەرەمەینی شەریفەینی کردووە. لەپاش وەفاتی مەولانا لە بەغدا نیشتەجێ بووە و گەلێ سەفەریشی کردووە بۆ شام. ئیبراهیم فەصیح حەیدەری ئەڵێ، گەلێ دەرسی شەرعم لە خزمەتیدا خوێندووە. هەروا ئەڵێ، ذەوقی شیعر وتنی زۆر بووە. گەلێ شیعر و پەخشانی بەنرخی بەزمانی عەرەبی و فارسی نووسیوە. لە بەغدا وەفاتی کردووە و قەبری لەوێیە.

---

(٢) مێژووی کۆچکردنی بەحرووفی ئەبجەد بەم ڕستەیە داڕێژراوە: (طاب في الفردوس في شهر رجب).

ئیبراهیم فەصیح ئەگێڕێتەوە ئەڵێ: جارێکیان شێخ ئیسماعیل بە سەفەر چووبوو بۆ سولەیمانی. لەو ڕۆژانەدا کە ئەو لە ماڵەوە نابێ دوو کوڕی حەوت ساڵە و هەشت ساڵەی لەگەڵ لەلەکەیان لە دەرەوەی ماڵ ئەبن، ئەکەونە ناو قەرەباڵغێکەوە لەو قەرەباڵغەدا ئەبن بەژێر پێوە و کۆچی دوایی ئەکەن. پاش دە ڕۆژ لەو ڕووداوە شێخ ئیسماعیل لە سەفەر دێتەوە. ئێمەیش لە خزمەتی زانای سەردەم شێخ عەبدورەحمانی ڕۆژبەیانی و هەموو فەقێکانی تەکیەی خالیدییەدا چووین بە پیریەوە و چووینە ماڵیان. پاش سەعاتێ شێخ ئسماعیل هاتە ناومان، ئێمەیش لەبەری هەستاین و دەستیمان ماچ کرد و بەخەمباری لە خزمەتیا بێ دەنگ دانیشتین، هیچمان نەئەوت. ئەویش کە سەرنجی ئەمەی دا، فەرمووی بۆ چی وا بێ دەنگ دانیشتوون، چی قەوماوە بۆ چی وا خەمبارن؟ ئەگەر لەبەر مردنی منداڵەکانمە، خۆ ئەوانە لای من لای مەولانا عەزیزتر نین و من پاش وەفاتی مەولانا بە مردنی کەس زویر نابم. ئیبراهیم فەصیح ئەڵێ کە سەید ئیسماعیل ئەم قسانەی کرد گەلێ لە دانیشتووانی مەجلیسەکە دەستیان کرد بە گریان و جەذبەیان لێ هات. ئەنجا شێخ ئیسماعیل فەرمووی کە ئەبێ هەموومان بە قەزاوقەدەری خودا ڕازی بین و نەیهێشت هەڵسین تا هەموو نانمان خوارد. هەر لەو مەجلیسەدا بووین موحەمەد نەجیب پاشای والییش هات بۆ پرسە و شێخ ئیسماعیل هەر بەوجۆرە لەگەڵ ئەویش قسەی کرد.

حەوتەم: شێخ ئیسماعیلی هەنارانی. ئەم ذاتە پاش گەڕانەوەی مەولانا لە هیندستان و تا ڕۆژی وەفاتی لە خزمەتیا بووە و خەریکی ئادابی تەریقەت بووە. پاش تەیکردنی مەقاماتی سولووک مەولانا کردوویە بە خەلیفەی موطڵەقی خۆی بۆ ئیرشاد و لە سەردەمی خۆیدا لە شام لە مزگەوتی(عەداس) بووە و تەماشای ئەحواڵی مرید و مەنسووبی مەولانای کردووە. کە مەولانا تووشی نەخۆشیی تاعوون بووە کردوویە بە یەکەم جێگەداری خۆی و کاروباری مرید و مەنسووب و ماڵ و خێزانی خۆی پێ سپاردووە و فەرموویەتی مادەم شێخ ئیسماعیلم لەناوتاندا بەجێ هێشتووە وەك نەمردبم وایە. شێخ ئیسماعیلیش پاش وەفاتی مەولانا لەسەر ڕێ و شوێنی ئەو لەسەر بەرماڵی ئیرشاد دانیشتووە و خەریکی ئیرشاد بووە ، بەڵام ئاکام مەیدانی نەداوە و پاش مەولانا بە ٢٤ڕۆژ تووشی تاعوون بووە و وەفاتی کردووە و لە نزیکی مەولاناوە لەسەر گردی قاسیوون لە شام سپێرراوە بە خاك.

هەشتەم: حاجی مەلا عەبدوڵڵای کوڕی حاجی مەلا عەبدورەحمانی کاکی جەلی.

ئەم ذاتە لە خزمەتی باوکیا خوێندنی تەواو کردووە و لە ١٢١٧ی هیجرەتدا لە جیگەی باوکیا دانیشتووە لەو مزگەوت و مەدرەسەیەدا کە عەبدوڕەحمان پاشای بابان لە کۆیە بۆی دروست کردوون.

کە مەولانا لە هیندستان ئەگەڕێتەوە بۆ سولەیمانی و ناوبانگی ئیرشادی بڵاو ئەبێتەوە، حاجی مەلا عەبدوڵڵا ئەچێتە خزمەتی[٣] و تەریقەتی لەسەر دەستدا وەرئەگرێ و دەست ئەکا بەسولووککردن لای، تا پێ ئەگا و ئەبێ بەخەلیفە و ئیجازەی ئیرشاد وەرئەگرێ.

ئیبراهیم فەصیح حەیدەری پاش تەعریفکردنێکی زۆری حاجی مەلا عەبدوڵڵا، ئەڵێ لەپاش طەریقەت وەرگرتنی لەسەر دەستی مەولانادا چووە بۆ حەج و زیارەتی قەبری پێغەمبەری (د.خ) کردووە. پاش گەڕانەوەشی لە حەج مەولانا ئیجازەی ئیرشادی داوەتێ و ئەویش دەستی کردووە بە ئیرشادکردن. بەگوێرەی بەڵگە دەسنووسەکانی بنەماڵەی جەلی خۆیان، حاجی مەلا عەبدوڵڵا پاش بوونی بەخەلیفەی مەولانا، بە فەرمانی مەولانا خۆی شەش مانگ لە خانەقا دانیشتووە لە سولەیمانی، پاشان گەڕاوەتەوە بۆ سەر مزگەوت و مەدرەسەکەی لە کۆیە. حاجی مەلا عەبدوڵڵا هەرگیز دەسبەرداری دەرس وتنەوە نەبووە بۆ تەریقەت و تەنانەت لە ترسی بڵاوبوونەوەی تاعوون کوڕی ئامۆژگاریکردنی موسوڵمانانیشی بەجێ نەهێشتووە. حاجی مەلاعەبدوڵڵا چەند تەئلیفێکی بە نرخی هەیە کە ئەمە ناوەکانیانە:

١- حاشیەی لە سەر قەسطەلانی شەرحی بوخاری.

٢- حاشیەی لەسەر (انسان العیون).

٣- حاشیەی لەسەر (جامع الأصول)ی ئیبنو لئەثیر.

٤- کتێبێك بەشیعر لە سیرەتی پێغەمبەردا بە ناوی(وسیلة الوصول لساحة عنایة الرسول).

٥- کتێبێك لە باسی عولوومی قورئاندا لەسەر شێوەی (الاتقان)ی سیووطی کە لە ژیانی خۆیدا ون بووە.

---

(٣) لە (الشیخ معروف النودهي)یەکەی شێخ موحەمەدی خاڵدا نووسراوە، حاجی مەلا عەبدوڵڵا لە ١٢٣٣ی هیجرەتدا چووەتە لای مەولانا.

نەزانراوە ئاخۆ حاجی مەلا عەبدوڵڵا لە چ ساڵێکدا هاتووەتە دنیاوە، بەڵام کۆچی دواییکردنی لە ١٢٤٦ دا بووە. بیستوومە کە ژنێکیشی لە بنەماڵەی مەولانا هێناوە، لام وایە یا کچی حەمەخان یا شێخ مەحموود صاحێبی برای مەولانا بووبێ.

نۆیەم: شێخ مەلا عەباسی کۆیی. ئەم ذاتە پاش سولووك و ڕیاضە کێشانێکی زۆر بووە بە خەلیفەی مەولانا و ئیجازەی خەلافەتی موطڵەقی لێ وەرگرتووە. لە شاری کۆیە دانیشتووە، ئیجازەی دەرس وتنەوەشی هەر لە مەولانا وەرگرتووە، لە ژیانیا ئازارێکی زۆری تووش بووە. مەولانا لە بارەیەوە چەند نامەیەکی بۆ مەنسووبەکانی نووسیوە لە کۆیە، بەڵام وەك مەشهوورە (با بخت جدل نمیتوان کرد).

دەیەم: شێخ مەلا موحەمەدی قزلەری. ئەم ذاتە زانایەکی پایەبڵند بووە. ماوەیەکی زۆریشی لە حوضووری مەولانادا بەسەر بردووە و خەریکی ڕیاضەت کێشان و موجاهەدەی نەفس بووە و ڕەوشتێکی بەرزی بووە. بەو جۆرە پێ گەیشتووە و مەولانا کردوویە بەخەلیفەی خۆی و ئیجازەی ئیرشادی داوەتێ. ئەویش خەریکی سوود گەیاندن بووە بەموسوڵمانان لە عولوومی ظاهیر و باطیندا و خەڵك سوودێکی زۆریان لێ وەرگرتووە و هەموو دانیان بە فەضڵ و گەورەیییدا ناوە.

یازدەم: مەلا عەبدولغەفووری کەرکووکی کە ئەمیش زانایەکی پایەبڵند بووە و ماوەیەکیش لە خزمەتی مەولانادا سولووکی کردووە تا مەولانا کردوویە بەخەلیفە و ئیجازەی ئیرشاد و تەدریسی داوەتێ.

دوازدەم: شیخ مەلا هیدایەتوڵڵای هەولێری کە پێشتریش باسمان کرد. ئەمیش ماوەیەك لە حوزووری مەولانادا سولووکی کردووە و پاشان ئیجازەی ئیرشاد و تەدریسی لێ وەرگرتووە.

سیازدەم: شێخ ئەحمەدی خەطیبی هەولێری. شەرحی حاڵی ئەم ذاتە لە کتێبی(الحدائق الوردیة)ی شێخ عەبدولمەجیدی خانیدا نووسراوە. زانایەکی گەورە و شاعیرێکی بەدەسەڵات بووە. زاهیدێکی واریع و خاوەن تەقوا بووە. لەوکاتەوە کە بووە بەمەنسووبی مەولانا تا کۆچی دوایی ئەو هەر لەگەڵی بووە. ئەوەندە جێگای باوەڕ و متمانەی مەولانا بووە، مەولانا پێش کۆچکردنی خۆی بۆ شام، ناردوویە بۆ ئەوێ و لە مزگەوتی موعەللەق دانیشتووە و خەریکی ئیرشاد بووە و لەم ڕێگایەوە لەوێ ناوبانگێکی زۆری پەیدا کردووە و بووە بە مایەی ئەوە کە خەڵك زیاتر ئارەزوو پەیدا بکەن کە مەولانا بچێ بۆلایان.

پاش چوونی مەولانا بۆ شام، شێخ ئەحمەد بووە بە خەلیفەی مەولانا لە (یاغوشیە) و مەولانا بەتایبەتی خەتمی (خواجەگان)ی کە جۆرە خەتمێکی تەریقەتی نەقشبەندییە حەوالەی ئەو کردووە. ئەمیش بۆ بە جێهێنانی ئەم خەتمە لە مزگەوتی(عەداس) دانیشتووە کە جێگای کۆبوونەوەی خەلیفە و مریدەکان بووە. شێخ ئەحمەد پاش وەفاتی مەولانا لە خزمەتی حەرەمی مەولانادا چووەتەوە بۆ عێراق بۆ سولەیمانی. پاش ئەوە لە سولەیمانی نیشتەجێ بووە. شێخ ئەحمەد شێخ عوثمان سیراجودینی زۆر خۆش ویستووە و گەلێ جار چووە بۆ لای و سەری لێ داوە. شێخ عوثمان لەو سەردەمەدا ماڵی لە بیارە بووە. شێخ ئەحمەد لەو دوو سەفەرەیدا بۆ بیارە نەخۆش کەوتووە و لە ١٢٥٠ی هیجرەتدا لەوێ کۆچی دوایی کردووە(٤).

شێخ ئەحمەد دوو کوڕی بە ناوبانگی بووە، یەکەم شێخ عەبدوڵلا کە لە مزگەوتی مەشهوور بە مزگەوتی شێخ عەبدوڵلای هەولێری دانیشتووە لە سولەیمانی و دووەم شێخ فەتاح کە مریدی شێخی سیراجودین بووە و لە ناوچەی جوانڕۆ دانیشتووە لە کوردستانی ئێران.

چواردەم: شێخ مەلا بەکری کوردیی گەلاڵی کە لە شام ژیاوە و لە ١٢٦٩ی هیجرەتدا هەر لەوێ کۆچی دوایی کردووە. ئەم ذاتە کوڕی ئەحمەدی کوڕی داوود بووە. زانایەکی پایەبڵند بووە. تەفسیرێکی قورئانی نووسیوە ناوی ناوە (صفوة التفاسیر). ئەبێ پوختەی هەموو تەفسیرە بەناوبانگەکانی تا سەردەمی خۆی بێ. لە (روض البشر)دا نووسراوە لە عولوومی عەقڵی و نەقڵیدا دەستێکی بالای بووە و گەلێ لە

(٤) ئەگێڕنەوە لەم سەفەرەدا شێخ ئەحمەد، مەلا زوبەیر ناوێکی لەگەڵ بووە [ئەم مەلا زوبەیرە باوکی مەلا صالحی صەحافی خانەقای حاجی مەلا عەلی بووە لە سولەیمانی]. کە شێخ ئەحمەد وەفات ئەکا، مەلا زوبەیر کەلوپەلەکانی ئەدا بەکۆڵی ولاخەکەی [ولاخەکەی شێخ ئەحمەد]دا و دێتەوە بۆ سولەیمانی کە ئەگاتە لای گردی سەیوان ولاخەکە بەرەڵلا ئەکا و خۆی ئەچێ بۆ خانەقای حاجی مەلا عەلی. ولاخەکە بە بارەکەیەوە ئەڕواتەوە بۆ ماڵی شێخ ئەحمەد. ماڵ و منداڵی شێخ ئەحمەد کە ولاخەکە بەوجۆرە ئەبینن سەرسام ئەبن، ئەکەونە گەڕان و پرسکردن تا مەلا زوبەیر ئەدۆزنەوە. مەلا زوبەیر هەواڵی مردنی شێخ ئەحمەدیان ئەداتێ. کە ماڵ و منداڵی شێخ ئەحمەد گلەییی ئەوەی لێ ئەکەن بۆچی زووتر خەبەری نەدانێ و ولاخەکەی بەرەڵلا کرد، مەلا زوبەیر لە وەلامدا ئەڵێ: « بابە ! خەبەری ناخۆش، ناخۆشە. من چۆن شتی وا ئەکەم !»

زانایانی شام لای ئەو پێ گەیشتوون وەك موفتی سەید مەحموودی حەمزاوی و شێخ سەلیمی عەطار و شێخ ئیبراهیمی عەطار و شێخ ئەحمەد عابیدین. وەزیفەی تەدریس و ئیمامەتی بەجێ هێناوە لە (جامع الورد). جگە لە تەفسیرەکەی کە تەواوی نەکردووە، کتێبێکی تریشی هەیە ناوی (تنبیة الغافلین، في رد من خطّأ أئمة الدین)ە. لە قەبرستانی گەڕەکی (شالق) لە بازاڕی (ساروجار) نێژراوە.

پازدەم– شێخ عەبدولفەتتاحی عەقرەیی کە یەکێ بووە لەوانەی مەولانا بۆ جێگەداریی خۆی دیاریی کردوون، وەك پێشتر باسمان کرد.

شازدەم– شێخ ئیسماعیلی شیروانی کە بە تایبەتی هاتووە بۆ خزمەتی مەولانا و تەریقەتی لەسەر دەستیدا وەرگرتووە و پاش ڕیاضەت و سولووکێکی زۆر ئیجازەی ئیرشاد و تەدریسی لا وەرگرتووە. ئەم ذاتە خەڵکێکی زۆر لە سەردەستیا پەروەردە بوون و پێ گەیشتوون و قازانجێکی زۆری بە موسوڵمانان گەیاندووە.

حەڤدەم– شێخ موحەمەد حافظی ئۆرفەلی. ئەم ذاتە لە کاتێکەوە مەولانا دەستی کردووە بە ئیرشاد لە سولەیمانی، هاتووە بۆ خزمەتی و تەریقەتی لێ وەرگرتووە. ئیتر لێی جیا نەبووەتەوە نە لە سولەیمانی و نە لە بەغدا و نە لە شام و بە هەموو جۆرێ بەدڵسۆزییەوە خزمەتی کردووە. مەولانایش ئیجازەی ئیرشادی موطڵەقی داوەتێ و بڕیاریشی داوە تا ئەو هەبێ هیچ خەلیفەیەکی تر لە شاری ئۆرفەدا ئیرشاد نەکا و ئەم نامەیەی بۆ نووسیوە:

«بسم الله الرحمن الرحیم

«حسبنا الله ونعم الوکیل، وعلیه توکلنا.

« برادر طریقە، و مخلص علی الحقیقە، حافظ محمد افندی را بارشاد عباد و تسلیك طلاب مجاز و مأذون نمودیم. هر کس از یاران این ناتوان بەشهر (عرفاء) وارد میشوند، بترغیب خلق بر افندی معزو الیە مشغول باشند. اصلا علاقەء ارشاد نکنند. والسلام ختم الکلام. اضعف العباد: خالد النقشبندی المجددی».

هەروا مەولانا مێزەری سەری خۆی و جلێکی ئیمامی ڕەبانی شێخ ئەحمەدی فاروقیی سەرهیندی کە لای بووە، بەخەڵات داونی بەشێخ موحەمەد حافظ ڕەحمەتی لێ بێ.

ئەم شێخ موحەمەد حافیظە زانایەکی گەورە و شاعیرێکی لێهاتوو و ئەدیبێکی بەرز بووە. زوربەی ئەحوالی حالەتی (جەلال) بووە. لە ئامۆژگاریی ئاینیدا لە کەس نەترساوە و سوودێکی زۆری بۆ موسولمانانی دەوروپشتی بووە.

هەژدەهەم: شێخ مەلا عەبدورەحمانی کوردی. ئەم ذاتە لەو کاتەوە کە مەولانا لە سولەیمانی بووە بەمودەریس هەر لەگەڵی بووە و لە خزمەتیشیا چووە بۆ هیندستان و لەگەڵیا گەڕاوەتەوە بۆ سولەیمانی. هەروا لەگەڵیشی چووە بۆ شام و حەجی دووەمیشی لەگەڵ کردووە. لەگەڵ مەولانا چووە بۆ شام، ئیتر نەگەڕاووەتەوە بۆ کوردستان و لەوێ کۆچی دواییی کردووە.

نۆزدەم: شێخ مەلا موحەمەدی مەجذووب کە زانایەکی گەورە بووە و(سەیدا)یان بانگ کردووە. ئیجازەی عیلمیی لای مەلا یەحیای مزووری وەرگرتووە. خەڵکی ئامێدی(عمادیە) بووە. پاش تەواوکردنی خوێندن تەریقەتی لەسەر دەستی مەولانادا وەرگرتووە و خەریکی سولووك بووە و مەجذووب و خاوەن سۆز بووە. لە ئەنجامی ڕیاضەت کێشان و موجاهەدەی نەفسدا مەولانا خەلافەتی موطڵەقەی داوەتێ و ئیجازەی ئیرشادی پێ بەخشیوە. لە (المجد التالد)دا نووسراوە، ئەم ذاتە گەیشتووەتە پایەی بەرز و زۆرتری ئەحوالی ئیستیغراق بووە لە موراقەبە و حوضووردا و لەبەر غەڵەبەکردنی حالی خۆی بەسەریدا، کەم جار توانای ئیرشاد و تەدریسی بووە.

بیستەم: سەید طاهای نەهری. ئەم ذاتە لە ئەولادی شێخ عەبدولعەزیزی کوڕی شێخ عەبدولقادری گەیلانی (حەزرەتی غەوث)ە شێخ عەبدولعەزیز وەختی خۆی هاتووەتە ئاکرێ (عقرة) لە کوردستان و لەوێ نیشتەجێ بووە. یەکێ لە ئەولادەکانی ئەمیش کە ناوی (شمس الدین) بووە، چووەتە شوێنێ لە کوردستانی سەروو ئاوەدانی کردووەتەوە و بەناوی خۆیەوە ناوی ناوە و پاشان مەشهوور بووە بە (شەمزین). ئێستا نەوەی ئەم ذاتە (شەمزینی)یان پێ ئەڵێن. سەید طاها یەکێك بووە لە نەوەکانی ئەم ذاتە و زانایەکی موناسب بووە. تەریقەتی لەسەر دەستی مەولانادا وەرگرتووە و مەولانایش ئیجازەی خەلافەت و ئیرشادی داوەتێ. پاشان گەڕاوەتەوە بۆ نەهرێ و دەستی کردووە بە ئیرشادی موسولمانان.

بیست و یەکەم: شێخ عەبدولقادری شەمزینی. ئەم ذاتە، وەك شێخ موحەمەدی خاڵ نووسیویە، لە ١٢٢٩ی هیجرەتدا چووە بۆ بەغدا بۆ خزمەتی مەولانا و تەریقەتی لەسەر

دەستیدا وەرگرتووە و پاش سولووك و موجاهەدە گەیشتووەتە پایەی ئیرشاد و مەولانا ئیجازەی خەلافەت و ئیرشادی داوەتێ و ئەویش ئیتر گەڕاوەتەوە بۆ کوردستان و دەستی کردووە بە ئیرشادی موسوڵمانان.

بیست و دووەم: شێخ خالیدی جەزیرەیی کە پاش سولووك و موجاهەداتێکی زۆر ئیجازەی ئیرشادی موطڵەقی لە مەولانا وەرگرتووە و گەڕاوەتەوە بۆ وڵاتی خۆی و خەریکی دەرس وتنەوە بەفەقێ و ئیرشادی موسوڵمانان بووە و گەلێ کەس لە بەردەستیا پێ گەیشتوون و بەهرەدار بوون. ئەم ذاتە بەیەکێك لە خەلیفە گەورەکانی مەولانا ئەژمێررێ.

بیست و سێیەم: شێخ موحەمەد فیراقی. ئەم ذاتە ماوەیەکی زۆر لە خزمەتی مەولانادا سولووکی کردووە تا گەیشتووە بە پایەی ئیرشاد و ئیجازەی خەلافەت و ئیرشادی موطڵەقی وەرگرتووە. زۆرتری ئەحواڵی ئەم ذاتە جەلال و جەذبە و شوکر بووە و لە شاری دیاربەکر خەریکی ئیرشادی موسوڵمانان بووە و خەڵکێکی زۆر لەسەر دەستیا پێ گەیشتوون. ئەم ذاتە لە ساڵی ١٢٨٢ی هیجرەتدا وەفاتی کردووە.

بیست و چوارەم: مەلا ئەحمەدی کۆڵەسارەیی، لە خاکی بێڵەوار لە نێوان کرماشان و سنەدا. ئەم ذاتە وەختی خۆی لەگەڵ شێخ عوثمان سیراجودین لە بەغدا پێکەوە بوون لە تەکیەی حەزرەتی غەوث و پێکەوە خەریکی خوێندن و عیبادەت بوون. کە مەولانا لە سولەیمانی دەستی کردووە بە ئیرشاد، ئەمیش لە بەغداوە گەڕاوەتەوە بۆ سولەیمانی و تەریقەتی لە سەر دەستی مەولانادا وەرگرتووە و پاشان مەولانا ئیجازەی ئیرشادی داوەتێ. پاش ئەو مەلا ئەحمەد گەڕاوەتەوە بۆ (کۆڵەسارە) و لەوێ خەریکی ئیرشاد بووە.

بیست و پێنجەم: سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەری کە موفتیی حەنەفییەکانی بەغدا بووە. ئەم ذاتە لە بنەماڵەی حەیدەرییە و لەو لقەیانە کە لە کوردستانەوە چوونەتە بەغدا. پێشتر باسی ئەم بنەماڵەیەمان بە کورتی کرد. یەکەم کەسی ئەم بنەماڵەیە کە چووەتە بەغدا سەید صیبغەتوڵڵائەفەندی بووە. بە هۆی بوونی ئەم ذاتەوە لە بەغدا گەلێ فەقێی بە قابیلەتی کورد چوونەتە بەغدا بۆ خوێندن و گەلێ زانای گەورەی کوردستان لە بەغدا جێگیر بوون. لەوکاتەوە کە مەولانا چووەتە بەغدا سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەری تەریقەتی لەسەر دەستیدا وەرگرتووە و لێی جیا نەبووەتەوە و

تەنانەت لە گەڵیشی هاتووەتەوە بۆ سولەیمانی و گەلێ جۆرە مەینەتی لە پێناویدا قوبووڵ کردووە. کە مەولاناش گەڕاوەتەوە بۆ بەغدا ئەمیش دیسانەوە لەگەڵی گەڕاوەتەوە. پاشانیش لەگەڵیدا چووە بۆ شام. صیغبەتوڵڵا ئەفەندی وەك لە عولوومی دیندا سەرامەد بووە لە تەریقەتیشدا وا پێشکەوتوو بووە . هەروەك سولووکی تەریقەتی کردووە هەروا دەرسیشی بەفەقێکانی وتووەتەوە. سەید عوبەیدوڵڵا ئەفەندی لەگەڵ ئەوەشدا کە لە خێزانێکی پایەبەرز و ڕێ و شوێندار بووە، بە جۆرێ نەفسی خۆی کوشتووە بە هەموو کەس ناکرێت، وەك تەرکی پۆشاکی جوان و نەخواردنی شتی خۆش. بە فەرمانی مەولانا بیست ڕۆژ بە سەر شانی خۆی ئاوی هەڵگرتووە و لە بازاڕی بەغدادا ئاوی داوە بە موسوڵمانان بە خۆڕایی. پاش ئەوەش دە ڕۆژ ئاوی بە خەڵك فرۆشتووە لە بازاڕدا. ئەمە هەموو بۆ ئەوە کە نەفسی خۆی لە خۆپەرستی پاك بکاتەوە.

سەید عوبەیدوڵڵا ئەفەندی، یەکەم خەلیفەی مەولانا بووە لە بەغدا هەرچی خەلیفەی تری مەولانا بووە لە بەغدا لە پێشا لای سەید عوبەیدوڵڵا سولووکیان کردووە تا پایەیان سەرکەوتووە و پاشان مەولانا ئیجازەی خەلافەتی داونەتێ.

مەولانا باسی ئەوەی کردووە کەوا سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەری گەیوەتە ئەوپەڕی پایەی (فەنا و بەقا) کە لە عورفی ئەهلی تەریقەتدا نیهایەتی پایەی سولووکی مریدانە. هەروەها فەرموویەتی هاوتای سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەری و سەید عەبدولغەفووری مەشاهیدی و شێخ مووسای جبووری و شێخ موحەممەد ولجەدید، مەگەر لە حەڵقەی شاهی نەقشبەندیدا دەسگیر بووبن.

مەناقیبی ئەو خەلیفانەی مەولانا، لە غەیری کورد، کە ئاگام لە مەناقیبیانە

یەکەم: زانای پایە بەرز و خاوەن فەضڵ شێخ عەبدوڵڵای ئەفغانیی هەراتی. کە مەولانا لە ڕێگای سەفەری هیندستانیدا ئەگاتە شاری (هەرات)، شێخ عەبدوڵڵا لەوێ فەقێ ئەبێ، بەخزمەتی مەولانا ئەگات و پرسیاری لێ ئەکا کەوا بۆ کوێ ئەچێ. مەولانایش لە وەڵاما ئەفەرموێت ئەچم بۆ خزمەتی شاهی ئەولیا شێخ عەبدوڵڵای دیهلەوی بۆ چاککردنی وەزعی حاڵی خۆم. شێخ عەبدوڵڵا ئەڵێ منیش لە خزمەتتدا دێم. مەولانا ئەڵێ تۆ چاوەڕوانی بکە تا من دێمەوە. شێخ عەبدوڵڵا ئەڵێ مادەم وایە من ئەڕۆم بۆ عێراق و لەوێ چاوەڕوانیت ئەکەم. کە مەولانا هەرات بەجێ دێڵێ شێخ

عەبدوڵڵایش بە جێی دێڵێ، ئەو بۆ هیندستان و ئەم بۆ عێراق. شێخ عەبدوڵڵا دێتە مووسڵ دەست ئەکا بە خوێندن تا هەواڵی گەڕانەوەی مەولانای پێ ئەگا کەوا هاتووەتەوە و لە سولەیمانی خەریکی ئیرشادە. شێخ عەبدوڵڵا لە مووسڵەوە ئەچێ بۆ سولەیمانی و ئەگاتە خزمەتی مەولانا و داخڵی تەریقەت ئەبێ و بە هەموو جۆرێ هەمیشە لەگەڵیا ئەبێ بۆ هەرکوێ بچێ و لە هەرکوێ دانیشێ، مەگەر مەولانا پێی بڵێ بمێنێتەوە، وەك ئەو کاتە کە ئەچێ بۆ شام و پێی ئەڵێ لە سولەیمانی بمێنێتەوە لە جێی ئەو دانیشێ.

ئەم ذاتە ئیجازەی ئیرشادی لە مەولانا وەرگرتووە و هەر لە خزمەتی خۆیدا خەریکی پەروەردەکردنی موسوڵمانان بووە و تا مردن بێ عەلاقە و پێوەند ماوەتەوە و ژنی نەهێناوە. وەك وتیشمان مەولانا پێش وەفاتی وەسیەتی کردبوو کە سەید ئیسماعیلی هەنارانی ببێ بەجێنشینی و پاش ئەویش شێخ عەبدوڵڵای هەراتی. بەپێی ئەم وەسیەتە پاش وەفاتی سەید ئیسماعیلی هەنارانی شێخ عەبدوڵڵای هەراتی لە سولەیمانییەوە چووە بۆ شام و بووە بەجێنشینی مەولانا و دەستی کردووە بە ئیرشاد و خەڵکێکی زۆر لە بەردەستیا پێ گەیشتوون.

شێخ عەبدوڵڵا بەدڵسۆزییەکی زۆرەوە لە شام خزمەتی ماڵ و منداڵی مەولانای کردووە و کە خێزانی مەولانا دێتەوە بۆ بەغدا و هەولێر شێخ عەبدوڵڵا لەگەڵی دێت. پاشانیش لەگەڵی ئەگەڕێتەوە بۆ شام. ئەم ذاتە لە ١٢٤٥ی هیجرەتدا وەفاتی کردووە. لە (روض البشر، في اعيان القرن الحادي عشر)دا نووسراوە کەوا شێخ عەبدوڵڵای هەراتی لە سەر ئارەزووی سەید ئیسماعیلی غەزیی ژن برای مەولانا، شێخ موحەمەدی خانیی لە جێگەی خۆیدا داناوە بۆ ئیرشاد گوایە لەسەر بناغەی جێنشینیی مەولانا و شێخ عەبدولفەتاحی ئاکرەییی دانەناوە بەلام وەك پێشتریش نووسیم ئەم قسەیە جێگەی ئیعتیبار نییە؛ چونکە دیاریکردنی شێخ عەبدولفەتاح لە پاش شێخ عەبدوڵڵای هەراتی وەسیەتی مەولانا خۆی بووە و هەموو خەلیفە و مەنسووبەکان لەمە ئاگادار بوون. دیارە لە حاڵی وادا شێخ عەبدوڵڵای هەراتی ناتوانێ بە پێچەوانەی وەسیەتەکەی مەولانا بجووڵێتەوە. ئەو پەڕەکەی ئەوەیە وەك چۆن شێخ عەبدولفەتاح لەسەر تەکیەی مەولانا دانیشتووە، ڕێی تێ ئەچێ شێخ عەبدوڵڵا لەناو مریدەکاندا باسی پایە و مەقامی شێخ موحەمەدی خانییشی کردبێ و ئەو وا مەعنای لێ درابێتەوە کە ئەم ذاتە ئەبێ بەجێنشینی شێخ عەبدوڵڵا. لە کتێبەکەی شێخ موحەمەدی

خاڵیشدا نووسراوە کەوا شێخ ئیسماعیلی هەنارانی وەصیی یەکەم و شێخ عەبدوڵڵای هەراتی وەصیی دووهەم بووە و شێخ موحەمەد ناصحیش وەصیی سێیەم بۆ ئەوە کە لەسەر تەکیەی شام لە جێی مەولانا دابنیشن و ناوی ویصایەتی شێخ عەبدولفەتاحی ئاکرەیی نییە. جا ئەگەر ئەم نووسراوەی شێخ موحەمەدی خاڵ لەسەر بناغەی ڕاستکردنەوە بێ، ئەوە زۆر بەجێگەیە، یەکەم لەبەر ئەوە کە شێخ موحەمەد ناصیح چەند ڕۆژێ پاش وەفاتی سەید ئیسماعیلی هەنارانی بە تاعوون وەفاتی کردووە و ئیتر وەصی لە ئارادا نەماوە. ئەگەر شێخ عەبدوڵڵای هەراتییش کە وەصیی دووەم بووە شێخ موحەمەدی خانیی تەرشیح کردبێ بۆ ئیرشاد، هیچ عەیبێکی شەرعی و هیچ موخالەفەیەکی مەولانا ڕوو نادا. بەتایبەتی کە شێخ عەبدولفەتاح ویصایەتی نەبێ، دانیشتنی شێخ مەحموود صاحێبیش لەسەر تەکیەی مەولانا لە ساڵی ١٢٥٩دا لە سەردەمی شێخ عەبدولفەتاحی ئاکرەییدا مەعقوول و مەشرووع ئەبێ. بەڵام ئەگەر شێخ عەبدولفەتاح وەصیی چوارەم بووبێ، مەیدانی دانیشتنی شێخ مەحموود صاحێب لەسەر تەکیەی شام نامێنێ مەگەر بڵێین لەسەر تەنازولی شێخ عەبدولفەتاح بووە یا لە بەر دەرچوونی فەرمانی سوڵتان عەبدولمەجید بۆ دانیشتنی شێخ مەحموود صاحێب لە تەکیەدا.

بەهەرحاڵ من لام وایە ئەوکەسانەی کە وەصی بوون لە فەرمانی مەولانا لایان نەداوە و فەرموودەی ئەویان بە جێ هێناوە.

دووهەم: سەید عەبدولغەفووری مەشاهیدی بەغدایی. ئەم ذاتە لەسەر دەستی سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەریدا داخڵی تەریقەتی نەقشبەندی بووە و لای ئەو سولووکی کردووە و پاش پێگەیشتن حەزرەتی مەولانا کردوویە بەخەلیفەی خۆی و ئیجازەی ئیرشادی داوەتێ کە لە بەغدا ئیرشاد بکا. ئەگێڕنەوە ئەوەندە خەریکی سولووک بووە و لە سولووکدا ون بووە، سەید ئیبراهیمی برای هاتووە بۆ خزمەتی، نەیناسیوەتەوە و لێی پرسیوە کێیت و ناوت چییە؟ بەڵکو خێزانیشی کە خوشکی شێخ موحەمەدولجەدید بووە چەند جار هاتووەتە هۆدەکەی، ئەم نەیناسیوەتەوە و لێی پرسیوە: تۆ کێی؟ ئەویش ناوی خۆی وتووە و وتوویە فلان کەسی خێزانتم. مەولانا سەید عەبدولغەفووری زۆر خۆش ویستووە. تەنانەت ڕۆژێکیان پاش نوێژ لە مزگەوت دەرئەچێ، لە دەرگای مزگەوتا تووشی ئەبێ.

مەولانا دەستی ئەگرێ و ماچی ئەکا و ئەفەرموێت دەستت بەر نادەم تا گفتم

نەدەیتێ کەوا لە ڕۆژی قیامەتدا لەگەڵ خۆت بمبەی بۆ ژێر ئالای باپیرت کە فەخری عالەمە دروودی خوای لە سەر بێ. لەوێدا سەید عەبدولغەفوور هاوارێك ئەکا و لە هۆشی خۆی ئەچێ، پاش سێ سەعات هۆشی دێتەوە بە خۆیدا.

سێیەم: شێخ موحەمەدی بەغدایی کە مەشهوور بووە بە شێخ موحەمەدولجەدید و مەولانا وای بانگ کردووە. ئەم ذاتە یەکێك بووە لە گەورەترین خەلیفەکانی مەولانا و لە مەلا بە ناوبانگەکانی بەغدا بووە و پێیان وتووە (ئەبو یووسفی دووەم). لە تەکیەی خالیدییە دەرسی وتووەتەوە و لەگەڵ ئەوەدا خەریکی تەریقەتیش بووە. دەرسی شەرع و حەدیث و تەفسیر و تەصەووفی وتووەتەوە. هەموو ڕۆژێ تا پاش نوێژی عیشا لە تەکیە بووە و لەوە پاش چووەتەوە بۆ ماڵ کە دیواری ماڵی بەپاڵ تەکیەوە بووە. مەلایانی بەغدا پۆل پۆل هاتوونەتە لای بۆ چارکردنی گیروگرفتەکانی عیلم و شەرع و بۆ دەرس خوێندن لە خزمەتیا و بۆ بەرەکەت لێ وەرگرتنی.

ئەم ذاتەیش لە سەرەتاوە لە خزمەتی سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەریدا سولووکی کردووە و پاش ئەوە گەیشتووە بە پایەی ئیرشاد. حەزرەتی مەولانا کردوویەتی بەخەلیفە و ئیجازەی ئیرشادی داوەتێ و کردوویەتی بەجێنشینی خۆی لە تەکیەی خالیدییە، پاش سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەری و فەرمانی داوە بە هەموو خەلیفەکانی وەکو سەید عەبدولغەفووری مەشاهیدی و شێخ مووسای جبووری و غەیری ئەوانیش کە لەژێر فەرمانی شێخ موحەمەدولجەدیددا بن و لە قسەی دەر نەچن و وەك مورشید تەماشای بکەن. لە سەر ئەم قسەیە خەلیفەکان وەکو مەولانا تەماشایان کردووە، تەنانەت سەید عەبدولغەفوور کە لە خەلیفە ئیجازەدراوەکان و (مطلق الارشاد) بووە، بە فەرمانی مەولانا لەگەڵ شێخ موحەمەدولجەدیددا لە یەك زاویەدا دانیشتوون. ئەم زاویەیە لە ڕۆژهەڵاتی بەغدادا بووە و خانووی نیشتەتەنیی سەید عەبدولغەفوور لە ڕۆژاوای بەغدا بووە. سەید عەبدولغەفوور هەموو ڕۆژێ لەگەڵ بەرەبەیانا خۆی گەیاندووەتە زاویەکە بۆ خزمەتی شێخ موحەمەدولجەدید و پاش نوێژی عیشا ڕوحسەتی لێ وەرگرتووە و گەڕاوەتەوە بۆ ماڵی خۆی و ئەگەر ڕێگای گەڕانەوەی نەدابێ هەردووکیان لە زاویەکەدا ماونەتەوە و شەو لەوێ نووستوون.

ئەم دووانە بە یەکەوە ئیرشادیان کردووە و پێکەوە تەوەججوهیان کردووە لە یەك حەڵقەدا لە مریدەکان، بەڵام شێخ موحەممەد (خەتمی خواجەگان)ی خوێندووەتەوە. هەموو شەوێکی سێ شەمە و جومعە تەوەجوهیان لە حازرانی حەڵقەی خەتم کردووە،

شێخ موحەمەد لەلای ڕاستەوە و سەید عەبدولغەفوور لە لای چەپەوە، تا بە تەوەجوهکردن بە یەك گەیشتوون. زۆرتر شێخ موحەمەدولجەدید داوای تەوەجوهی کردووە لە سەیید عەبدولغەفوور و گەلێ کاتیش سەید عەبدولغەفوور داوای تەوەجوهی لە شێخ موحەمەد کردووە، جا کە لە تەوەجوهکردن بوونەتەوە دەستی یەکترییان ماچ کردووە.

کاتێ کە ئەم دوو ذاتە لە یەك زاویەدا بوون، شێخ موحەمەدیان لەو حوجرەدا دانیشتووە کە پێشتر مەولانای تیا دانیشتووە و سەید عەبدولغەفووریان لە حوجرەیەکی تردا.

زۆربەی حاڵی شێخ موحەممەد (جەلال) بووە و زۆربەی حاڵی سەید عەبدلغەفوور (جەمال بووە. شێخ موحەمەد مەنعی مریدەکانی ئەکرد لەوە کە لە حوجرەی یەکتردا دانیشن و ئەیفەرموو هەرکەس بە تەنیا لە هۆدەی تایبەتیی خۆیدا خەریکی ذیکر و فیکر و سولووك بێ و خۆیشی موراقەبەی ئەکردن بۆ ئەوەی هەمیشە خەریکی سولووك بن.

شێخ موحەمەد بە مریدەکانی ئەفەرموو کە خەریکی خوێندنی عولوومی دین ببن و کاتی تایبەتیی بۆ دائەنان کە دەرسی شەرع و عەقاید و تەصەوفی تێدا بخوێنن و وەختەکانی تریان لە پاش نوێژەکان خەریکی ذیکر و ئادابی سولووك بن و وەصیەتی ئەکرد بۆ مەنسووبەکانی کە هەرگیز پیاوی عالم و زانا نەبێ نەیکەن بەخەلیفە؛ چونکە نەخوێندەوار تەریقەتەکە بە شەرعی نابا بەڕێوە و ئەغڵەب وائەبێ بیدعەتی تێکەڵ ئەکا.

شێخ موحەمەدولجەدید پاش کۆچکردنی مەولانا بۆ شام لە بەغدا ئیرشادی کردووە، ئەمیش پاش مەولانا هەر بەنەخۆشیی تاعوون کۆچی دواییی کردووە، پاش وەفاتی، مریدەکانی شێخ عەبدولفەتاحی ئاکرەییان لە ئاکرەوە هێناوە بۆ بەغدا و لە تەکیەی خالیدییە لە جێی شێخ موحەمەد دایان ناوە بۆ ئیرشاد کردن.

چوارەم: شیخ مووسای جبووری کە دانیشتووی بەغدا بووە. ئەم ذاتە پاش ئەوە کە چووەتە تەریقەتی خالیدییەوە لە بەردەستی سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەریدا سولووکی کردووە تا گەیشتووەتە پایەی خەلافەت، جا مەولانا کردوویە بە خەلیفەی خۆی ئیجازەی ئیرشادی داوەتێ. ئەم ذاتە وەکو ئیرشادی تەریقەتی کردووە دەرسیشی بە

فەقێ وتووەتەوە. حەڵقەی ئامۆژگارییشی بووە و قەرەباڵغێکی گەورە لە مەجلیسی وەعظ و ئامۆژگاریی ئەودا دانیشتووە و دانیشتوانی مەجلیسەکەی گەلێ جار دەستیان کردووە بەگریان.

شێخ مووسای جبووریی بەغدایی لە تەکیەکەی خۆیدا لە ڕۆژاوای بەغدا ئیرشادی کردووە. لەوێ زاویەیەکی بووە هیی خۆی بووە و لەگەڵ ئەمەیشدا هەرگیز لە فەرمانی شێخ موحەمەدولجەدید دەرنەچووە. هەفتەی جارێك لە تەکیەی خۆیەوە هاتووە بۆ تەکیەی مەولانا لە ڕەصافە لە قەراخی دیجلە لە گەڕەکی (رأس القرية) و شێخ موحەمەدولجەدید و سەیید عەبدولغەفووری مەشاهیدی لەگەڵ مەنسووبەکانی تردا چوون بە پیری شێخ مووساوە تا بەخزمەتی گەیشتوون و لە خزمەتیا هاتوونەتە تەکیەی خالیدییە.

شێخ مووسای جبووری گەلێ خەلیفەی هەڵکەوتووی بووە وەکو شێخ عەبدولجەباری حەنبەلیی نەجدی کە خەلیفەی بووە لە بەصرە و شێخ عەلیی عومانی کە خەلیفەی بووە لە عومان و شێخ داوودی بەغدایی کە خەلیفەی بووە لە بەغدا و شێخ عەبدوڕەحمانی خەطیب لە تەکیەی خالیدییەی بەغدا و شێخ موحەمەد سەعیدی هەولێری و کەسانی تریش. بەڵام ئەو خەلیفەیەی کە لە جێگایدا دانیشتووە شێخ ئیبراهیمی مەشاهیدی بووە. پاش وەفاتی شێخ ئیبراهیم شێخ عەبدولفەتاحی ئاکرەیی لە شوێنیدا دانیشتووە و شێخ عەبدولفەتاح فەرمانی داوە بە شێخ داوود کە (خەتمی خواجەگان) بخوێنێتەوە. هەروا ئیذنی داوە کە تەوەجوهـ لە مریدەکان بکا بە وەکالەتی ئەوەوە. شێخ مووسا لە تەکیەکەی خۆیدا لە بەری کەرخ نێژراوە.

پێنجەم: شێخ موحەمەدی ئیمام. ئەم ذاتە لە پاش طەریقەت وەرگرتن و سولووککردن و ڕیاضەت کێشانێکی زۆر گەیشتووەتە پایەی ئیرشاد، جا مەولانا ئیجازەی ئیرشادی داوەتێ و کردوویە بەخەلیفەی خۆی و تا مەولانا لە تەکیەی خالیدییە بووە، ئەم پێشنوێژیی بۆ کردووە و مەولانا تەرجیحی داوە بە سەر خەلیفەکانی تریدا بۆ پێشنوێژی کە وەفاتیشی کردووە، لە قەبرستانی کەرخدا نێژراوە لەپاڵ مەرقەدی (سيد الطائفتين) شێخ جونەیدی بەغدادیدا.

شەشەم: مەلا ئەبووبەکری بەغدایی. ئەم ذاتەیش پاش چوونە ڕیزی تەریقەت لە مەولانا جیانەبووەتەوە و بۆ کوێ چووبێ لەگەڵی بووە و ڕووت بووە لە هەموو

پێوەندییەکی دنیا و پاش وەفاتی شێخ موحەمەدی ئیمام بووە بەپێشنوێژی مەولانا. ئەڵێن قورئانی لەسەر شێوەی ئوبەیی کوڕی کەعب خوێندووە و ئەوەندە دەنگی خۆش بووە وتوویانە خوا کردوویە بە هاوبەشی حەزرەتی داوود لە دەنگ خۆشیدا. بەشەو و بە ڕۆژ خەریکی عیبادەت بووە و گەلێ ڕیاضەتی کێشاوە و جیهادی نەفسیی کردووە. مەولانایش ئیجازەی خەلافەت و ئیرشادی داوەتێ. کە مەولانا لە بەغدا کۆچی کردووە بۆ شام، ئەمیش لە خزمەتیا چووە و لە شام کۆچی دواییی کردووە و لە نزیکی مەولاناوە لەگەڵ شێخ ئیسماعیلی هەنارانی و شێخ عەبدوڵڵای هەراتیدا سپێرراوە بە خاك.

حەوتەم: سەید ئسماعیلی غەزەیی. ئەم ذاتە، وەك لە کتێبی (روض البشر في أعيان القرن الثالث عشر)دا نووسراوە، بینا لە سەر تەرجەمە حاڵی کە سەید صاڵح ئەفەندیی کوڕەزای نووسیویە کە موفتیی شافیعییەکان بووە لە شام، ئیسماعیلی کوڕی عەبدولغەنیی کوڕی موحەمەد شەریفە، زانایەکی پایەبەرز و ئەدیبێکی بە دەسەڵات بووە، لە ساڵی ١٢٠٧ی هیجرەتدا لە دایك بووە و لای شێخ عەبدوڕەحمانی کەزبەری و شێخ حامیدی عەتار و لای مەولانا و کەسانی تریش خوێندوویەتی. ئەم ذاتە لە سەر دەستی مەولانادا تەریقەتی نەقشبەندیی وەرگرتووە و ئیجازەی خەلافەت و ئیرشادی پێ دراوە و مەولانا خوشکی ئەمی خواستووە کە تەنیا کچێکی لێ بووە شووی کردووە بە شێخ موحەمەدی خانیی دیمەشقی کە ئەویش خەلیفەی مەولانا بووە. ئەمە نموونەیەکی شیعری ئەم ذاتەیە لە تەعریفکردنی مەولانادا نووسیویە:

يـا حسنَ فـوّارةٍ تُـبدي لـنـا عجَباً
حكَت قَـوامَ فـتـاةٍ صيـغَ مـن بَـردِ
نـاشدتُـها بـالذي قد زانَ طلعتَـها
وقد كسا جسمَها دِرعا من الزَّرَدِ
مـا بـالكِ تـنـهمـي مـنكوسةً أبـداً
لا ترفعي الراسَ أو تُصغي إلى احدِ
فـأنشدَتْ بـلسانِ الـحـال قـائـلـةً
هذا خضوعي لذي العرفانِ والمَددِ

هەروەها قەسیدەیەکیشی هەیە ناوی موجەدیدەکانی هەر دوازدە قەرنەکەی

ئیسلامی تێدا هۆنیوەتەوە و دواییبان بەمەولانا هێناوە، لەم قەسیدەیەدا ئەڵێ:

وبـعـدَهـم مـن قـد رقـی الـمـراقِـی
مُــحـــدِّثُ الشامِ کـــذا الـــعـــراق
ومـــرشدُ الـخـلـق لـدیـن الـخـلـق
بـــالـفـیـض والإرشاد والـتـرقـی
أعـنـی ضیـاءالـدیـنِ وهـو خـالـد
غـوثُ الـوری ابـو الـبـهـاءِ الـمـاجد
بـــارك لـنـــا یـــا ربّـنـــا فـــي مُـدِدِه
واقسِم لـنـــا مـن نـفـحـاتِ مـدَدِه

ئەم ذاتە نامیلکەیەکی لەبارەی مەولاناوە نووسیوە ناوی ناوە (حصولُ الأنسِ، في انتقالِ حضرةِ مولانا إلی حظیرةِ القدسِ). ئەم ذاتە لە سەفەری حەجدا لە نێوان مەکە و مەدینەدا لە ١٢٤٧ی هیجرەتدا کۆچی دوایی کردووە.

هەشتەم: شێخ مەعرووفی تیکریتی. ئەم ذاتە تەریقەتی لەسەر دەستی مەولانا خۆیدا وەرگرتووە و ماوەیەکی زۆر خەریکی خواپەرستی و ڕیاضەت کێشان و موجاهەدەی نەفس بووە تا گەیشتووە بە پلەی مورشیدانی پایەبەرز و مەولانا کردوویە بەخەلیفەی خۆی و ئیجازەی ئیرشادی داوەتێ، بەڵام لەبەر خەریکبوونی بەتەجەلییاتی خۆی و زۆریی جەذبە لێهاتنیەوە کەمتر توانیویە خەریکی ئیرشادکردن بێ. لەناو مریدان ومەنسووبانی مەولانادا زۆر بەڕێز بووە.

نۆیەم: شێخ موحەمەد ناصیح کە یەکێ بووە لە گەورە گەورانی مەنسووبینی مەولانا. وەك پێشتریش باسمان کرد، لە (روض البشر)دا نووسراوە ئەم ذاتە وەصی بووە کە پاش سەید ئیسماعیلی هەنارانی و شێخ عەبدوڵای هەراتی لە جێگای مەولانادا ئیرشاد بکا، بەڵام (المجد التالد) ئەمەی باس نەکردووە. ئەم ذاتە پاش مەولانا بە ماوەیەکی کەم بەتاعوون کۆچی دوایی کردووە و لە نزیکی مەولانادا سپێرراوە بەخاك.

دەیەم: شێخ عەبدولقادری دیملانی. ئەم ذاتە لەگەڵ شێخ موحەمەد ناصیح پێکەوە سولوکیان کردووە لە خزمەتی مەولانادا و پێکەوەش ئیجازەی خەلافەتیان لا وەرگرتووە و ئەمانیش تا مردن هەر لێی جیانەبوونەتەوە و لە شامدا پێکەوە بە ئەمری

مەولانا خەریکی پەروەردەکردنی خەڵك بوون.

یازدەم: شێخ مووسای بەندەنیجی (مەندەلاوی). ئەم ذاتە پاش سولووککردن و ڕیاضەت کێشانێکی زۆر و هاوڕێیەتییەکی دڵسۆزانەی مەولانا و مانەوەی ماوەیەکی درێژ لە خزمەتیا ئیجازەی خەلافەت و ئیرشادی لێ وەرگرتووە و دەستی کردووە بە ئیرشادی موسوڵمانان و بووە بەهۆی گەڕانەوەی زۆر کەس لە خراپە و بیدعەت و سوودێکی زۆری بەموسوڵمانان گەیاندووە.

دوازدەهەم: شێخ عیسای بەندەنیجی. ئەم ذاتەش بەپێی ئەوەی لە کتێبی (الانوار القدسیة)دا نووسراوە خەلیفەی مەولانا بووە، بەڵام ئیبراهیم فەصیح حەیدەری لە ڕیزی خەلیفەکانی مەولانادا نەیژماردووە. زانایەکی بەرز و شاعیرێکی باش بووە. مامۆستای مەدرەسەی حەزرەتی غەوث بووە. گەلێ لە مەلا گەورەکانی بەغدا وەك عەبدولسەلامی شەواف کە پاش ئەم بووە بە مامۆستا لە مەدرەسەی حەزرەتی غەوث، لای ئەم خوێندنیان تەواو کردووە. قەبری ئەم ذاتە لە بەغدایە لە مزگەوتی بەندەنیجی لە نزیك مزگەوتی حەزرەتی غەوثەوە و هێشتا نەوەی لەو مزگەوتەدا ماون.

سیازدەم: شێخ موحەمەدی خانی. وەك لە (روض البشر)دا لە (الحدائق الوردیة في حقائق الاجلاء النقشبندیة) گێڕاوەتەوە، ئەم ذاتە کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی موصطەفای خانیی شافیعییە. لە ١٢١٣ی هیجرەتدا لە (خان شەیخوون) لە نێوان (حەما) و (حەڵەب) لەدایك بووە. منداڵ بووە باوکی کۆچی دوایی کردووە و دایکی بەخێو و پەروەردەی کردووە و ناویەتە بەرخوێندن. پاشان بردوویەتی بۆ (حەما) و لەوێ لای شێخ خالیدولسەید و لای شێخ عەبدوڕەحیمی بوستانی خوێندوویە. بەشێکی عیلمی نەحوی لای شێخ مەحموود زوهەیر خوێندووە، جا تەریقەتی قادریی لەسەر دەستی شێخ موحەممەد سەعدی گەیلانیدا وەرگرتووە و لە مزگەوتی شێخ عەلوان لە حەما دەستی کردووە بە ئیرشاد و دەرس وتنەوە. کە مەولانا هاتووە بۆ شام هاتووەتە خزمەتی و تەریقەتی لە سەر دەستدا وەرگرتووە و دەستی کردووە بەسولووککردن و ڕیاضەت کێشان.

لە ساڵی ١٢٤١ی هیجرەتدا بەفەرمانی مەولانا بەماڵەوە لە (حەما)وە گوێزاویەتەوە بۆ دیمەشق و لە مزگەوتی (عەداس) دانیشتووە و هەرچەند مەولانا دەرسی بە فەقێ وتبێتەوە ئەو بووە بە (موعید)ی دەرسەکانی، تا خەلیفەی مەولانا لە مزگەوتی

(مرادییه) له (سویقه) کۆچی دوایی کردووه. پاش ئەوە مەولانا لەو مزگەوتەدا دای ناوە و ئیجازەی خەلافەتی موطڵەقەی داوەتێ کە ئیرشاد بکا، لەوێ لەسەر ئیرشاد ماوەتەوە تا شێخ عەبدوڵای هەراتی وەفاتی کردووە، جا لە جێگەی ئەوەدا لە سەر تەکیەی مەولانا دامەزراوە بەفەرمانی شێخ عەبدوڵای هەراتی.

ئەم ذاتە لەناو مرید و مەنسووبەکانا زۆر بەڕێز و حورمەت بووە و ئەمیش بە شێوەیەکی جوان و بەرز ئیرشادی موسوڵمانانی کردووە. لە ١٢٤٥دا چووە بۆ حەج و لە ١٢٥٣دا کتێبی (البهجة السنية في آداب الطريقة الخالدية)ی داناوە کە لە ١٣٣٠دا لە قاهیرە لە چاپ دراوە. سێ جاری تریش هەروا چووەتەوە بۆ حەج، جارێکیان لە ١٢٥٩دا و جارێکیان لە ١٢٦٠دا و جاری چوارەمیان لە ١٢٧٤دا لەگەڵ دوو کوڕی و گەلێ تەبەعەیدا. میرحەج لەو سەردەمەدا صەفوەت پاشای والیی دیمەشق بووە، زۆر حورمەتی شێخ موحەمەدی گرتووە. شێخ موحەمەد لە ١٢٦٦یشدا زیارەتی قودسی کردووە و لە ١٢٧٠دا سەفەری ئەستەموولی بووە. لەوێ زۆر ڕێزی لێ گیراوە. پاش ئەو سەفەرە گەڕاوەتەوە بۆ شام و خەریکی ئیرشاد و تەدریسکردنی خۆی بووە. گەلێ کەس لەسەر دەستی ئەم ذاتەدا پێ گەیشتوون و پەروەردە بوون و سودێکی زۆری بە موسوڵمانان گەیاندووە.

ئەم ذاتە لە دواڕۆژەکانی ژیانیدا سەفەرێکی(حەما)ی کردووەتەوە و لەوێ نەخۆش کەوتووە و لە ڕۆژی دووشەمەی ١٩ی صەفەری ١٢٧٩ی هیجرەتدا کۆچی دوایی کردووە و تەرمەکەی هێنراوەتەوە بۆ شام ولە چیای قاسیوون لە نزیکی مەرقەدی مەولاناوە سپێرراوە بەخاك. ئەم ذاتە چوار کوڕی لێ بەجێ ماوە، شێخ موحەمەد کە زانایەکی گەورە و زاوای مەولانا بووە و پاش باوکی جێگەکەی ئەوی گرتووەتەوە و لە ١٣١٦دا کۆچی دوایی کردووە. ئەو سێ کوڕەکەشی شێخ ئەحمەد و شێخ مەحموود و شێخ عەبدوڵا کە هەرسێیانیان بەر لە ١٣٣٥ی هیجرەت کۆچی دواییان کردووە.

چواردەیەم: شێخ ئەحمەدی سەمین. ئەم ذاتە مامۆستای مەدرەسەی ئیمامی ئەعظەم بووە لە بەغدا.

پازدەیەم: شێخ عەبدوڵڵای فەرد. ئەم ذاتە پاش وەرگرتنی ئیجازەی خەلافەت لە قودس دانیشتووە و ئیرشادی موسوڵمانانی کردووە.

شانزدەهەم: شێخ موحەمەدی کوڕی سولەیمان. ئەم ذاتە خاوەنی کتێبی (الحديقة الندية)یە.

حەڤدەیەم: شێخ موحەمەد صالْح. ئەم ذاتە پێشەوای شافیعییەکان بووە لە شاری مەکە.

هەژدەیەم: شێخ عەبدولاّی ئەرزەنجانییە. ئەم ذاتە ئینسانێك بووە بەجارێ دەستی لە دنیا داشتووە و ولاّتی خۆی بەجێ هێشتووە و لەپاڵ ماڵی خودا لە مەکە دانیشتووە بۆ خواپەرستی. گەیشتووەتە خزمەتی مەولانا و ئیختیاری تەریقەتی نەقشبەندیی لەسەر دەستی ئەودا کردووە و لە سەر سولووککردن و ڕیاضەت کێشان و جیهادی نەفس بەردەوام بووە تا ئیجازەی ئیرشادی موطڵەقی دراوەتێ و بووە بە خەلیفە. لە گەورە گەورانی خەلیفەکانی مەولانا بووە و مەقامی (صەحو) و (بەقا)ی بووە. گەلێ لە پیاوی گەورە و زانایانی سەردەم تەریقەتیان لەسەر دەستیدا وەرگرتووە و بەهرەمەند بوون لای. مەولانا زۆری خۆش ویستووە، تەنانەت لە یەکێ لە سەفەرەکانی حەجیدا پێی وتووە ئەم جارە لە بەر خاتری تۆ هاتووم بۆ مەکە، عەبدوڵڵا ! ئەویش لە خۆشییاندا کەوتووە بە سەر دەست و پێی مەولانادا. لە نێوان ئەم ذاتە و سەید عەبدولغەفووری مەشاهیدیدا گەلێ نامە و نامەکاری بووە کە پڕ بوون لە دۆستایەتی و مەحەببەت و گفتوگۆی ڕۆحی و باطنی، وەك لە نێوان دوو قوتابیی قوتابخانەیەکدا.

نۆزدەم: شێخ موحەمەد عاشقی میسری. ئەم ذاتە لە شام بەخزمەتی مەولانا گەیشتووە و داخڵی تەریقەت بووە و سولووکی کردووە تا گەیشتووە بە پایە و مەولانا ئیجازەی خەلافەت و ئیرشادی داوەتێ. ئیبراهیم فەصیح حەیدەری ئەڵێ وەکو شێخ عەبدولفەتتاحی عەقرەیی خەبەری داومەتێ ئەم شێخ موحەمەد عاشقی میسرییە دوا خەلیفەی مەولانا بووە، کە لە ١٢٨٠ی هیجرەتدا لەسەفەری حەج گەڕامەوە و لە میسر لام دا بە خزمەتی گەیشتم. لەو سەردەمەدا لە خەلیفەکانی مەولانا خۆی تەنیا ئەم ذاتەیان مابوو. ئەمە قسەی شێخ عەبدولفەتاحی عەقرەییە، بەڵام ئەو دیارە ئاگای لەوە نەبووە کە شێخ عوثمان سیراجودین لە تەوێڵە تا ١٢٨٣ ژیاوە.

بیستەم: شێخ فەیضوڵاّی ئەرزڕۆمییە. ئەم ذاتە کە ناوبانگی مەولانای بیستووە هاتووە بۆ سولەیمانی و لەوێ بە خزمەتی مەولانا گەیشتووە و تەریقەتی لەسەر دەستیدا وەرگرتووە و خەریکی موجاهەدەت و سولووك و ڕیاضەت کێشان بووە تا هەموو مەقاماتی طەی کردووە. ئەوجا مەولانا ئیجازەی ئیرشادی داوەتێ و کردوویە بە خەلیفەی خۆی. پاش ئەوە چووە بۆ ئەستەموڵ و زۆر لە موسوڵمانانی ئەوێ لە بەرەکەتی بەهرەمەند بوون.

بیست و یەکەم: شێخ ئەحمەدی ئاگرەبۆزییە. ئەم ذاتە پاش ئەوە کە تەریقەتی نەقشبەندیی وەرگرتووە، ماوەیەك لە خزمەتی مەولانادا ماوەتەوە و عومری خۆی لە سولووك کردن و جیهادی نەفسدا بەسەر بردووە و لە خزمەتی سەید عوبەیدوڵڵای حەیدەریدا دەرسی عولوومی خوێندووە. لە تەکیەی خالیدییەدا ژوورێکی تایبەتی بووە لە پاڵ ژووری سەید عەبدولغەفووری مەشاهیدی و شێخ موحەمەدولجەدیدا و لە هاوڕێیەتیی ئەوان سوودی وەرگرتووە تا ئیجازەی خەلافەت و ئیرشادی دراوەتێ. لە بەغدا ژنی هێناوە و خەریکی ئیرشاد بووە. پاش ئەوە چووە بۆ وڵاتی ڕۆم و لە شاری ئیزمیر دانیشتووە و ئیرشادی طالیبانی تەریقەتی کردووە و خەڵکێکی زۆر لە فەیض و بەرەکەتی بەهرەمەند بوون. ئەم ذاتە لای مەولانا زۆر خۆشەویست بووە و بە یەکێ لە گەورە گەورانی خەلیفەکانی ژمێرراوە. شایانی وتنە شێخ موحەمەد ناوێکی ئاگرەبۆزییش هەیە مەنسووبی مەولانا بووە، نەك خەلیفەی و لە خانوویەکدا نێژراوە لە باکوری مزگەوتی حەزرەتی غەوثەوە.

مەنسووبەکانی مەولانا

مەولانا وەك ئەو هەموو خەلیفەیەی بووە، کۆمەڵێ مەنسووبیشی بووە کە بێگومان دیارە ژمارەیان گەلێ لە ژمارەی خەلیفەکانی زیاتر بووە. وا لێرەدا ناوی هەندێ لەم مەنسووبانەیش ئەنووسین لە کورد و لە غەیری کورد. لەسەرەتادا ئەمە ناوی هەندێ لە مەنسووبە کوردەکانی:

١- مەلا یەحیای مزووری[١].

---

(١) پێم خۆش بوو بمتوانییایە لەبارەی سەرگوزەشتەی ژیانی مەنسووبەکانی مەولاناشەوە، چەندم بۆ هەڵسووڕێ، بنووسم. بەڵام ئەوەم پێ نەکرا. لەگەڵ ئەوەشدا لەناو ئەوانەدا دوانیان کە مەلا یەحیای مزووری و مەلا شێخ عەبدوڕەحمانی ڕۆژبەیانین، لە بەر ئەوەی کە حەقی مامۆستایەتییان بە سەر کوردستان و خەڵکی کوردستانەوە زۆرە، بە پێویستم زانی چەردەیەکیان لە بارەوە بخەمە سەر کاغەز.

مەلا یەحیا کوڕی خالیدی خەڵکی مزوورییە. وەك فەقێکانی سەردەمی خۆی ئەم لا و ئەو لای کوردستان گەڕاوە بۆ خوێندن. زۆربەی خوێندنی لای سەید عاصمی حەیدەری بووە کە چووەتە بەغدا. لای زانای بە ناوبانگ سەید صاڵحی حەیدەریی ئامۆزای صیبغەتوڵڵا ئەفەندییش ئیجازەی وەرگرتووە. =

٢– مەلا موحەمەد سەلیمی کوڕی مەلا یەحیا.

= مەلا یەحیا پایەیەکی بەرزی لە زانستدا بووە و بە (شیخ الکل في الکل) بە ناوبانگ بووە. شەهامەت و غیرەتێکی زۆری بووە و لە ئەمر بە چاکە و نەهی لە خراپەدا لە کەس نەسڵەمیوەتەوە. لە زانستی حەدیثدا واریثی شێخی بوخاری و لە فیقهی شافیعیدا جێنشینی ئیبنوحەجەر بووە. حاشیەیەکی مودەوەنی بە سەر (توحفەی ئیبنو حەجەر)ەوە هەیە تا باسی نوێژی جەماعەت. ئەوەی موتاڵای بکا ئەزانێ پایەی عیلمیی لە چ پلەیەکدا بووە. نوسخەیەکی ئەم کتێبە لە خانەقای بیارە هەبوو مەلا حامیدی کاتبی شێخی سیراجودین نووسیبوویەوە. من زۆر جار ئاواتی ئەوە ئەخوازم کە ئەم حاشیەی مەلا یەحیایە و حاشیەی یووسفی ئەصەم لەسەر توحفە کە نوسخەیەکی لای شێخ موحەمەدی خاڵ هەیە و حاشیەی حاجی مەلا ئەحمەدی نۆدشە لە سەر کیتابی نیکاح و تەڵاقی توحفە کە لای مەلا نیظامەدینی نۆدشەییە لە نۆدشە و حاشیەی مەلا عەبدولعەظیمی سنەیی کە ئەویش لای مەلا صدیقی موجتەهیدییە لە سنە، هەموو پێکەوە لە یەك دوو جەڵدێکدا کۆئەکرانەوە و لەچاپ ئەدران، چونکی حەللی گیروگرفتی توحفە هەر بەم جۆرە مەلایانە کراوە و ئەکرێت. من ئەم ئاواتەی خۆم وەك وەسیەتێك لێرەدا ئەنووسم بۆ هەرکەسێ خوا تەوفیقی بدا ئەم ئەرکە جێبەجێ بکات بۆ خزمەتی شەریعەتی ئیسلام و بەزیندوو ڕاگرتنی یادی مەلایانی کوردەواری.

ئیبراهیم فەصیح حەیدەری لە (المجد التالد)دا نووسیویە: مەولانا مەلا یەحیای مزووری لە گەورە گەورانی ئومەتی موحەمەدە و لە فیقهدا گەیشتووەتە پایەی تەرجیح. سەرەڕای ئەوەی دەریا بووە لە علوومی عەقڵی و نەقڵیدا و لە حیکمەت و فەلەکیات و ڕیاضیاتدا دەستێکی باڵای بووە. زنجیرەی ئیجازەی گەلێ لە مەلایانی کوردستان ئەگەڕێتەوە سەر ئەم و هیی ئەمیش ئەچێتەوە سەر حەیدەرییەکان.

ئەم ذاتە پاش گەڕانەوەی مەولانا لە هیندستان و نیشتەجێبوونەوەی لە سولەیمانی، لەسەر پێشنیهادی زانایان و مەشایخی سولەیمانی، بە نیازی تاقیکردنەوەی مەولانا هاتووە بۆ ئەم شارە و گەلێ لە فەقێکانی خۆی لەگەڵ خۆی هێناوە. کە گەیوەتە بەرەوە ڕاستەوخۆ چووە بۆ لای مەولانا و لای ئەو دابەزیوە و گەلێ پرسیاری موهیمی لە دڵی خۆیدا ئامادە کردووە بیانپرسێ لە مەولانا. پاش حەسانەوە چاوی بە مەولانا ئەکەوێ. بێ ئەوەی ئەم هیچ بپرسێ مەولانا وەڵامی پرسیارەکانی بە باشی بۆ ڕوون ئەکاتەوە. کوڕی دانیشتنەکەی لای مەولانای زۆر بەدڵ ئەبێ و دڵی بە تەواوی ئەکرێتەوە و ویژدانی قەناعەت ئەکا کە مەولانا یەکێکە لە هەڵکەوتووەکانی ئومەتی پێغەمبەر. تەریقەتی =

٣– مەلا عەبدوڵای کوڕی مەلا یەحیا.

= لەسەر دەستدا وەرئەگرێ و ئەچێتە ڕیزی مەنسووبەکانیەوە و نەصیحەتی مەلاکانی هاوڕێشی ئەکا کە تەریقەتی لەسەر دەستدا وەربگرن. مەلا یەحیا پاش ئەم سەفەرە ئەبێ بە (جانانە)ی مەولانا و مەولانایش زۆری خۆش ئەوێ. ئیبراهیم فەصیح حەیدەری لە زمانی شێخ ئیسماعیلی بەرزنجییەوە ئەگێڕێتەوە کەوا وتوویەتی لە خزمەتی مەلا یەحیای مزووریدا بووم لە حوجرەیەکدا. پێش نیوەڕۆ بوو، مەلا یەحیا نووستبوو. دیم وا مەولانا لە حرجرەکەی خۆیەوە هەستا و هات بۆ حوجرەکەی ئێمە، منیش لە بەری هەستامەوە و چووم بە پیریەوە و عەرزم کرد کەوا مەلا یەحیا نووستووە. فەرمووی خەبەری مەکەرەوە. مەولانا هاتە حوجرەکە و دەمی مەلا یەحیای بە نووستوویی ماچ کرد و فەرمووی (متعنا اللّه بحیاتك) و لە حوجرەکە تەشریفی دەرچوو، مەلا یەحیا هێشتا هەروا نووستبوو.

مەلا یەحیا پاش تەریقەت وەرگرتنی لەسەر دەستی مەولانادا ناوبانگ و شۆرەتی گەلێ زیاتر بووە و پلەی زانستی گەلێ بەرزتر بووەتەوە. ئەم ذاتە ئەولادەکانیشی، مەلا ئەحمەد و مەلا موحەمەد سەلیم و مەلا عەبدوڵا و مەلا موصطەفا، هەموو مریدی مەولانا بوون. کوڕێکی تریشی بووە ناوی عەبدوڕەحمان بووە، بە دەستی یەکێ لە یەزیدییەکان شەهید بووە. ئەگێڕنەوە کە هەواڵی کوشتنی ئەم کوڕەی ئەدەنێ، کە زۆریش مەلا چاك بووە، هەر ئەوەندە ئەڵێ (حسبنا اللّه ونعم الوكيل).

ئیبراهیم فەصیح حەیدەری لە (المجد التالد)دا نووسیویە: سەید ئەسعەد صەدرەدینی حەیدەریی باپیرم وەفاتی کرد، مەلا یەحیا میوانی ماڵی ئێمە بوو لە بەغدا، فەرمووی من سەید ئەسعەد صەدرەدین ئەشۆم. هەستا و شۆردی. سەید عوبەیدوڵڵای مامم ئاوی ئەکرد بەدەستیا. پاشان نوێژی جەنازەشی لە سەر کرد لەگەڵ کۆمەڵێکی زۆر لە زانایان و صاڵحانی بەغدا. مەلا یەحیا ئەم جۆرە کارانەی بە واجبی خۆی ئەزانێ و ئەیوت ڕشتەی حەیدەرییەکان حەقی زۆریان لە سەرمە و پێویستە خزمەتیان بکەم.

هەروەها ئیبراهیم فەصیح ئەڵێ: لە کاتێکا کە من فەقێ بووم مەولانا یەحیا لە بەغدا بوو، صەحیحی بوخاری و شەرحی نوخبە لە ئوصوولی حەدیثدا کە ئیبنو حەجەری عەسقەلانی دای ناوە و (الاشباه والنظائر)ی جەلالەدینی سیووطیم لە خزمەتیدا خوێند. ئەویش ئیجازەی حەدیث و تەفسیر و عیلمەکانی تری پێ دام و فەرمووی ئەوە ئەمانەتی خۆتانم دانەوە. مەبەستی لە عیلم بوو؛ چونکە ئەو خۆی موجازی حەیدەرییەکان بوو. مەلا یەحیا صەد ساڵێك ژیاوە و لە بەغدا وەفاتی کردووە. مەلا عەبدوڕەحمانی ڕۆژبەیانی حازری جەنازەی بووە. ئیبراهیم فەصیح ئەڵێ: من و مەلا حوسەینی کوڕی مەلا جامی و =

٤- مەلا مصطەفای کوڕی مەلا یەحیا.

٥- مەلا عەبدوڵلای ئامیدی.

٦- ڕەسووڵی ذەکی.

٧- مەلا مەحموودی شەمزینی.

٨- مەلا موحەمەد قەسیمی سنەیی.

٩- شێخ مەلا طاهای حەریری.

١٠- مەلا ئەحمەدی عومەر گونبەدی کە لای مەلا یەحیا ئیجازەی وەرگرتووە.

١١- مەلا مەحموودی عومەر گونبەدی.

١٢- مەلا مەحموودی کوڕی ئیسماعیلی کۆیی.

١٣- مەلا ئەبووبەکری کوچك مەلا، باپیری مەلا ئەفەندیی هەولێر.

١٤- مەلا موحەمەدی هەولێری.

١٥- مەلا موصطەفای هەولێری

١٦- مەلا ئەسعەد ئەفەندیی جەلیی کۆیی.

١٧- مەلا ئەحمەدی گەلاڵی

١٨- مەلا موحەمەدی مودەڕیس کوڕی مەلا جەلالی خورماڵی.

١٩- مەلا مەحموودی مودەڕیس کوڕی مەلا جەلال

= سەید صاڵحی برای سەید عەبدوڵلا شۆردمان. مامۆستا مەلا عەبدولڕەحمانی ڕۆژبەیانی لەگەڵ کۆمەڵێکی زۆر لە زانایان و پیاوچاکانی بەغدا نوێژی جەنازەیان لەسەر کرد و لە قەبرستانەکەی باخچەی بەردەمی مەرقەدی حەزرەتی غوثدا ناشتمان.

منیش ئەڵێم ڕێکەوتێکی باشە کەوا شێخ مەلا هیدایەتوڵلای هەولێری خەلیفەی مەولانا خالید و حاجی شێخ عەبدوڕەحمان ئەبوولوەفای کوڕی شێخ عوثمان سیراجودین هەر سێیانیان لەپاڵ یەکدا نێژراون و کەسیان لە نێواندا نییە.

پاش وەفاتی مەلا یەحیا مەلا ئەحمەدی کوڕی بووە بە جێگەداری و پاش ئەویش مەلا عەبدولهادیی کوڕی (کوڕی مەلا ئەحمەد) لە ئوترووش بووە بەمەلا. مەلا عەبدولهادی لە ١٣١٢ی هیجرەتدا کۆچی دوایی کردووە. مێژووی ئەم بنەماڵەیە پێویستی بە دەفتەرێکی گەورەیە. ئەگەر خوا یارمەتیم بدا شتێکی موناسبیان لەبارەوە ئەنووسم.

٢٠- مـەلا عـەبـدولـکـەریـمـی کـوڕی شێخ عـومـەری مـودەڕیسی مـزگـەوتـی گـەورەی سولەیمانی.

٢١- سید عەلیی بەرزنجی قاضیی سولەیمانی.

٢٢- سەید عەبدولقادری بەرزنجیی مودەڕیس.

٢٣- سەید عەبدولعەزیزی بەرزنجی برای نەقیبی سولەیمانی.

٢٤- سەید عەبدوڵلای بەرزنجی برازای نەقیب.

٢٥- سەید ئیسماعیلی بەرزنجی برازای نەقیب.

٢٦- سەید عەبدولقادری بەرزنجی

٢٧- سەید موحەمەدی بەرزنجی

٢٨- سەید عەلیی بەرزنجیی مودەڕیس

٢٩- مەلا شێخ عەبدوڕەحمانی ڕۆژبەیانی[٢].

(٢) ئەم زاتە لە مەلا گەورەکانی سەردەمی خۆی بووە. لە عەشیرەتی ڕۆژبەیانییە کە لە ناوچەی کەرکووك ئەژین. بەئوسوولی فەقێیەتی لە کەرکووك و دەوروپشتی خوێندوویەتی و پاشان کە نزیك بووە ببێ بە مەلا، چووە بۆ بەغدا بۆ خزمەتی سەید صیبغەتوڵلا ئەفەندیی حەیدەری و لە خزمەتی ئەودا خوێندنی تەواو کردووە و ئیجازەی لا وەرگرتووە و لە مزگەوتی (ئەحمەدی) لە (مەیدان) لە قەراخی دیجلە، بووە بەمودەڕیس. مەلا عەبدوڕەحمان مەلایەکی زۆر گەورە بووە و گەلێ تەئلیفاتی بە کەڵکی هەیە وەکو حاشیەی لەسەر ڕیسالەی (اثبات الواجب)ی جەلالودینی صیدیقی دەووانی و حاشیەی لەسەر (حكمة العين) و گەلێ زانای بەرز لە مەدرەسەکەیدا پێ گەیشتوون، وەکو زانای بە ناوبانگ مەلا موحەمەدی بانەیی، مامۆستای مەلا عەلیی قزڵجی و وەکو مەلا موحەمەدی خەطێ کە مودەڕیسی میر موحەمەدی ڕەواندز بووە کە مەشهوورە بە (میرە کۆرە). ئەم مەلا موحەمەدە مامۆستای حاجی مەلا ئەحمەدی نۆدشەیی و مەلا عومەری خەیلانی بووە کە مودەڕیس بووە لە ڕەواندز. ئەم مەلا عومەرەیش مامۆستای حاجی عومەر ئەفەندیی هەولێریی باوکی مەلا ئەبووبەکر ئەفەندیی هەولیر بووە کە مەشهوورە بە (مەلا گچکە).

لەسەر نووسینی ئیبراهیم فەصیح، ئەم مەلا شێخ عەبدولڕەحمانی ڕۆژبەیانییە مامۆستای تەکیەی خالیدییەیش بووە. وادیارە ئەمە پێش ئەوە بووە کە ببێ =

٣٠- مەلا ئەحمەدی ڕۆژبەیانیی کوڕی مەلا شێخ عەبدوڕەحمان

٣١- مەلا موحەممەدی ڕۆژبەیانی

٣٢- سەیید عەبدوللەطیفی بەرزنجی.

٣٣- مەلا عەبدولقادری شێخەڵمارێنی

٣٤- مەلا حوسەینی پژدەری.

٣٥- مەلا عومەری عەسکەری.

٣٦- مەلا ئووەیسی عەسکەری

٣٧- سەیید ئەسعەد صەدرەددینی حەیدەری

٣٨- سەیید صیبغەتوڵلای حەیدەری

٣٩- سەید عەبدولقادر صیدقیی حەیدەری.

٤٠- سەید عەبدولسەلامی حەیدەری.

= بەمودەڕیسی مزگەوتی ئەحمەدی. مەلا عەبدوڕەحمان لە ١٢٧٠دا وەفاتی کردووە و دوو کوڕی لەپاش بەجێ ماوە مەلا موحەمەد و مەلا ئەحمەد. مەلا ئەحمەدیان بووە بەمودەڕیسی مزگەوتی ئەحمەدی لە جێی باوکیدا. شاعیری عێراق عەبدولباقی عومەری دوو قەسیدەی بۆ لاواندنەوەی مەلا عەبدوڕەحمانی ڕۆژبەیانی وتووە، لەو قەسیدەیاندا کە دوا حەرفی حەرفی(تێ) یە ئەڵێ:

قدْ قَضى عمرَهُ بزُهدٍ وتقوى
وصَلوةٍ مشفوعةٍ بصِلاتِ
ببنانِ البيانِ في البحث كم قد
حلَّ للطالبينَ من مشكلات
وبقطر العراق محْوَرُ فَضلٍ
مثلُهُ لا أتى و لا هو آتِ
بعدَه اضحَت المدارِسُ حتى
من حُلى كلِّ فاضلٍ عاطلاتِ
رجعتْ مُطمئِنَّةً منه نفسٌ
وتسامَتْ لأرفعِ الدّرجاتِ
وترقّى سُلّمَ العلمِ ارِّخ
شأنُ عبدِ الرحمنِ للجناتِ

٤١- سەید عەبدولغەفووری حەیدەری.

٤٢- سەید عەبدولڕەزاقی حەیدەری

٤٣- سەید عیسای حەیدەری

٤٤- سەید فەضڵوڵای حەیدەری

٤٥- سەید عەبدولحەکیمی حەیدەری

٤٦- سەید عەبدولحەلیمی حەیدەری

٤٧- سەید موحەمەدی حەیدەری

٤٨- سەید ئیبراهیم فەصیحی حەیدەری، کە خۆی نووسیویە منداڵ بووم بەخزمەتی مەولانا گەیشتم و خۆم بەخاکسار و مەنسووب ئەزانم.

لە مەنسووبەکانیشی، لە غەیری کورد، ناوی ئەمانەمان ئاگا لێیە:

١- شێخ عوثمانی کوڕی سەنەدی نەجدی.

٢- سەید ئەحمەدی دیملانی.

٣- سەید مەحموودی دیملانی.

٤- سەید موحەمەد ئەمینی مودەڕیس لە بەغدا.

٥- سەید موحەمەد ئەمینی سووەیدی موفتیی حیللە.

٦- سەید موحەمەد ئەسعەد موفتیی حیللە.

٧- سەید موحەمەد سەعید موفتیی حیللە.

٨- سەید شێخ موحەمەدی طەبەقچەلی.

٩- سەید ئەبووبەکری هەواری.

١٠- سەید عەبدوڵڵای داغستانی.

١١- سەید مەحموود شەهابودینی ئالووسی، خاوەنی تەفسیری (روح المعاني).

١٢- سەید موحەمەدی کوڕی سولەیمانی بەغدادی.

١٣- سەید موحەمەدی کوڕی حوسین نەظیف.

١٤- سەید سولەیمانی کوڕی سەیید جورجیس.

١٥- سەید موحەمەد ئەمینی ئیبنو عابیدینی دیمەشقی، خاوەنی کتێبی(ابن عابدین) لە شەرعی حەنەفیدا.

١٦- عومەر ئەفەندیی غەزەیی موفتیی شافیعییەکانی شام.

١٧- شێخ عەبدوڕەحمانی کەزبەری حەدیثزانی شام.

١٨- شێخ عەبدوڕەحمانی طیبی.

١٩- عەبدوڵڵا پاشای حاکمی عەکا.

٢٠- داوود پاشای والیی بەغدا.

٢١- مەکی زادە موصطەفا عاصم ئەفەندی شێخولئیسلامی ئەستەمووڵ.

٢٢- شێخ شامیلی داغستانی.

٢٣- شێخ فەوزیی سەید ڕاغیب ئەفەندی.

٢٤- نەجیب پاشای والیی شام.

٢٥- عەینی ئەفەندی.

٢٦- سەید عەبدولعەزیز ئەفەندیی گەیلانی نەقیبی ئەشرافی بەغدا.

٢٧- حاجی وەلییودین پاشای والیی شام.

٢٨- سەید عەبدولڕەزاقی حەیدەری.

٢٩- سەید موحەممەد طاهیر ئەفەندیی حوسەینی موفتیی قودس.

٣٠- شێخ ئەبولخەیری دیاربەکری.

٣١- سەید موحەممەد ئەسعەد ئەفەندیی کە بە (ابن النائب) بە ناوبانگ بووە.

٣٢- شێخ صەلاحی عەجلوونی کە بە (ابن ابي الفتح) بەناوبانگ بووە.

٣٣- موحەمەد ئەفەندیی جوندی موفتیی مەعەڕەتولنوعمان لە حەڵەب.

٣٤- شێخ عومەری موجتەهیدی دیمەشقی.

٣٥- سەید خەلیلی سەمین نەقیبی ئەشرافی تەرابلوسی شام.

٣٦- سەید حەسەن ئەفەندیی تەقییوددینی حوسەینی، موفتی و نەقیبی ئەشرافی دیمەشق.

٣٧- شێخ موحەمەدی ئاگرەبۆزی کە پێشتر ناومان هێنا

زەنجیرەی طەریقەتی مەولانا

وەك زانیمان مەولانا طەریقەتی نەقشبەندیی لە تازەكەرەوەی قەڕنی سیازدەی هیجرەت (شاه عەبدوڵڵای دیهلەوی) وەرگرتووە كە لەقەبی (غوڵام عەلی) بووە، ئەویش لە (شێخ شەمسودین جانی جانان حەبیبوڵڵای مەظهەر)ی وەرگرتووە. ئەویش لە (سەید نوور موحەمەدی بەدەوانی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ سەیفودین) ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شیخ موحەمەد مەعصوومی موجەدیدی)ی وەرگرتووە كە مەشهوور بووە بە (العروة الوثقى)، ئەویش لە (شێخ ئەحمەدی فارووقیی سەرهیندی)ی باوكی وەرگرتووە كە تازەكەرەوەی سەدەی دوازدەیەم بووە، ئەویش لە (شێخ موحەمەد باقی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ موحەمەدی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ موحەمەد زاهید)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (خواجە عوبەیدوڵڵا ئەحرار)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ یەعقووبی چەرخی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ عەلائەدینی عەطار)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ موحەمەدی ئووەیسیی بوخاری)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شاه موحەمەدی نەقشبەند)ی وەرگرتووە، ئەویش لە(ئەمیر كولال)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ بابا موحەمەدی سەماسی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ عەلیی ڕامیتەنی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ موحەمەدی ئەنجیر فەفنەوی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ عارفی ڕیوەگەری)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ عەبدولخالقی غەجدەوانی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ یووسفی هەمەدانی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ عەلیی فارمەدی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ ئەبوولحەسەنی خەرقانی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ ئەبوولیەزیدی بەسطامی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (ئیمام جەعفەری صادق)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (قاسمی كوڕی موحەمەدی كوڕی حەزرەتی ئەبووبەكری صددیق)ی وەرگرتووە كە یەكێكە لە حەوت شەریعەت زانەكە (الفقهاء السبعة)، ئەویش لە حەزرەتی (سەلمانی فارسی)ی وەرگرتووە كە یەكێكە لە تابیعین، ئەویش لە (حەزرەتی ئەبووبەكری صیدیق)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (حەزرەتی موحەمەدولموصطەفای)ی وەرگرتووە، ئەویش لە ئەمینداری وەحی(حەزرەتی جوبرەئیل)ی وەرگرتووە، ئەویش لە خوداوەندی گەورە و بی هەمتای وەرگرتووە.

ئەمە زنجیرەی طەریقەتی نەقشبەندیی مەولانا. زنجیرەی طەریقەتی قادرییشی بەم جۆرەیە:

مەولانا طەریقەتی قادرییشی هەر لە (شاهـ عەبدوڵڵای دیهلەوی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ شەمسودین جانی جانان حەبیبوڵڵای مەظهەر)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ موحەمەد عابید)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ موحەمەد سەعیدی خازین)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ ئەحمەدی فاروقیی سەرهیندی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شاهـ ئەسکەندەری کەتیلی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شاهـ کەمالی کەتیلی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شاهـ فەضیل)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (سەید گەدایی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (سەید شەمسودین)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (سەید عەقیل)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (سەید بەهائودین)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (سەید عەبدولوەهھاب)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (سەید شەرەفودینی قەتال)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (سەید عەبدولڕەزاق)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (حەزرەتی شێخ عەبدولقادری گەیلانی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (ئەبولحەسەن عەلیی کوڕی موحەمەدی قورەیشیی هەکاری)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (ئەبولفەرەجی طەرسووسی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (عەبدوڕەحمانی تمیمی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (جونەیدی بەغدایی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (سەریی سەقەطی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (شێخ مەعرووفی کەرخی)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (ئیمام عەلی ڕەضا)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (ئیمام مووسای کاظم)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (ئیمام جەعفەری صادق)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (ئیمام موحەمەدی باقر)ی وەرگرتووە، ئەویش لە (ئیمام عەلی زەینولعابیدین)ی باوکی وەرگرتووە، ئەویش لە (حەزرەتی حوسەین)ی باوکی وەرگرتووە، ئەویش لە (حەزرەتی عەلی)ی باوکی وەرگرتووە، ئەویش لە (حەزرەتی پێغەمبەر)ی وەرگرتووە، ئەویش لە خوداوەندی گەورە و بێ هاوتای وەرگرتووە. مەولانا هەروەها تەریقەتی (سوهرەوەردی)و (کوبرەوی) و (چەشتی)یشی وەرگرتووە.